อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์

ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์

ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘

คำปรารภ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณลุงบุญ ชอุ่มพฤกษ์ ข้าพเจ้าเป็นหลาน นอกจากจะได้บำเพ็ญกุศลอื่นใดโดยครบถ้วนตามประเพณีนิยมแล้ว ยังพิจารณาเห็นว่าควรจะได้พิมพ์หนังสือเป็นธรรมบรรณาการแด่ญาติมิตรและท่านที่เคารพนับถือ ที่ได้ให้เกียรติมาร่วมในงาน เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่คุณลุงซึ่งเป็นที่เคารพรัก.

ในขณะที่คุณลุงยังมีชีวิตอยู่ ท่านเป็นผู้มีศรัทธาปสาทะเลื่อมใสในทางธรรมมาก ท่านจึงเป็นผู้ที่ยึดมั่นในความเที่ยงธรรม ซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงาน เป็นที่เคารพรักแก่หลานตลอดจนญาติมิตร และผู้อยู่ในบังคับบัญชาเป็นอย่างมาก.

เพื่อให้เป็นไปตามคติวิสัยของคุณลุงผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงระลึกได้ว่า ข้าพเจ้าเคยไปปฏิบัติธรรม ณ วัดอโศการามอยู่ชั่วระยะหนึ่ง โดยมีท่านพระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร) เป็นผู้ให้การอบรมแนะนำวิธีปฏิบัติในทางสมาธิภาวนา นอกจากนั้นท่านยังได้เรียบเรียงหนังสืออานาปานสติภาวนามัยแบบ ๑ และแบบ ๒ ซึ่งสามารถทำความเข้าใจและปฏิบัติตามได้ง่าย เท่าที่ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติมาแล้วรู้สึกว่าได้รับประโยชน์อันมีค่ายิ่งในด้านจิตใจ จึงได้นำมาพิมพ์เพื่อส่งเสริมสัมมาปฏิบัติในด้านจิตใจแก่ท่านผู้อ่านโดยทั่วถึงกัน.

นอกจากนี้ ท่านอาจารย์สมภพ (ส. ญาณมงคล) ก็ได้ให้ความกรุณาจัดหนังสือของท่านพุทธทาส ภิกขุ เรื่อง "โลกจะเอาตัวรอดได้เพราะความกตัญญู" และอื่น ๆ มาให้ลงพิมพ์.

ท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร อนุญาตให้นำเรื่อง "การนับถือพระพุทธศาสนา" มาลงพิมพ์.

และท่านมหาอำนาจ อินฺทสาโร แห่งสำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ ก็ได้รับเป็นธุระช่วยเหลือในงานนี้ด้วยดีโดยตลอด.

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลผลบุญอันเกิดจากการพิมพ์หนังสือนี้เป็นวิทยาทานก็ดี หรือวัฏฏคามีกุศลที่มวลหมู่วงศาคณาญาติรวมทั้งหลานๆ ได้บำเพ็ญมาและจะบำเพ็ญต่อไปก็ดี ขอจงเป็นกุศลปัจจัยดลบันดาลอำนวยวิบากผล แด่คุณลุงผู้เป็นที่เคารพรัก ซึ่งได้ล่วงลับไปสู่ปรโลกแล้ว หากดวงวิญญาณของคุณลุงจะได้สถิตอยู่ ณ สถานปรภพใด ขอจงได้รับทราบอนุโมทนารับส่วนกุศลผลบุญนิธิอุทิศนี้ เพื่อสำเร็จกิจประโยชน์สุขอิฐวิบูลยผลในสัมปรายภพนั้น ๆ ตามควรแก่ฐานะคติวิบากนิยมสมดังมโนรถของคุณลุงจงทุกประการเทอญ.

สุรัติ สิริเวชชะพันธ์

บุญ ชลุ่มพฤกษ์

ชาตะ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๓๙

มรณะ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๐๗

ประวัติย่อ

นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ เป็นบุตรนายเล็ก นางลำใย ชอุ่มพฤกษ์ เกิดที่บ้านคลองลาดกระบัง ตำบลลาดกระบัง จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔.

ได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากพระภิกษุ ณ วัดปากคลองสำโรง และเมื่อได้ฝึกเรียนหนังสือไทย จนมีความรู้รากฐานพอสมควรแล้ว จึงได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนราชบูรณะ สอบไล่ได้ชั้นประโยค ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ หลังจากนั้นก็ออกมาช่วยบิดามารดาประกอบอาชีพทางทำนาและประกอบการค้าขายอยู่หลายปี แล้วจึงหาเวลาออกไปฝึกฝนทำงานอยู่ที่โรงพิมพ์บางกอกไทม์ เป็นหัวหน้าช่างเรียงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง.

เริ่มเข้ารับราชการในแผนกที่ ๒ กรมตำราทหารบก เมื่อ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้วโอนไปสังกัดกรมแผนที่ทหารบก เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๙ จนกระทั่งต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๔๘๒ จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นเสมียน บก. ผท. ฝ่ายพลาธิการ.

นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ ได้รับราชการจวบจนกระทั่งอายุย่างเข้าปัจฉิมวัยแล้ว จึงได้ลาออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญฐานสูงอายุ ในระหว่างรับราชการอยู่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยา-

ภรณ์และเหรียญดังนี้ คือ

ได้รับพระราชทาน เหรียญบรมราชาภิเศก ร. ๖

๒๐ กันยายน ๒๔๘๕ ได้รับพระราชทานเหรียญเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

๑๙ กันยายน ๒๔๘๖ ได้รับพระราชทาน เหรียญจักรพรรดิมาลา

๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๘๖ ได้รับเหรียญช่วยราชการเขตภายใน

๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ ได้รับพระราชทาน เหรียญบรมราชาภิเศก ร. ๙

แม้ในระหว่างที่ยังรับราชการอยู่นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ก็ได้พยายามสนับสนุนให้หลานตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้นที่บ้าน กิจการของโรงเรียนก็เจริญไปด้วยดี เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนมากมายแพร่หลายเหมือนปัจจุบันนี้ นอกจากนั้นยังหาเวลาว่างวันหยุดหรือหลังจากเลิกงานแล้วคิดประดิษฐ์เครื่องสำอางต่าง ๆ เช่น น้ำหอม น้ำมันหรือครีมใส่ผมและอื่น ๆ อีกหลายอย่าง กับได้ค้นคว้าตำรายาสมุนไพรไทยขึ้นหลายขนาน ทั้งเครื่องสำอางและยาสมุนไพรที่ได้คิดขึ้นนี้ นอกจากจะจำหน่ายในราคาเยาแล้ว ยังได้แจกจ่ายยาขนานต่าง ๆ ให้กับผู้ป่วยที่ยากจนอีกด้วย สรรพคุณของยาสมุนไพรรวมทั้งคุณภาพของเครื่องสำอาง เป็นที่รู้จักและนิยมกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ จึงตั้งชื่อร้านขายยาและ

เครื่องสำอางว่า "ศรีสมบุญ"

นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ เริ่มป่วยเมื่อเดือนกันยายน ๒๕๐๗ มีอาการไอและเหนื่อยหอบเป็นบางครั้ง นายแพทย์ผู้ซึ่งให้การรักษาอยู่เป็นประจำ จึงแนะนำให้ไปตรวจร่างกายที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ผลจากการตรวจปรากฏว่าเป็นมะเร็งที่ปอด นายแพทย์จึงรับตัวไว้รักษา ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๐๗ หลังจากนั้นก็มีอาการไอหอบและอ่อนเพลียยิ่งขึ้นทุกวัน นายแพทย์ก็ได้พยายามให้การรักษาพยาบาลอย่างเต็มที่ แต่อาการก็ไม่ดีขึ้น นับวันมีแต่จะทรุดลง ด้วยกำลังใจอันกล้าแข็งและมีสติดีตลอดเวลา นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ รู้สึกตัวดีว่าวาระสุดท้ายของชีวิตใกล้จะมาถึงแล้ว ร่ำร้องขอกลับบ้าน ทั้ง ๆ ที่มีอาการเพียบหนัก วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๐๗ จึงได้ขออนุญาตนายแพทย์นำตัวนายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ กลับไปถึงบ้านที่จุฬาซอย ๖ เมื่อเวลา ๑๐.๔๕ น. และหลังจากไปถึงบ้านได้เพียง ๑ ชั่วโมง คือเมื่อเวลา ๑๑.๔๕ น. นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์ ก็จากโลกนี้ไปด้วยอาการอันสงบ และเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ไม่มีบุตรสืบสกุลเลย.

รายการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์

อุทิศแด่

นายบุญ ชอุ่มพฤกษ์

พฤศจิกายน ที่ ๑๗ สุรัติ สิริเวชชะพันธ์ เจ้าภาพ

๑๘ พระมหาอำนาจ อินฺทสาโร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์

๑๙ ภรรยาและหลาน ๆ

๒๐ น. อ. ชิต พิทักษากร ร. น. และเพื่อน ๆ ของหลาน

๒๑ เสมียนและพนักงานบริษัท บุญผ่อง จำกัด

๒๒ คุณนากิน กุศลศรี คุณวิชัย กีรติพาณิชย์ คุณไสว และร้านค้ายางง่ายเฮง

๒๓ (สัตตมวาร) สุรัติ สิริเวชชะพันธ์และหลาน ๆ

ธันวาคม ที่ ๗ นายจรินทร์ นางผณี ศุภวัฒน์

๒๑ นายศิลา นางจงกล ชอุ่มพฤกษ์

มกราคม ที่ ๔ ศาสตราจารย์นายแพทย์เฟื่อง คุณลมุล สัตยสงวน

๕ (ปัญญาสมวาร) บริษัท บุญผ่อง จำกัด

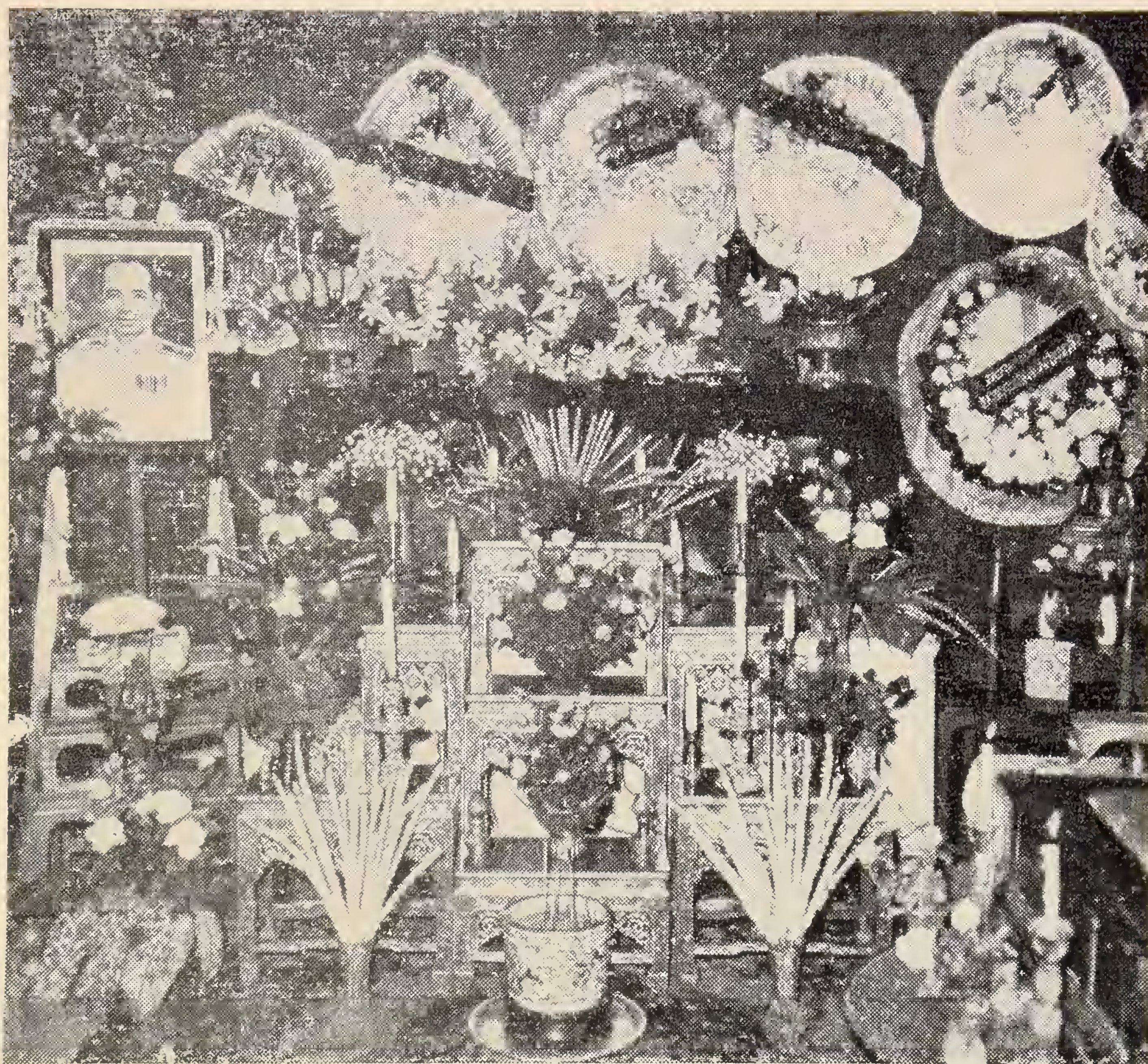
๑๘ นายกระจ่าง นางเพ็ญแข ธรรมรักษา

กุมภาพันธ์ ที่ ๑ ร.ต. สกุล นางวนิดา เจริญไทย

๑๕ นายสงบ นางกฤษณา ชอุ่มพฤกษ์

๒๔ (เปิดบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม) ภรรยาและหลาน ๆ

๒๕ ทำบุญเลี้ยงพระ เวลา ๐๙.๓๐ น. เคลื่อนศพไปวัดเทพศิรินทราวาส.

ที่ประดิษฐานหีบศพ

ภายในบ้าน "ชอุ่มพฤกษ์" ๒๕๒ จุฬาซอย ๖ พระนคร

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าเรียบเรียงขึ้น เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในทางสมาธิภาวนา ตามที่ได้สังเกตปฏิบัติมา ที่จะให้ผลดีและสะดวก ไม่ค่อยจะมีความหลงมาเจือปน ทั้งเป็นทางที่สั้นที่สบาย มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือ อานาปานสติภาวนา ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญจนบรรลุเป็นผลดีมาแล้ว ในฉบับนี้ได้จัดออกเป็น ๒ ตอน ตอนที่ ๒ นั้นให้ประโยชน์ในทางกายและทางใจ ส่วนตอนที่ ๑ มุ่งในทางจิตใจมากกว่า แต่ส่วนจิตใจที่จะเป็นไปได้โดยเรียบร้อยก็ต้องอาศัยร่างกายอยู่บ้าง ฉะนั้นเห็นว่าแบบที่ ๒ นั้นจะได้รับประโยชน์ในทางกายและทางใจ ส่วนตอนที่ ๑ มุ่งในทางจิตใจมากกว่า แต่ส่วนจิตใจที่จะเป็นไปได้โดยเรียบร้อย ก็ต้องอาศัยร่างกายอยู่บ้าง ฉะนั้นเห็นว่าแบบที่ ๒ นั้นจะได้รับประโยชน์จากร่างกาย จึงได้เขียนลงไว้เป็นหลักสูตร ขอท่านพุทธบริษัทอย่าได้สงสัยลังเลไปเอาอย่างโน้นอย่างนี้ให้ยุ่งไป ขอให้ตั้งใจจริง ๆ จับเอาลมหายใจเหล่านี้จนให้ถึงที่สุดแห่งลม ต่อจากนั้นก็จะเข้าสู่วิปัสสนาญาณ ก็จะลุล่วงเข้าถึงนามธรรมคือจิต เมื่อถึงที่สุด พุทธก็เกิด นั้นแลจะเป็นผู้เข้าถึงคุณธรรมที่แน่นอน คือปล่อยลมตามสภาพแห่งลม ปล่อยจิตตามสภาพแห่งจิต ผลประโยชน์ในการปฏิบัติก็จะเป็นที่สมหวังของท่านทีเดียว โดยไม่ต้องสงสัย จริงอยู่ธรรมดาจิตใจของคนเรา ถ้าไม่ดัดแปลงแก้ไขแล้ว ย่อมตกไปในอารมณ์ที่ทุกข์ที่ชั่ว ฉะนั้นผู้หวัง

ความสุขให้แก่ตนที่มีหลักแหล่ง ก็ควรจะหาธรรมะมาฝึกตน คนเรา ถ้าไม่มีธรรมะในใจ ไม่มีสมาธิเป็นที่อยู่แล้ว ก็เท่ากับเป็นคนที่ไม่มีบ้านอยู่ฉะนั้น ธรรมดาคนที่ไม่มีบ้านอยู่ย่อมได้รับความทุกข์ตลอดกาล แดด ลม ฝน และละอองธุลีต่าง ๆ ย่อมเปรอะเปื้อนบุคคลชนิดนั้น เพราะไม่มีเครื่องกั้นบดบัง คนที่ฝึกหัดสมาธิก็เท่ากับสร้างบ้านให้ตนอยู่ ขณิกสมาธิ ก็เท่ากับบ้านที่มีหลังคามุงด้วยจาก อุปจารสมาธิ ก็เท่ากับบ้านที่มุงด้วยกระเบื้อง อัปปนาสมาธิ เท่ากับตึก เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าท่านมีทรัพย์ท่านก็จะเก็บไว้ได้อย่างปลอดภัย ทรัพย์เหล่านั้นก็มิได้บังคับใจท่านให้ไปนอนเฝ้านั่งเฝ้าทนทุกข์ต่าง ๆ เหมือนคนมีทรัพย์ที่ไม่มีบ้านเก็บ ต้องไปนอนตากแดดตากฝนเฝ้าทรัพย์อยู่กลางแจ้งฉะนั้น ถึงกระนั้นทรัพย์เหล่านั้นก็ยังไม่ได้รับความปลอดภัยแน่นหนา ในด้านพระศาสนาก็ฉันใด ใจที่ไม่มีสมาธิ ไปแสวงหาความดีแต่ทางอื่น ปล่อยจิตใจให้เที่ยวไปในสัญญาอารมณ์ต่าง ๆ แม้จะเป็นอารมณ์ที่ดีก็ตาม ก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นผู้ปลอดภัยอยู่นั่นเอง เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก เช่น ทอง เพชรนิลจินดาต่าง ๆ เมื่อน้อมนำมาประดับร่างกายแล้วเที่ยวเร่ร่อนไปในสถานต่าง ๆ ย่อมไม่ปลอดภัย อาจจะถึงแก่ความตายด้วยทรัพย์ของตนเองนั้นก็ได้ นี้ฉันใด จิตใจของพุทธบริษัทเมื่อได้รับอบรมในทางภาวนา เพื่อสร้างความสงบขึ้นในตนแล้ว แม้ความดีที่ตนทำได้ก็เสื่อมง่าย เพราะยังไม่ได้เก็บเข้าฝังอยู่ในดวงจิตดวงใจของตนจริง ๆ ถ้าใครฝึกหัดปฏิบัติอบรมจิตใจ

ของตนให้ได้รับความสงบระงับ ก็เท่ากับเก็บทรัพย์ของตนเข้าไว้ในตู้ในหีบฉะนั้น เหตุนั้นคนเราโดยมากทำดีจึงไม่ได้รับผลดี เพราะปล่อยใจของตัวให้เป็นไปด้วยอำนาจแห่งอารมณ์ต่าง ๆ อารมณ์เหล่านั้นย่อมเป็นข้าศึกศัตรู บางครั้งอาจที่จะทำให้ความดีที่มีอยู่แล้วเสื่อมไปก็ได้ เปรียบเหมือนดอกไม้ที่กำลังบาน ถ้ามีลมและแมลงต่าง ๆ มารบกวนเข้าแล้ว อาจจะไม่มีโอกาสเกิดลูกเกิดผลขึ้นได้ ดอกไม้นั้น ได้แก่มรรคจิต (จิตสงบ) ส่วนผลไม้นั้น ได้แก่ผลจิต (ความสุข) เมื่อมีมรรคจิต ผลจิตประจำใจของตัวอยู่อย่างนี้ ก็มีโอกาสจะได้รับความดี ซึ่งพุทธบริษัททั้งหลายปรารถนาอยู่คือสารธรรม ความดีอย่างอื่นนั้นก็เปรียบเหมือนยอดไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ต้นไม้ ถ้าเราไม่ได้อบรมในทางจิตใจ เราก็จะได้รับความดีเสมอส่วนภายนอกเท่านั้น หากภายในจิตใจเป็นของบริสุทธิ์ดี ภายนอกก็ย่อมดีไปตามกันหมด เช่นมือเราสะอาด เมื่อเราจับสิ่งใด ของสิ่งนั้นก็ไม่เลอะ แต่ถ้ามือเราสกปรก แม้จะไปจับผ้าที่สะอาด ผ้านั้นก็พลอยให้เสียไปด้วยอำนาจแห่งความเปื้อนเปรอะของมือฉะนั้น เมื่อจิตเศร้าหมองเสียอย่างเดียว มันเศร้าหมองไปหมดทั้งสิ้น แม้ทำความดี ความดีนั้นก็ยังเศร้าหมองอยู่ เพราะอำนาจสูงสุดในโลกที่จะดี จะชั่ว จะสุข จะทุกข์ ทั้งมวล มันสำเร็จอยู่ที่จิตใจอันเดียวเท่านั้น จิตใจนี้เท่ากับพระเจ้าองค์หนึ่ง ทุกข์ สุข ดี ชั่ว ล้วนสำเร็จมาจากดวงจิตทั้งสิ้น ควรจะสมมุติเรียกได้ว่าพระเจ้าสร้างโลกได้องค์หนึ่งเหมือนกัน เพราะโลก

จะตั้งอยู่ได้ด้วยสันติสุข ก็ด้วยอำนาจแห่งจิตใจนี้เอง โลกที่จะอันตรธานสูญไปก็ด้วยอำนาจจิตใจนี้เอง ฉะนั้นจึงสมควรที่จะอบรมส่วนสำคัญของโลกทั่ว ๆ ไป คือจิตให้เป็นสมาธิ เพื่อให้เป็นหลักทรัพย์ไว้ในใจ คือ สมาธิ อันเป็นเครื่องสะสมไว้ซึ่งธาตุต่าง ๆ ที่เรียกว่า กุศล-ธาตุ คือความดี เมื่อธาตุทั้งหลายเหล่านี้ได้ผสมกันถูกส่วนดีแล้ว ก็จะเป็นกำลังของท่าน เพื่อเป็นเครื่องทำลายซึ่งข้าศึกศัตรูต่าง ๆ กล่าวคือกิเลส และบาปธรรมทั้งปวง ท่านมีปัญญาที่ได้ศึกษาไว้แล้ว ฉลาดรอบรู้ในทางโลกและทางธรรม ในทางดีและทางชั่ว ปัญญาของท่านเหล่านั้นก็เท่ากับดินระเบิด แต่ท่านมิได้อัดเข้าไปในลูกกระสุนคือสมาธิจิต ดินระเบิดของท่านนั้นเก็บไว้นานมันจะชื้น และขึ้นราไป ถ้าท่านเผลอ ไฟร่วงใส่ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ครอบงำแล้วขณะใด มันก็จะไหม้ดินระเบิดของท่าน แล้วมันก็จะลามถึงตัวท่านนั่นเอง ฉะนั้นให้รีบอัดเข้าไว้ในลูกกระสุนหรือลูกระเบิดนั้นเสีย ถึงคราวข้าศึกศัตรูมารุกรานเข้าเมื่อไร ก็จะวางหรือยิงซึ่งระเบิดเหล่านั้นเพื่อสังหารศัตรู คือ ความชั่ว ได้ในทันที.

ผู้ฝึกหัดสมาธิ ย่อมได้ที่พึ่งของตน สมาธิเปรียบเหมือนป้อมหรือหลุมเพลาะ ปัญญาเปรียบเหมือนอาวุธ ทำสมาธิเปรียบเหมือนอัดดินเข้าในกระสุน หรือฝังตัวอยู่ในป้อม ฉะนั้นสมาธินี้เป็นสิ่งสำคัญและมีคุณานิสงส์มากทีเดียว ศีลอันเป็นเบื้องต้นแห่งมรรคก็ไม่ค่อยจะยากเท่าไรนัก ปัญญาอันเป็นเบื้องปลายแห่งมรรคก็ไม่ค่อย

จะยากเท่าไรนัก ส่วนสมาธิอันเป็นท่ามกลางแห่งมรรคต้องพยายามหน่อย เพราะเป็นการบังคับปรับปรุงกันในด้านจิตใจ จริงอยู่ การทำสมาธินั้น เปรียบเหมือนปักเสาสะพานกลางแม่น้ำ ย่อมเป็นสิ่งลำบาก แต่เมื่อปักลงได้แล้ว ย่อมเป็นประโยชน์แก่ศีลและปัญญา ศีลนั้นเหมือนปักเสาสะพานในฝั่งนี้ ปัญญาเหมือนปักเสาสะพานข้างฝั่งโน้น แต่ถ้าเสากลางคือ "สมาธิ" ท่านไม่ปักแล้ว ท่านจะทอดสะพานข้ามแม่น้ำคือ โอฆสงสารไปได้อย่างไร.

พุทธบริษัททั้ง ๔ ผู้จะเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์โดยถูกต้องแล้ว มีหนทางช่องเดียวเท่านั้น คือ ภาวนา เมื่อภาวนาจนจิตสงบเป็นสมาธิได้แล้ว ย่อมเกิดปัญญา ปัญญาในที่นี้ไม่ใช่ปัญญาธรรมดา ปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะในการทำจิต เช่น ปุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ, ญาณทั้ง ๓ นี้ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติในทางจิตใจเรียกว่า ญาณจักขุ คือตาใจ ส่วนพุทธบริษัทเหล่าใด ที่ยังศึกษาวิชาอยู่ในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ระคนกันอยู่ ก็เท่ากับศึกษาวิชาอยู่กับพวกครูทั้งหก ยังไม่สามารถที่จะรู้แจ้งเห็นจริงได้ ดังพระพุทธเจ้าไปเรียนวิชาอยู่กับพวกครูทั้งหก ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ธรรมได้ พระองค์จึงได้หวลมาระลึกในทางจิตใจ ได้ดำเนินปฏิบัติไปด้วยลำพังพระองค์เองด้วยการตั้งสติกำหนดอานาปาน ฯ เป็นเบื้องต้นจนได้บรรลุถึงที่สุด พุทธบริษัททั้งหลายเมื่อยังแสวงหาวิชาอยู่ในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เท่ากับศึกษาวิชาอยู่กับพวกครู

ทั้งหกฉะนั้น ตราบใดมาตั้งใจระลึกถึงลมหายใจของตนซึ่งมีปรากฏอยู่ทุกรูปทุกนาม จนกว่าจิตสงบลง สมาธินั่นแลจะมีโอกาสได้พบของจริง คือ พุทธะ คนบางพวกยังเข้าใจไปต่าง ๆ อยู่ เช่น เข้าใจว่า สมาธิไม่ต้องทำ ๆ ปัญญาเลยทีเดียว เรียกว่าปัญญาวิมุติ การเข้าใจเช่นนี้ไม่ถูกความจริง ปัญญาวิมุติกับเจโตวิมุติ สองประการนี้ย่อมมีสมาธิเป็นรากฐานจึงจะเป็นไปได้ ต่างกันแต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น คือ ลักษณะของปัญญาวิมุตินั้น ครั้งแรกต้องมีการไตร่ตรองพินิจพิจารณาเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ เสียก่อน จิตจึงค่อยสงบ เมื่อจิตสงบแล้ว เกิดวิปัสสนาญาณขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง จนรู้แจ้งเห็นจริงในสัจจธรรม ทั้ง ๔ นี้เป็นลักษณะของปัญญาวิมุติ ส่วนเจโตวิมุตินั้นไม่ต้องมีการพินิจพิจารณาเท่าไรนัก เป็นแต่ข่มจิตให้สงบลงไปฝ่ายเดียว จนกว่าเป็นอัปปนาสมาธิ วิปัสสนาญาณก็จะบังเกิดขึ้นในที่นั้นและได้รู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง ที่เรียกว่าเจโตวิมุติคือได้เจริญสมาธิก่อนแล้วจึงค่อยเกิดปัญญาภายหลัง วิมุติทั้งสองมีความหมายต่างกันดังนี้ ปัญญาอันใดที่พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนรอบรู้ในพุทธวจนะพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะโดยสมบูรณ์แล้ว ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความรู้อันกว้างขวาง สามารถที่จะชี้แจงอรรถาธิบายในข้ออรรถข้อธรรมได้โดยเรียบร้อยชัดเจน แต่ไม่บำเพ็ญสมาธิให้เกิดมีขึ้นในตนก็เปรียบประหนึ่งบุคคลที่ขับขี่เครื่องบินไปในอากาศ สามารถจะมองเห็นเมฆและเดือนดาวได้โดยชัดเจน แต่เครื่องบินที่ตนขับขี่อยู่นั้น

ได้เที่ยวเร่ร่อนไปบนอากาศจนลืมสนามที่จะร่อนลง ก็น่าจะลำบากหนักใจอยู่ ถ้าร่อนขึ้นไปข้างบนก็จะหมดอากาศหายใจ มัวแต่ร่อนไปร่อนมาอยู่ น้ำมันอันเป็นเชื้อเพลิงก็จะหมดสิ้นไป ในที่สุดก็จะเผ่นลงมาด้วยอำนาจแห่งความหมดกำลังของตน เผ่นลงมาบนเขา เผ่นลงมาในป่า เผ่นลงในทะเล ซึ่งไม่ใช่สนามบินย่อมได้รับโทษ เช่นคนบางพวกที่มีความรู้สูง แต่มีความประพฤติเหมือนคนป่าคนดงคนเขาคนทะเล ซึ่งเป็นชาวประมงอย่างนี้ก็มี นี่ก็เพราะว่าเพลินอยู่บนอากาศ นักปราชญ์บัณฑิต ผู้ติดอยู่ในความรู้ความคิดความเห็นของตัวว่าเป็นของสูงอยู่แล้ว ไม่ก่อสร้างบำเพ็ญสมาธิให้เกิดขึ้น ถือเสียว่าสมาธิเป็นคั่นต่ำควรเจริญปัญญาวิมุติทีเดียว ย่อมจะได้รับโทษเหมือนคนขับขี่เครื่องบินที่ร่อนอยู่ในอากาศไม่แลเห็นสนามฉะนั้น ผู้บำเพ็ญสมาธิก็เท่ากับเป็นผู้ได้สร้างสนามบินไว้อย่างดี เมื่อมีปัญญาก็จะถึงวิมุติอันปลอดภัย อีกนัยหนึ่งเช่นเดียวกับคนเดินทางย่อมเดินขาเดียวไม่ได้ฉะนั้น แต่จะหนักไปในทางใดก็สุดแท้แต่นิสัยวาสนาของบุคคลผู้นั้นต่างหาก ฉะนั้นพุทธบริษัทควรที่จะบำเพ็ญในศีล สมาธิและปัญญา ให้ครบถ้วน จึงจะเป็นผู้สมบูรณ์ในการนับถือพระพุทธ-ศาสนา มิฉะนั้นจะเรียกว่าเป็นผู้รู้อริยสัจจ์ ๔ ได้อย่างไร เช่น มรรคก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะเรียกว่ามรรคสัจจ์ เมื่อไม่ทำให้เกิดขึ้นในตนก็ย่อมไม่รู้ เมื่อไม่รู้จะละได้อย่างไร โดยมากธรรมดาคนเรามักชอบแต่ผลไม่ชอบเหตุ เช่น ต้องการแต่ความดีความบริสุทธิ์

แต่เหตุแห่งความดีความบริสุทธิ์ไม่ทำให้สมบูรณ์ ก็ย่อมจนกันอยู่เรื่อยไป ตัวอย่างในทางโลก คนที่ชอบเงิน แต่ไม่ชอบทำงาน คนเช่นนั้นจะเป็นพลเมืองที่ดีมีทรัพย์ได้ที่ไหน เมื่อความจนบังคับเข้าแล้วย่อมทำทุจริตโจรกรรมได้ฉันใด พุทธบริษัทไม่ชอบเหตุแต่มุ่งผลก็ย่อมจนอยู่ร่ำไปเช่นนั้น เมื่อใจจนแล้วย่อมแสวงหาความดีในทางอื่น เช่น โลภ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ซึ่งเป็นอามิสอยู่ในโลก มันย่อมเป็นไปทั้งที่รู้ ๆ นั่นแหละ นี่ก็เพราะรู้ไม่จริง รู้ไม่จริงก็คือทำไม่จริงนั่นเอง มรรคสัจจ์ซึ่งเป็นของจริงนั้นย่อมมีอยู่ตามธรรมดา ศีลก็มีจริง สมาธิมีจริง ปัญญามีจริง วิมุตติก็มีจริง แต่คนเราไม่จริงจึงไม่เห็นของจริง บำเพ็ญศีลก็ไม่จริง ทำสมาธิก็ไม่จริง ปัญญาก็ไม่จริง เมื่อเราทำไม่จริงก็ไม่ได้ของจริง จะได้ก็ของเทียมของปลอมกันเท่านั้น เมื่อใช้ของเทียมของปลอมย่อมได้รับโทษ ฉะนั้นพวกเราควรที่จะต้องแสดงความจริงให้ปรากฏขึ้นในใจของตนเอง เมื่อความจริงปรากฏก็จะได้ดื่มรสของธรรม รสของธรรมย่อมชนะรสของโลกทั้งหมด ฉะนั้นจึงได้เรียบเรียงอานาปานสติ ๒ แบบนี้เพื่อเป็นแนวทางต่อไป.

สวัสดี

พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์
(พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)
วัดอโศการาม
จังหวัดสมุทรปราการ

วิธีทำสมาธิเบื้องต้น

ต่อไปนี้จะอรรถาธิบายข้อปฏิบัติในทางสมาธิภาวนา ว่าจะต้องทำกันอย่างไร ก่อนที่จะทำกิจเบื้องต้นนั้น ให้นั่งคุกเข่าประนมมือด้วยความตั้งใจ นอบน้อมถึงพระรัตนตรัย แล้วเปล่งวาจาดังต่อไปนี้

อรหัง สัมมาสัมพุทโธ ภควา, พุทธัง ภควันตัง อภิวาเทมิ (กราบลงหนหนึ่ง นี้ไหว้พระพุทธ)

สวากขาโต ภควตา ธัมโม, ธัมมัง นมัสสามิ (กราบลงหนหนึ่ง นี้ไหว้พระธรรม)

สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ, สังฆัง นมามิ (กราบลงหนหนึ่ง นี้ไหว้พระสงฆ์)

ลำดับนี้ตั้งใจปฏิบัติบูชาด้วยกาย วาจา ใจ กล่าวคำนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (๓ หน) แล้วปฏิญาณตนถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกของตน ที่เรียกว่าพระไตรสรณคมน์ ว่าตามบาลี ดังนี้

พุทธัง สรณัง คัจฉามิ
ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ
สังฆัง สรณัง คัจฉามิ
ทุติยัมปิ พุทธัง สรณัง คัจฉามิ
ทุติยัมปิ ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ
ตติยัมปิ พุทธัง สรณัง คัจฉามิ
ตติยัมปิ ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ
ตติยัมปิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ.

ต่อนั้นให้อธิษฐานใจถึงพระไตรสรณคมน์ให้มั่นก่อนว่า ข้าพ-เจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า องค์อรหันต์ผู้ละกิเลสขาดจากสันดาน กับพระธรรมเจ้า กล่าวคือคำสอนของพระองค์ที่เป็นปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม กับพระสังฆเจ้า กล่าวคือ พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกนับถือของข้าพเจ้าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ตราบเท่าชีวิตของข้าพเจ้านี้แล.

พุทธัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ
ธัมมัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ
สังฆัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ

ต่อจากนั้นให้เจตนาวิรัติละเว้นในส่วนองค์ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีล ๒๒๗ ตามภูมิของตนที่ตนสามารถจะรักษาได้ แล้วว่าคำสมาทานรวมลงในที่แห่งเดียวกันอีก ว่า

๑. อิมานิ ปัญจะ สิกขาปทานิ สมาทิยามิ (ให้ว่า ๓ หนนี้สำหรับศีล ๕) แปลว่าข้าพเจ้าสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย ๕ คือ ปาณาฯ ไม่ฆ่าสัตว์, อทินนาฯ ไม่ลักทรัพย์, กาเมฯ ไม่ประพฤติผิดในกาม, มุสาฯ ไม่กล่าวคำเท็จ, สุราฯ ไม่ดื่มสุราเมรัย (เป็น

๕ ข้อ).

๒. อิมานิ อัฏฐะ สิกขาปทานิ สมาทิยามิ (ให้ว่า ๓ หน นี้สำหรับศีล ๘) แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย ๘ คือ ปาณาฯ ไม่ฆ่าสัตว์, อทินนาฯ ไม่ลักทรัพย์, อพรหมจริยาฯ ไม่ประพฤติร่วมสังวาสกับหญิงชายทั้งปวง, มุสาฯ ไม่พูดเท็จ, สุราฯ ไม่ดื่มสุราเมรัย, วิกาลโภฯ ไม่กินอาหารในเวลาตะวันบ่ายไปแล้ว, นัจจคีมาลาฯ ไม่ดูการเล่นและตกแต่งประดับประดาอัตตภาพร่างกายเพื่อความสวยงามต่าง ๆ, อุจจาฯ ไม่นั่งนอนบนเตียงตั่งสูงเกินประมาณ และฟูกเบาะที่ยัดด้วยนุ่นและสำลี (เป็น ๘ ข้อ).

๓. อิมานิ ทสะ สิกขาปทานิ สมาทิยามิ (ให้ว่า ๓ หน นี้สำหรับศีล ๑๐) แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย ๑๐ คือ ปาณาฯ อทินนาฯ อพรหมจริยาฯ มุสาฯ สุราฯ วิกาลโภฯ นัจจคีฯ มาลาฯ อุจจาฯ ชาตรูฯ ไม่ให้รับเงินทองใช้สอยด้วยตนเอง (เป็น ๑๐ ข้อ).

๔. ศีล ๒๒๗ ให้ว่าดังนี้

ปาริสุทโธ อหัง ภันเต ปาริสุทโธ ติมัง พุทโธ ธาเรตุ
ปาริสุทโธ อหัง ภันเต ปาริสุทโธ ติมัง ธัมโม ธาเรตุ
ปาริสุทโธ อหัง ภันเต ปาริสุทโธ ติมัง สังฆัง ธาเรตุ

เมื่อทำความบริสุทธิ์ของตนด้วยกาย วาจา ใจ ต่อคุณพระพุทธ-

เจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า แล้วกราบลง ๓ หน แล้วจึงค่อยนั่งราบลง ประนมมือไหว้ทำใจให้เที่ยง แล้วเจริญพรหมวิหาร ๔ ถ้าแผ่ไปไม่เจาะจง เรียกว่า อัปป์มัญญา พรหมวิหาร ว่าโดยคำบาลีย่อ ๆ ให้สะดวกแก่ผู้จำยากก่อน ดังนี้

เมตตา คือจิตคิดเมตตารักใคร่ ปรารถนาให้ตนและสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขทั่วหน้ากัน

กรุณา คือจิตคิดกรุณา เอ็นดู สงสารตนและคนอื่น

มุทิตา คือจิตอ่อนน้อม พลอยยินดีในกุศลของตนและคนอื่น

อุเปกขา คือจิตคิดวางเฉย ในสิ่งที่ควรปล่อยวาง

ต่อนี้ให้นั่งขัดสมาธิ เอาขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่นอย่าให้พั่นเฟือน ประนมมือไหว้แล้วระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ในใจว่า พุทโธ เม นาโถ พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า, ธัมโม เม นาโถ พระธรรมเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า สังโฆ เม นาโถ พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า แล้วว่าซ้ำอีกว่า พุทโธ ๆ ธัมโม ๆ สังโฆ ๆ แล้วปล่อยมือลงข้างหน้า บริกรรมภาวนาแต่คำเดียวว่า พุทโธ ๓ หน ต่อจากนี้ให้นึกถึงลมหายใจเข้าออก คือให้นับลมเป็นคู่ ๆ ดังนี้ พุท ลมเข้า โธ ลมออก อย่างนี้ไปจนถึง ๑๐ ครั้งแล้ว ให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้ คือ ลมเข้า พุทโธ หนหนึ่ง ลมออก พุทโธ หนหนึ่ง ภาวนาอย่างนี้ไปจนถึง ๗ หน แล้วให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้คือ ลมเข้าลมออก

ให้ภาวนา พุทโธ หนหนึ่ง ทำอย่างนี้ไปจนถึง ๕ หนแล้ว ให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้คือ ลมเข้าลมออกหนหนึ่งให้ภาวนา พุทโธ ๓ คำ ทำอย่างนี้ไปจนครบ ๓ วาระของลมเข้าและลมออก ต่อนั้นให้บริกรรมแต่พุทโธ คำเดียว ไม่ต้องนับลมอีกต่อไป ปล่อยลมตามสบายทำใจให้นิ่ง ๆ ไว้ที่ลมหายใจเข้าออกที่มีในช่องจมูก เมื่อลมออกอย่าส่งจิตออกตามลม เมื่อลมเข้าอย่าส่งจิตเข้าตามลม ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวางเบิกบาน แต่อย่าสกดจิตให้มากเกินไป ให้ทำใจสบาย ๆ เหมือนเราหายใจออกไปในอากาศโปร่งฉะนั้น ทำจิตให้นิ่งอยู่เหมือนเสาที่ปักไว้ในริมฝั่งทะเล น้ำทะเลขึ้นเสาก็ไม่ขึ้นตาม น้ำทะเลลงเสาก็ไม่ลงตาม เมื่อทำจิตนิ่งสงบได้ในคั่นนี้แล้ว ให้หยุดคำภาวนา พุทโธ นั้นเสีย กำหนดความรู้สึกไว้เฉพาะลมหายใจ แล้วค่อยขยับจิตเลื่อนเข้าไปตามกองลม คือกองลมที่สำคัญ ๆ อันจะทำให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ทิพพจักขุ ตาทิพย์, ทิพพโสต หูทิพย์, เจโตปริยญาณ รู้ใจคนอื่น, ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติได้, จุตูปปาตญาณ รู้จักความเกิดตายแห่งสัตว์ต่าง ๆ นานาธาตุวิชชาวิชาความรู้ในเรื่องของธาตุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องถึงอัตตภาพร่างกาย อันจะเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย ธาตุเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นจากฐานของลมหายใจ ฐานที่ ๑ ให้ตั้งจิตไว้ที่จมูก แล้วค่อยเลื่อนไปกลางหน้าผากอันเป็นฐานที่ ๒ ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวาง ทำจิตให้นิ่งไว้ที่หน้าผากแล้วกลับมาที่จมูก ให้เพ่งขึ้นเพ่งลงในระหว่างจมูกกับหน้าผาก

ราวกับคนขึ้นบนภูเขาฉะนั้น ทำให้ได้สัก ๗ เที่ยว แล้วก็นิ่งไว้ที่หน้าผาก อย่าให้จิตลงมาที่จมูกอีก ต่อนั้นให้ตามเข้าไปในฐานที่ ๓ คือกลางกระหม่อมข้างนอก แล้วหยุดอยู่กลางกระหม่อม ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวาง สูดลมในอากาศเข้าไปในศีรษะกระจายลมครู่หนึ่ง จึงกลับลงมาที่หน้าผาก กลับไปกลับมาในระหว่างหน้าผากกับกลางกระหม่อมอยู่เช่นนี้สัก ๑ เที่ยวแล้วก็นิ่งอยู่กลางกระหม่อม ตามเข้าไปในฐานที่ ๔ อีก คือลงในสมองที่กลางกระโหลกศีรษะ ให้นิ่งอยู่สักครู่หนึ่ง จึงเลื่อนจิตให้ออกไปที่กลางกระหม่อมข้างนอก กลับไปกลับมาติดต่อกันในระหว่างกลางสมองกับกลางกระหม่อมข้างนอก แล้วก็นิ่งอยู่ที่สมอง ทำความรู้สึกให้กว้างขวาง กระจายลมอันละเอียดจากสมองให้ลงไปเบื้องต่ำ เมื่อทำจิตมาถึงตอนนี้แล้วบางทีจะเกิดนิมิตของลมขึ้น เป็นต้นว่า รู้สึกขึ้นในศีรษะแลเห็นหรือรู้สึกให้เสียว ๆ ให้เย็น ๆ ร้อน ๆ ให้เป็นไอเป็นหมอกสลัว ๆ ขึ้น บางทีก็มองเห็นกระโหลกศีรษะของตัวเอง ถึงอย่างนั้นก็อย่าให้มีความหวั่นไหวไปตามนิมิตที่ปรากฏ ถ้าเราไม่ปรารถนาที่จะให้เป็นเช่นนั้น ก็ให้สูดลมหายใจเข้าไปยาว ๆ ถึงหัวอก นิมิตเหล่านั้นก็จะหายไปทันที เมื่อเห็นนิมิตอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งสติรู้อยู่ที่นิมิต แต่ให้เอานิมิตเดียว สุดแท้แต่นิมิตอันใดเป็นที่สบาย เมื่อจับนิมิตได้แล้วให้ขยายนิมิตนั้นออกไปให้โตเท่าศีรษะ นิมิตที่ขาวสว่างนั้นมีประโยชน์แก่กายแก่ใจ คือเป็นลมบริสุทธิ์สะอาด ลมบริสุทธิ์สะอาดนี้

ย่อมเป็นเครื่องฟอกโลหิตในร่างกายของท่านได้อย่างดี สามารถจะบรรเทาหรือกำจัดทุกขเวทนาในร่างกายได้ เมื่อทำได้เท่าศีรษะของตนแล้ว ให้เลื่อนลงไปตั้งไว้ในฐานที่ ๕ คือทรวงอก แล้วให้นึกเอานิมิตแห่งลมไปตั้งไว้ขยายออกให้เต็มทรวงอก ทำลมอันนั้นให้ขาวให้สว่าง กระจายลมกระจายแสงสว่างไปทั่วขุมขนจนกว่าจะมองเห็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายปรากฏเป็นภาพขึ้นมาเอง ถ้าไม่ต้องการภาพอันนั้นก็ให้สูดลมหายใจยาว ๆ เสีย ๒–๓ ครั้ง ภาพนั้นก็จะหายไปทันที แล้วกระทำจิตให้นิ่งอยู่โดยกว้างขวาง แม้จะมีนิมิตอะไรผ่านมาในรัศมีแห่งลมอย่าเพิ่งไปจับเอา อย่าทำจิตหวั่นไหวไปตามนิมิตประคองจิตไว้ให้ดี ทำจิตให้เป็นหนึ่ง พยายามตั้งจิตไว้ในอารมณ์อันเดียว คือลมหายใจอันละเอียด และขยายลมอันละเอียดนั้นให้กว้างขวางออกไปทั่วสรรพางค์กาย เมื่อทำจิตถึงตอนนี้จะค่อยเกิดวิชาความรู้ขึ้นตามลำดับ กายของเราก็จะเบาเหมือนปุยนุ่น ใจก็จะเอิบอิ่มนิ่มนวลวิเวกสงัด ได้รับความสุขกายสบายจิตเป็นอย่างยิ่ง เมื่อต้องการวิชาความรู้แล้ว ให้ทำอย่างนี้จนกว่าจะชำนาญในการเข้าในการออก ในการตั้งอยู่ เมื่อทำได้อย่างนี้แล้ว นิมิตของลมคือแสงสว่างขาว ๆ เป็นก้อนเป็นกลุ่มเหล่านั้นจะทำเมื่อไรก็เกิดได้ เมื่อต้องการวิชาความรู้ต่าง ๆ ก็ให้ทำจิตนิ่ง วางอารมณ์ทั้งหมดให้เหลืออยู่แต่ความสว่างความว่างอย่างเดียว เมื่อประสงค์สิ่งใดในส่วนวิชาความรู้ ภายในและภายนอก ตนเองและผู้อื่นก็ให้นึกขึ้นในใจ ครั้งหนึ่ง

หรือสองครั้งก็จะเกิดความรู้ หรือนิมิตเป็นภาพปรากฏขึ้นทันทีเรียกว่า มโนภาพ ถ้าจะให้ดีและชำนาญในสิ่งเหล่านี้ให้ศึกษากับท่านผู้เคยปฏิบัติในทางนี้จะดีมาก เพราะวิชาตอนนี้เป็นวิชาที่เกิดขึ้นจากสมาธิอย่างเดียวเท่านั้น วิชาในเรื่องสมาธินั้น มีอยู่ ๒ แผนกคือ เป็นไปกับด้วยโลกีย์อย่างหนึ่ง เป็นไปกับด้วยโลกุตระอย่างหนึ่ง วิชาโลกีย์ คือติดความรู้ความเห็นของตนเองนี้หนึ่ง ติดสิ่งทั้งหลายที่มาปรากฏให้เรารู้เราเห็นนี้อย่างหนึ่ง วิชาก็ดี สิ่งที่ให้เรารู้เราเห็นด้วยอำนาจแห่งวิชาก็ดี เป็นของจริงและของไม่จริงเจือปนอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น แต่ของจริงในที่นี้เป็นส่วนสังขารธรรมทั้งสิ้น ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วย่อมไม่เที่ยงไม่มั่นคงถาวร ฉะนั้นเมื่อต้องการโลกุตระต่อไป ให้รวมสิ่งที่เรารู้เราเห็นทั้งหมดเข้ามาเป็นจุดอันเดียวกัน คือ เอกัคคตารมณ์ ให้เห็นเป็นสภาพอันเดียวกันทั้งหมด เอาวิชาความรู้ทั้งหลายเหล่านั้นเข้ามารวมอยู่ในจุดอันนั้น จนรู้แจ้งเห็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปเป็นธรรมดา แล้วอย่ายึดถือในสิ่งที่รู้ที่เห็นมาเป็นของ ๆ ตน อย่ายึดความรู้ความเห็นที่เกิดจากตนมาเป็นของ ๆ ตน ให้ปล่อยวางไปเสียตามสภาพ ถ้าไปยึดอารมณ์ก็เท่ากับยึดทุกข์ ยึดความรู้ของตนจะเกิดเป็นเหตุแห่งทุกข์คือสมุทัย ฉะนั้นจิตที่นิ่งเป็นสมาธิแล้วเกิดวิชา ๆ นั้นเป็นมรรค สิ่งที่ให้เรารู้ต่าง ๆ ที่ผ่านไปผ่านมาเป็นทุกข์ จิตเราอย่าเข้าไปยึดเอาวิชา อย่าเข้าไปยึดเอาอารมณ์ที่มาแสดงให้เรารู้ ปล่อยวางไปตามสภาพ ทำจิตให้สบาย ๆ ไม่

ยึดจิตไม่สมมุติจิตของตนเองว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้ายังสมมุติตนเองอยู่ตราบใด ก็เป็นอวิชชาอยู่ตราบนั้น เมื่อรู้ได้โดยอาการอย่างนี้ ก็จะกลายเป็นโลกุตระขึ้นในตน จะเป็นบุญกุศลอย่างประเสริฐสูงสุด ในฐานะที่เป็นมนุษย์พุทธบริษัทของพระพุทธเจ้า ถ้าจะสรุปให้สั้นเข้าแล้ว หลักในการปฏิบัติก็มีดังนี้ คือ

๑. กำจัดอารมณ์ที่ชั่วออกจากจิตให้หมด.

๒. ทำจิตให้อยู่ในอารมณ์ที่ดี.

๓. อารมณ์ที่ดีต่าง ๆ ให้ต้อนเข้าไปรวมอยู่ในจุดอันเดียว ที่เรียกว่า เอกัคคตารมณ์.

๔. พิจารณาอารมณ์หนึ่งนั้นให้เป็น อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนัตตา ไม่ใช่ตัวตน สัตว์บุคคล ว่างเปล่า.

๕. วางอารมณ์ที่ดีและอารมณ์ชั่วไปตามสภาพของอารมณ์ เพราะดีและชั่วย่อมอยู่ด้วยกันมีสภาพเสมอกัน วางจิตไว้ตามสภาพของจิต รู้ไว้ตามสภาพแห่งรู้ รู้นั้นไม่รู้จักเกิด ไม่รู้จักดับ นั่นแลคือสันติธรรม ดีก็รู้ ดีไม่ใช่รู้ รู้ไม่ใช่ดี ชั่วก็รู้ รู้ไม่ใช่ชั่ว ชั่วไม่ใช่รู้ คือ รู้ไม่ติดความรู้ รู้ไม่ติดสิ่งที่รู้ นั่นแหละคือธรรมชาติธาตุแท้อันบริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนน้ำที่อยู่ในใบบัวฉะนั้น จึงเรียกว่า อสังขตธาตุ เป็นธาตุแท้ เมื่อใครทำได้เช่นนี้ ก็จะเห็นของดีวิเศษเกิดขึ้นในใจแห่งตน จะเป็นกุศลวาสนาบารมีของท่านผู้ปฏิบัติในทางสมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน จะได้ผล ๒ ประการดังกล่าวมา

คือ โลกิยผลที่จะให้สำเร็จประโยชน์ อนามัยของร่างกายแห่งท่านและคนอื่นทั่ว ๆ ไปในสากลนี้ประการหนึ่ง ประการที่ ๒ จะได้โลกุตรผลอันเป็นประโยชน์อนามัยในด้านจิตใจของท่าน มีความสุขความเยือกเย็นและความราบรื่นชื่นบาน ก็จะถึงพระนิพพานเป็นเบื้องหน้า ไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย.

ได้อรรถาธิบายมาโดยย่อ พอเห็นหัวข้อปฏิบัติของท่านพุทธบริษัทผู้นับถือพระพุทธศาสนา หากท่านมีความสงสัยขัดข้องจากการปฏิบัติตามแนวความคิดดังกล่าวไว้ในตำราเล่มนี้โดยประการใด ๆ ต้องการจะศึกษาจากผู้ให้แนวความคิดที่กล่าวมานี้ ยินดีที่จะส่งเสริมชี้แจงข้อสงสัยของท่าน ตามกำลังความสามารถของผู้เขียน เพื่อให้สำเร็จสันติสุขในทางพระศาสนาโดยทั่วหน้ากัน.

สำหรับผู้ปฏิบัติทั่ว ๆ ไป ควรที่จะยึดเอาวิธีที่ ๒ ดังต่อไปนี้ ซึ่งจะได้รับความสะดวกสบายกว่าแบบที่ ๑ ที่กล่าวมาแล้ว.

วิธีทำอานาปานสติแบบที่ ๒

มีข้อสำคัญอยู่ ๗ ข้อ คือ

๑. ให้ภาวนา พุท ลมเข้ายาว ๆ โธ ลมออกยาว ๆ ก่อน ๓ ครั้ง หรือ ๗ ครั้ง (คำภาวนากับลมให้ยาวเท่ากัน)

๒. ให้รู้จักลมเข้าลมออกโดยชัดเจน

๓. ให้รู้จักสังเกตลมในเวลาเข้าออกว่า มีลักษณะอย่างไร สบายหรือไม่สบาย กว้างหรือแคบ ขัดหรือสะดวก ช้าหรือเร็ว สั้นหรือยาว ร้อนหรือเย็น ถ้าไม่สบายก็ให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขจนได้รับความสะดวกสบาย เช่นเข้ายาวออกยาวไม่สบายให้เปลี่ยนเป็นเข้าสั้นออกสั้นเป็นต้น จนกว่าจะได้รับความสบาย เมื่อได้รับความสบายสะดวกดีแล้ว ให้กระจายลมที่สบายนั้นไปในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเช่นสูดลมเข้าไปที่ท้ายทอยปล่อยลงไปในกระดูกสันหลังให้ตลอด ถ้าเป็นเพศชายให้ปล่อยไปตามขาขวาทะลุถึงปลายเท้า แล้วกระจายไปในอากาศ แล้วก็กลับมาสูดใหม่ปล่อยเข้าไปในท้ายทอย ปล่อยลงไปในกระดูกสันหลัง ปล่อยไปตามขาซ้ายทะลุถึงปลายเท้าแล้วกระจายไปในอากาศ แล้วก็กลับมาปล่อยตั้งแต่ท้ายทอย ผ่านไหล่ซ้ายถึงข้อศอก ข้อมือทะลุถึงปลายนิ้วกระจายไปในอากาศ แล้วก็ปล่อยลงคอหอยกระจายไปที่ขั้วปอดขั้วตับ กระจายเรื่อยลงไปจนถึงกระเพาะเบา กระเพาะหนัก แล้วก็สูดลมหายใจเข้าไปตรงกลางอก

ทะลุไปจนถึงลำไส้ กระจายลมสบายเหล่านี้ให้ทั่วถึงกันได้ จะได้รับความสะดวกสบายขึ้นมาก (ถ้าเป็นเพศหญิงให้กระจายลมทางซ้ายก่อน เพราะเพศหญิงและชายเส้นประสาทต่างกัน)

๔. ให้รู้จักขยายลมออกเป็น ๔ แบบ คือ

๑) เข้ายาวออกยาว

๒) เข้าสั้นออกสั้น

๓) เข้าสั้นออกยาว

๔) เข้ายาวออกสั้น

แบบใดเป็นที่สบายให้เอาแบบนั้น หรือทำให้สบายได้ทุกแบบยิ่งดี เพราะสภาพของบุคคล ลมหายใจย่อมเปลี่ยนแปลงได้ทุกเวลา.

๕. ให้รู้จักที่ตั้งของจิต ฐานไหนเป็นที่สบายของตัว ให้เลือกเอาฐานนั้น (คนที่เป็นโรคเส้นประสาทปวดศีรษะ ห้ามตั้งข้างบน ให้ตั้งอย่างสูงตั้งแต่คอหอยลงไป และห้ามสกดจิตสกดลม ให้ปล่อยลมตามสบาย ปล่อยใจตามลมเข้าลมออกให้สบาย แต่อย่าให้หนีไปจากวงของลม) ฐานเหล่านั้นได้แก่ ๑. ปลายจมูก ๒. กลางศีรษะ ๓. เพดาน ๔. คอหอย ๕. ลิ้นปี่ ๖. ศูนย์ (สะดือ) นี้ฐานโดยย่อ คือที่พักของลม.

๖. ให้รู้จักขยายจิตคือทำความรู้สึกให้กว้างขวางออกไปทั่วสรรพางค์กาย.

๗. ให้รู้จักประสานลม และขยายจิตออกให้กว้างขวาง ให้รู้

ส่วนต่าง ๆ ของลมซึ่งมีอยู่ในร่างกายนั้นก่อน แล้วจะได้รู้ในส่วนอื่นทั่ว ๆ ไปอีกมาก คือ ธรรมชาติลมมีหลายจำพวก ลมเดินในเส้นประสาท ลมเดินหุ้มเส้นประสาททั่ว ๆ ไป ลมกระจายออกจากเส้นประสาทแล่นแทรกแซงไปทั่วทุกขุมขน ลมให้โทษและให้คุณย่อมมีปนกันอยู่โดยธรรมชาติของมัน สรุปแล้วก็คือ

๑. เพื่อช่วยให้พลังงานที่มีอยู่ในร่างกายทุกส่วนของคนเราทุกคนให้ดีขึ้น เพื่อต่อสู้สิ่งต่าง ๆ ในตัว เช่น ไม่สบายในร่างกายเป็นต้น.

๒. เพื่อช่วยความรู้ที่มีอยู่แล้ว ในตัวของทุกคนให้แจ่มใสขึ้นเพื่อเป็นหลักวิชา วิมุติ วิสุทธิ ความหมดจดสะอาดในทางจิตใจ.

หลักอานาปาน์ ฯ ทั้ง ๗ ข้อนี้ ควรถือไว้เป็นหลักสูตร เพราะเป็นเรื่องสำคัญของอานาปานํ ฯ ทั้งสิ้น เมื่อรู้เรื่องสำคัญเหล่านี้แล้ว ก็เท่ากับว่าเราได้ตัดถนนเส้นใหญ่ ส่วนถนนซอยนั้นไม่สำคัญ คือส่วนปลีกย่อยของอานาปานํ ฯ นั้นยังมีอยู่อีกมากแต่ไม่ค่อยสำคัญ ฉะนั้นจึงควรปฏิบัติและดำเนินตามแบบนี้ไว้ให้มาก ท่านจะได้รับความปลอด-ภัยเป็นอย่างยิ่งทีเดียว ถ้าท่านรู้จักการปรับปรุงแก้ไขลมหายใจของตัวเองโดยสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ก็เท่ากับว่าคนในบ้านของท่านเป็นคนดีส่วนปลีกย่อยนั้นเปรียบเหมือนคนนอกบ้าน คือ แขก ถ้าคนในบ้านของเราดี คนนอกบ้านก็ต้องดีไปตามเรา คนนอกบ้านหรือแขกในที่นี้ได้แก่นิมิตต่าง ๆ และลมสัญจรที่จะต้องผ่านไปผ่านมาในรัศมีแห่งลมของเราที่ทำอยู่ เช่นนิมิตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากลมให้ปรากฏเป็นรูป

บางทีเกิดเป็นแสงสว่างขึ้น บางทีปรากฏเป็นรูปคนหรือรูปสัตว์ เป็นตัวเองหรือคนอื่น บางคราวเกิดนิมิตขึ้นทางหู เช่น ได้ยินเสียงคำพูดของบุคคลผู้อื่น จำได้บ้างไม่ได้บ้าง บางคราวให้ปรากฏกลิ่นต่าง ๆ ขึ้นทางจมูก บางทีก็เป็นกลิ่นหอม บางทีก็เหม็นเหมือนซากศพ บางคราวหายใจเข้าไปให้เกิดความอิ่มเอิบซึมซาบไปทั่วสรรพางค์กาย จนไม่รู้สึกหิวข้าวหิวน้ำ บางคราวให้เกิดสัมผัสขึ้นในทางกาย ให้มีอาการอุ่น ๆ ร้อน ๆ เย็น ๆ ชา ส่ายไปส่ายมาตามสรรพางค์กาย บางทีให้ผุดขึ้นทางจิตใจซึ่งเราไม่เคยนึกคิดก็เกิดขึ้นได้ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ชื่อว่า "แขก" ก่อนที่เราจะรับแขกเหล่านี้ให้ปรับปรุงจิตและลมหายใจของตัวให้เรียบร้อยและมั่นคงเสียก่อน จึงค่อยรับแขก การที่เราจะต้อนรับแขกเหล่านี้ เราต้องบังคับปรับปรุงแขกให้อยู่ในอำนาจของเราเสียก่อน ถ้าแขกไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของเรา อย่าเพิ่งไปคลุกคลีกับเขา ๆ อาจจะนำความเสื่อมเสียมาสู่เราได้ ถ้าหากเรารู้จักปรับปรุงเขา สิ่งเหล่านั้นก็จะเป็นเครื่องสนับสนุนเราต่อไป การปรับปรุงนั้นได้แก่การเจริญปฏิภาคนิมิต คือให้ขยายสิ่งที่ปรากฏมานั้นให้เป็นไปตามอำนาจแห่งจิต คือทำให้เล็ก ให้โต ให้ใกล้ ให้ไกล ให้เกิดให้ดับ ให้มีข้างนอกข้างในก็ได้ สิ่งเหล่านี้จึงจะเป็นประโยชน์ในการทำจิต ถ้าคล่องแคล่วชำนาญในนิมิตเหล่านี้ ก็จะกลายเป็นวิชา เช่น ตาทิพย์ เห็นรูปโดยไม่ต้องลืมตา หูทิพย์ฟังเสียงไกลได้ จมูกทิพย์ดมกลิ่นไกลได้ ลิ้นทิพย์ดื่มรสของธาตุต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในอากาศธาตุอันจะ

เป็นประโยชน์แก่ร่างกาย สามารถป้องกันความหิวความอยากได้ สัมผัสอันเป็นทิพย์ก็จะเกิดขึ้นในทางกาย เช่น เราต้องการความเย็นก็จะเย็นขึ้น ต้องการความร้อนก็จะร้อนขึ้น ต้องการความอุ่นก็จะปรากฏขึ้น ต้องการความเข้มแข็งของร่างกายก็จะมีขึ้น เพราะธาตุทั้งหลายที่จะให้ประโยชน์แก่ร่างกาย ซึ่งมีอยู่ในโลกก็จะแล่นเข้ามาปรากฏในกายของเรา ดวงใจ ก็จะเป็นทิพย์ และมีอำนาจสามารถจะทำให้เกิดญาณจักขุ เช่น ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ จุตูปปาตญาณ รู้จักความเกิดตายของสัตว์ว่ามาอย่างไรไปอย่างไรอาจทราบได้ อาสวักขยญาณ ความรู้เป็นเหตุที่จะฟอกอาสวะกิเลสให้สิ้นไป ถ้าเราเป็นผู้มีสติปัญญาย่อมรับแขกมาทำงานในบ้านของเราได้เป็นอย่างดี นี่เป็นส่วนปลีกย่อยในการปฏิบัติอานาปานสติโดยย่อ ฉะนั้นสิ่งทั้งหลายที่กล่าวมาให้ทบทวนดูให้ดี อย่าพึงยินดีในสิ่งที่ปรากฏ อย่าพึงยินร้ายหรือปฏิเสธในสิ่งที่ปรากฏ ควรตั้งจิตเป็นกลาง ทบทวนดูให้รอบคอบละเอียดละออเสียก่อนว่า เป็นของควรเชื่อถือได้หรือไม่ มิฉะนั้นจะเป็นเหตุให้สำคัญผิดไปก็มี ดี ชั่ว ถูก ผิด สูง ต่ำ ทั้งหมดมันสำคัญอยู่ที่ดวงจิตของเราฉลาดหรือโง่ รู้จักพลิกแพลงดัดแปลงแก้ไข เมื่อดวงจิตของเราเป็นผู้โง่อยู่แล้ว แม้ของสูงอาจจะกลายเป็นของต่ำ ของดีอาจจะกลายเป็นของชั่ว ถ้าหากเราได้รู้เรื่องราวต่าง ๆ ของลมและส่วนปลีกย่อยของลมก็จะได้รู้ในอริยสัจจธรรม นอกจากนั้นยังเป็นหนทางบรรเทาทุกข์ของร่างกายได้อย่างดีอีก ตัวสติเป็นตัวยาลม อานาปานฯ

เป็นกระสาย เมื่อสติเข้าไปฟอกแล้วย่อมบริสุทธิ์ ลมที่บริสุทธิ์จะส่งไปฟอกโลหิตต่าง ๆ ในร่างกายให้สะอาด เมื่อโลหิตสะอาดแล้วเป็นเหตุจะบรรเทาโรคภัยต่าง ๆ ในตัวได้ ถ้าเป็นผู้มีโรคเส้นประสาทประจำอยู่แล้วก็จะหายได้อย่างดีทีเดียว นอกจากนี้ก็ยังสามารถจะสร้างความเข้มแข็งของร่างกายให้ได้รับความสุขยิ่งขึ้น เมื่อร่างกายได้รับความสุข จิตใจก็สงบได้อย่างดี เมื่อจิตสงบได้เช่นนั้นย่อมเกิดกำลังสามารถที่จะระงับเวทนาในเวลาที่นั่งสมาธิ ให้ทนทานได้หลายชั่วโมง เมื่อกายสงบจากเวทนา จิตย่อมสงบปราศจากนิวรณ์ได้อย่างดี กายก็มีกำลัง ใจก็มีกำลัง เรียกว่า "สมาธิพลัง" เมื่อสมาธิมีกำลังเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดปัญญาสามารถจะแลเห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แจ้งประจักษ์ขึ้นในลมหายใจของตัวที่มีอยู่ทุกคน ถ้าจะอธิบายก็ได้ความอย่างนี้ คือ ลมหายใจเข้าออกเป็นทุกขสัจจ์ ลมเข้าเป็นชาติทุกข์ ลมออกเป็นมรณทุกข์ ไม่รู้จักลมเข้าไม่รู้จักลมออก ไม่รู้ลักษณะของลม เป็นสมุทัยสัจจ์ ลมออกรู้ว่าออก ลมเข้ารู้ว่าเข้า รู้ลักษณะของลมโดยชัดเจนเป็นสัมมาทิฏฐิองค์อริยมรรค คือมีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงของลมหายใจ หายใจแบบใดไม่สบายก็รู้ และรู้จักวิธีแต่งลมหายใจของตัวว่าแบบนี้ไม่สบาย เราจะต้องหายใจแบบนี้จึงจะเป็นที่สบายนี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ จิตสังขารซึ่งนึกคิดวิตกวิจารณ์ในกองลมทั้งปวงอยู่โดยชอบ ชื่อว่าสัมมาวาจา วาจาชอบรู้จักวิธีปรับปรุงลมหายใจของตนโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น หายใจเข้ายาว

ออกยาว หายใจเข้าสั้นออกสั้น หายใจเข้าสั้นออกยาว หายใจเข้ายาวออกสั้น จนไปถูกลมอันเป็นที่สบายแห่งตน ดังนี้ ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ การงานชอบ รู้จักทำลมหายใจฟอกโลหิตในร่างกาย ให้สะอาดบริสุทธิ์ แล้วส่งไปหล่อเลี้ยงหทัยวัตถุ รู้จักแต่งลมให้เป็นที่สบายของร่างกาย รู้จักประกอบลมให้เป็นที่สบายแห่งดวงจิต หายใจเข้าไปอิ่มกาย อิ่มจิต นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ รู้จักพยายามเปลี่ยนลมหายใจของตนจนเป็นที่สบายกายสบายจิต ถ้ายังไม่ได้รับความสบายเกิดขึ้นในตัวก็พากเพียรพยายามอยู่เรื่อยไปอยู่อย่างนั้น นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ เพียรชอบ รู้ลมหายใจเข้าออกทุกขณะเวลา และรู้กองลมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในร่างกายเช่น ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมพัดในท้อง ลมพัดในลำไส้ ลมพัดไปตามชิ้นเนื้อซาบซ่านไปทั่วทุกขุมขน มีสติสัมปชัญญะตามรู้อยู่ทุกขณะลมหายใจเข้าออก นี้เรียกว่า สัมมาสติ ระลึกชอบ ดวงจิตสงบอยู่ในเรื่องของลมอย่างเดียว ไม่ไปเหนี่ยวเอาอารมณ์อย่างอื่นเข้ามาแทรกแซง ทำไปจนลมละเอียดเป็นอัปปนาฌาน จนกว่าจะเกิดวิปัสสนาญาณขึ้นในที่นั้น เรียกว่า สัมมาสมาธิ นึกถึงลมเรียกว่าวิตก กระจายลมขยายลมเรียกว่าวิจารณ์ ลมได้รับความสะดวกทั่วถึงแล้วก็อิ่มกายอิ่มจิต เรียกว่าปีติ กายไม่กระวนกระวาย ใจไม่กระสับกระส่ายก็เกิดสุข เมื่อได้รับความสุขแล้วจิตย่อมไม่ส่ายไปสู่อารมณ์อื่น ย่อมแนบสนิทอยู่กับอารมณ์เดียว เรียกว่า เอกัคคตารมณ์ ตั้งใจไว้ชอบ นี้เรียกว่าสัมมาสมาธิ เบื้องต้น

ในองค์อริยมรรค มรรคสัจจ์ทั้งหมดที่กล่าวมาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา เข้ามาสันนิบาตในดวงจิตได้แล้วโดยสมบูรณ์ ย่อมทำให้รู้แจ้งในกองลมทั้งปวงว่า หายใจอย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดอกุศลจิต หายใจอย่างนั้นเป็นเหตุให้เกิดกุศลจิต แล้ไม่ติดอยู่ในกายสังขารคือลม ไม่ติดอยู่ในวจีสังขาร ไม่ติดอยู่ในจิตสังขารทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ปล่อยวางไปตามสภาพแห่งความเป็นจริงนี้เรียกว่า นิโรธสัจจ์.

ถ้าจะย่นอริยสัจจ์ ๔ ให้สั้นเข้าไปอีกอย่างหนึ่งก็คือ ลมหายใจเข้าออกเป็นทุกขสัจจ์ ไม่รู้จักลมหายใจเข้า ไม่รู้จักลมหายใจออก เป็นสมุทัยสัจจ์ หรืออวิชาโมหะ ทำให้แจ้งในกองลมทั้งปวงจนละได้ไม่ยึดถือ เรียกว่า นิโรธสัจจ์ ที่มีสติสัมปชัญญะประจำอยู่ในกองลมเรียกว่า มรรคสัจจ์ เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ก็ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องตามแนวทางของอานาปาน์ ฯ เป็นผู้มีวิชา อาจรู้ของจริงทั้ง ๔ อย่างได้อย่างชัดเจน ย่อมถึงวิมุติ วิมุตินั้นคือดวงจิตที่ไม่เข้าไปติดอยู่ในเหตุฝ่ายต่ำผลฝ่ายต่ำ อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย ไม่ติดอยู่ในเหตุฝ่ายสูงผลฝ่ายสูงคือ มรรคและนิโรธ ไม่ติดอยู่ในสิ่งที่ให้เรารู้ ไม่ติดอยู่ในความรู้ ไม่ติดอยู่ในรู้ แยกสภาพธรรมไว้เป็นส่วน ๆ ได้เช่นนี้ชื่อว่าเป็นผู้มีวิชาวิมุติคือ รู้จักเบื้องต้น เบื้องปลาย และท่ามกลาง วางไปตามสภาพแห่งความเป็นเองที่เรียกว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา การติดอยู่ในสิ่งที่ให้เรารู้คือธาตุ ขันธ์ อายตนะเหล่านี้ เป็น กามุปาทาน ติดวิชาความรู้ของตัว เป็น ทิฏฐุปาทาน ไม่รู้จักตัวคือรู้พุทธะ เป็น

สีลพัตตุปปาทาน ย่อมเป็นเหตุให้หลงกายสังขาร วจีสังขาร และจิต-สังขาร อันเกิดจากอวิชชา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ย่อมเป็นผู้สมบูรณ์ทั้งเหตุทั้งผล พระองค์มิได้เข้าไปยึดในเหตุฝ่ายต่ำ ผลฝ่ายต่ำ มิได้เข้าไปยึดในเหตุฝ่ายสูง ผลฝ่ายสูง อยู่นอกเหตุเหนือผล สุข ทุกข์ พระองค์ก็มิใช่ แต่พระองค์มิได้ติดสุขติดทุกข์ ดี, ชั่ว พระองค์ก็รู้อยู่โดยสมบูรณ์ อัตตาและอนัตตาพระองค์ก็มีอยู่โดยสมบูรณ์ แต่พระองค์ก็มิได้ไปยึดถือในเรื่องราวเหล่านั้น วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งสมุทัยก็มิใช่ แต่พระองค์ก็มิได้ติด มรรค คือ ปัญญา พระองค์ก็มิใช่ พระองค์รู้จักแต่งพระองค์ด้วยพิธีการต่าง ๆ เช่น แต่งโง่ แต่งฉลาด แล้วรู้จักใช้โง่ ใช้ฉลาดในกิจพระศาสนา ส่วนนิโรธเล่าพระองค์ก็มิใช่มิได้ยึดถือ คือไม่มีการติดในสิ่งเหล่านั้น จึงเรียกว่าเป็นผู้สมบูรณ์ได้จริง ก่อนที่พระองค์จะละได้เช่นนั้น พระองค์ก็ต้องบำเพ็ญให้เกิดมีขึ้นโดยสมบูรณ์เสียก่อน แล้วจึงค่อยปล่อยวางเป็นการปล่อยวางด้วยความสมบูรณ์มั่งมี มิใช่จะว่างจะปล่อยด้วยความยากความจนอย่างบุคคลธรรมดา แม้พระองค์ทรงวางแล้วก็ยังมิใช่อยู่ พระองค์มิได้ทรงปฏิเสธในการที่พระองค์ได้บำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา มาตั้งแต่ยังมิได้ตรัสรู้ จนได้รู้แจ้งเห็นจริงแล้วก็ยังทรงใช้ ศีล สมาธิและปัญญา อยู่ทุกประการ จนวันเสด็จดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพาน ตราบถึงขณะจิตที่จะนิพพานนั้น ก็ยังบำเพ็ญสมาธิสมาบัติอยู่ คือพระองค์ได้เสด็จปรินิพพานในระหว่างรูปฌานและอรูป-

ฌาน เพราะฉะนั้นพุทธบริษัททั้งหลายก็ไม่น่าที่จะปฏิเสธ ศีล สมาธิ ปัญญากันเสีย คนบางคนจะถือศีลก็กลัวศีลพัตต ๆ บางคนจะบำเพ็ญสมาธิก็กลัวโง่กลัวบ้าก็มี แท้จริงคนเรามีความโง่ ความบ้าประจำอยู่แล้ว การกระทำสมาธิจิตนั้นเป็นเรื่องแก้โง่แก้บ้าต่างหาก ถ้าได้ศึกษาโดยทางที่ถูกต้องย่อมเกิดปัญญาอันบริสุทธิ์ เหมือนเพชรพลอยที่จารนัยแล้ว ย่อมเกิดแสงขึ้นในตัวของมันเองโดยธรรมชาติฉะนั้นแล จึงเรียกว่าเป็นตัวปัญญาที่แท้เกิดขึ้นเฉพาะตัว ที่เรียกว่าเป็น ปัจจัตตัง เป็นได้เฉพาะตัว รู้ได้เฉพาะตัว แต่โดยมากคนเราเข้าใจผิด ไม่รู้จักลักษณะของปัญญา ไปถือเอาปัญญาไม่แท้มาทับของแท้เสีย คล้าย ๆ กับว่าเอาปรอทมาทากระจก แล้วมองเห็นเงาของตัวและคนอื่นได้ โดยอาศัยของอื่นมาฉาบทา ก็เข้าใจว่าตัวเป็นผู้ฉลาด มองเห็นธรรมลักษณะอย่างนี้ก็เท่ากับว่าลิงส่องกระจกเงาเท่านั้นเอง ตัวเดียวก็จะต้องกลายเป็นสองตัว ก็จะเล่นงาของของตนเองอยู่อย่างนี้เรื่อยไป ถ้าปรอทหลุดออกจากบานกระจกเมื่อไร ลิงตัวนั้นก็จะหน้าตกซบเซาอยู่โดยไม่รู้ตัวว่าเงานั้นมันมาจากเรื่องอะไรฉันใด บุคคลผู้ได้ปัญญาที่ไม่แท้ไม่จริง คิดเอา เดาเอาตามสัญญาอารมณ์ ว่าตนรู้ตนเห็น โดยปราศจากความรู้สึกตนเอง แล้วก็จะได้รับความทุกข์โศก ในคราวประสพกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเมื่อภายหลัง ฉะนั้นส่วนสำคัญของปัญญาโดยธรรมชาติ ในทางพระพุทธศาสนาย่อมเกิดขึ้นจากการอบรมดวงจิตโดยเฉพาะ เหมือนแสงเพชรที่เกิดในตัวของมันเอง ย่อมมีรัศมีแผ่โดยรอบ

และเกิดแสงสว่างได้ทั้งในที่มืดและที่สว่าง ส่วนเงาในกระจกนั้นใช้ได้สำหรับในสถานที่แจ้งมีแสงสว่างส่องเห็น ถ้าเอาเข้าไปในที่มืดแล้วจะใช้ส่องเงาตัวเองไม่ได้เลย ไม่เหมือนแสงเพชรแสงพลอยที่จารนัยแล้ว ย่อมมีแสงได้ทั่วไป ฉะนั้นพระองค์จึงได้ทรงแสดงไว้ว่า ปัญญาไม่มีที่ลับและปิดบังได้ในโลกนั้นแล เรียกว่า ปัญญารตนัง เป็นตัวที่จะทำลายเสียได้ซึ่งอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ก็จะบรรลุคุณธรรมอย่างสูงสุด คือพระนิพพาน ไม่เจ็บ ไม่ตาย, ไม่สาบ, ไม่ศูนย์, มีอยู่โดยธรรมชาติของธรรมเรียกว่า อมตะ โดยมากคนเรามักจะต้องการแต่ปัญญาและวิมุติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่อาจจะเป็นไปได้ เอะอะก็อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กันเสียเลยทีเดียว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะปฏิเสธ อนิจฺจํ ของไม่เที่ยงนั้น พระองค์ได้ทำได้รู้จนปรากฏเห็นเป็นของเที่ยงเสียก่อน ก่อนที่จะปฏิเสธ ทุกฺขํ พระองค์ก็ได้ทำทุกข์อันนั้นให้เป็นสุขเสียก่อน และก่อนที่จะปฏิเสธ อนตฺตา ที่ไม่ใช่ตัวตนนั้น พระองค์ก็ได้ทำอนัตตาให้เป็นอัตตาขึ้นเสียก่อนจึงได้เห็นของเที่ยงของจริงที่แอบอิงอยู่ใน ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา แล้วก็ได้รวบรวมยอดแห่งธรรมเหล่านั้นเข้ามาเป็นอันเดียว เช่นทำ ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นี้เป็นหมวดหนึ่ง นับเป็นพวกเดียวกันมีลักษณะเสมอกันหมดทั้งโลก ส่วน นิจฺจํ สุขํ อตฺตา นี้เป็นอีกหมวดหนึ่ง เป็นสังขารธรรม พระองค์ทรงปล่อยได้แล้วในส่วนสังขารโลกและสังขารธรรม ไม่ข้องอยู่ในของเที่ยงและของ

ไม่เที่ยง ไม่ข้องอยู่ในทุกข์และสุข ไม่ข้องอยู่ในอัตตาและอนัตตา จึงได้นามว่า วิมุติ วิสุทธิ นิพพาน ไม่ต้องไปยึดสังขารธรรมและสังขาร-โลกทั้งหมด นี้เป็นลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมา แต่ปฏิปทาของพุทธบริษัททั้งหลายส่วนมากมักจะเป็นผู้รู้ก่อนเกิด เป็นผู้เลิศก่อนทำ ต้องการแต่ความละความพ้นกันฝ่ายเดียว ถ้าละโดยปราศจากเหตุอันสมบูรณ์แล้วมันจะเลอะ ถ้าพ้นกันโดยปราศ-จากเหตุแล้วมันจะผิด สำหรับคนผู้ปรารถนาดีอยากเป็นแต่คนดี เหตุประกอบของตนโดยอาการเช่นนั้นมีแล้วหรือยัง ถ้าหากว่าไม่ต้องการสร้างเหตุ แห่งความละ ความพ้นโทษโดยสมบูรณ์แล้วพวกเราจะพ้นไปได้อย่างไร พระพุทธเจ้าพระองค์ยังทรงแสดงไว้ว่า ศีล ปราบกิเลสอย่างหยาบที่เป็นวีติกมโทษ ที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา ออกเสียได้ สมาธิปราบกิเลสอย่างกลาง มี กามฉันทะ พยาปาทะ ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา เป็นต้น ส่วนปัญญาปราบกิเลสอย่างละเอียดมี อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นต้น คนบางคนที่มีปัญญาฉลาดหลักแหลม สามารถจะอธิบายข้ออรรถข้อธรรมได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง แต่กิเลสเพียงหยาบ ๆ อันเป็นคู่ปรับแห่งศีล แค่นี้ก็ยังละกันไม่ค่อยจะออก นี่คงจะเป็นเพราะขาดความสมบูรณ์แห่งศีล สมาธิ ปัญญากระมัง จึงได้เป็นไปอย่างนั้น ศีลก็คงเป็นศีลอย่างเปลือก ๆ สมาธิก็คงเป็นสมาธิอย่างเปื้อนเปรอะ ปัญญาก็คงเป็นปัญญาอย่างเลอะเลือนเคลือบเอาเสมอเหมือนกับด้วยบานกระจกที่ทาด้วยปรอทฉะนั้น จึงไม่สามารถ

เป็นเหตุให้สำเร็จความมุ่งหวังของพุทธบริษัทได้ ตกอยู่ในลักษณะมีดที่คมนอกฝัก คือฉลาดในเชิงพูด เชิงคิด แต่ดวงจิตไม่มีสมาธิ นี่เรียกว่าคมนอกฝัก ฟักไข่นอกรัง คือแสวงหาความดีแต่ภายนอก ไม่อบรมจิตใจของตนให้เป็นไปในทางสมาธิ ปักหลักกองทราย คือเที่ยวยึดถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่ตนมาเป็นสรณะที่พึ่ง ย่อมให้โทษ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ชื่อว่า เป็นผู้ที่ยังไม่ได้ที่พึ่งอันเป็นแก่นสาร ฉะนั้นจึงควรที่จะต้องสร้างเหตุให้เป็นไปด้วยดี เพราะธรรมทั้งหลายย่อมไหลมาแต่เหตุดังนี้.

อตฺตนา โจทยตฺตานํ ปฏิมํเสตมตฺตนา

จงเตือนตน ฝึกฝนใจด้วยตนเอง จงเร่งคิดพิจารณา (อานาปานฯ) ของตนด้วยตนเทอญ.

ต่อนี้จะได้รวบรัดวิธีปฏิบัติอานาปาน ฯ ให้เป็นองค์ฌานขั้นตามหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

(๑) "ฌาน" ฌานแปลว่า ความเพ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียว เช่นกระทำลมหายใจ ดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

ข้อ ๑. ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ

๑. วิตก ให้นึกถึงลมหายใจเข้าออกจนจำได้ไม่เผลอ (ตรึก)

๒. เอกัคคตา ให้ประคองจิตไว้ในลมหายใจ อย่าให้แส่ส่ายไปในสัญญาอารมณ์อื่น ๆ ประคองจิตไว้ในเรื่องลมอย่างเดียวจนเกิดลมสบายขึ้น (จิตถึงความเป็นหนึ่งนิ่งอยู่กับลมหายใจ)

๓. วิจารณ์ คือให้รู้จักขยายลมหายใจที่ได้รับความสบายแล้วนั้น ให้ไปเชื่อมกับลมส่วนอื่นในร่างกายกระจายลมออกจนทั่วถึงกัน เมื่อร่างกายได้รับประโยชน์จากลมหายใจแล้ว ทุกขเวทนาก็สงบไป ร่างกายเต็มไปด้วยธาตุลมที่ดี (ตรอง) คือ เพ่งอยู่ในเรื่องของลมอย่างเดียว คุณธรรม ๓ อย่างนี้ เข้าอยู่ในสายลมอันเดียวกันจึงจะเป็นปฐมฌานได้ สายลมอันนี้ย่อมแล่นเข้าถึงฌาน ๔ ได้.

วิตก เอกัคคตา วิจารณ์ สามประการนี้เป็นตัวเหตุ เมื่อเหตุเหล่านี้ทำให้สมบูรณ์ ดังกล่าวมา ก็จะได้รับผลเกิดขึ้น อันเป็นองค์ที่ ๔ คือ ปีติ ความอิ่มกายอิ่มใจก็เกิดขึ้นดูดดื่มปลาบปลื้มปราโมทย์ อยู่โดยลำพังกายและจิต.

๕. สุข ความสบายกาย เกิดจากความสงบ กายไม่กระสับกระส่าย (กายปสฺสทฺธิ) ใจสบาย ใจไม่กระสับกระส่าย มีความสบายรื่นเริง อยู่โดยลำพังไม่วอกแวก (จิตฺตปสฺสทฺธิ)

ปีติ สุข สองอย่างนี้เป็นส่วนผล ปฐมฌานที่อธิบายมานี้ก็มีเหตุอย่างหนึ่ง ผลอย่างหนึ่งเท่านั้น เมื่อปีติและสุขมีกำลังมากขึ้น ลมก็ละเอียด เพราะอาศัยความเพ่งนานเข้า ผลก็แรงขึ้น จึงเป็นเหตุให้ละวางวิตกวิจารณ์อันเป็นงานเบื้องต้นเสียได้ อาศัยเหตุอันเดียวคือเอกัคคตารมณ์ ก็เข้าสู่ทุติยฌาน (มรรคจิต ผลจิต).

ข้อ ๒ ทุติยฌาน มีองค์สาม คือ

๑. ปีติ

๒. สุข

๓. เอกัคคตา (มรรคจิต)

ได้แก่จิตที่เสวยผลมาจากปฐมฌาน ถ้าเข้าถึงทุติยฌาน ปีติก็มีกำลังแรงขึ้นอีก สุขก็มีกำลังแรงขึ้นอีก เพราะอาศัยความเพ่งอยู่ในอันเดียว คือ เอกัคคตารมณ์เป็นผู้ดูงานต่อไป เพ่งลมหายใจละเอียดเข้านิ่งอยู่ด้วยความอิ่มกายอิ่มจิต สุขกาย สุขจิต ใจแน่นแน่วมั่นคงลงไปอีกกว่าเดิม เพ่งไปนาน ๆ ปีติและสุขก็มีกำลังแล้วแสดงลักษณะอาการขยายตัวออก เอกัคคตารมณ์ ก็เพ่งลงไปอีก ขยับจิตลงไปอีกให้ละเอียดจนพ้นจากลักษณะแห่งความไหวตัวของปีติและสุข แล้วจะเข้าถึงตติย-ฌานต่อไป.

ข้อ ๓ ตติยฌาน มีองค์สอง คือ

๑. สุข

๒. เอกัคคตา

กายมีความสงบสงัด พ้นจากการไหวตัว เป็นกายวิเวก ไม่มีเวทนาอันใดมารบกวน จิตก็เงียบสงัดเป็นจิตวิเวก ลมก็ละเอียดกว้าง-ขวาง ปลอดโปร่ง มีรัศมีสีขาว ซาบซ่านไปทั่วสรรพางค์กายคล้ายสำลี ระงับทุกขเวทนาของร่างกายได้หมด ระงับเวทนาของดวงจิตได้หมด จดจ้องประคองไว้แต่ลมอันละเอียดและกว้างขวางดวงจิตมีอิสระไม่มีอารมณ์สัญญาอดีตอนาคตมาแทรก ดวงใจก็โพลงตัวอยู่โดยลำพังธรรมธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสามัคคีกันทุกส่วน เกือบจะเรียกได้ว่าบริสุทธิ์ทั้งก้อนกายก็ได้ เพราะลมมีกำลังควบคุมปรนปรือ

ธาตุส่วนอื่นให้สามัคคีกันเป็นอย่างดี สติก็คุมอยู่กับเอกัคคตา อันเป็นตัวเหตุ ลมเต็มกาย สติเต็มกาย เพ่งลงไปจิตก็แจ่มใส ร่างกายก็เบา ใจมีกำลังกล้า เวทนา คือ สุข ก็สงบ กายก็สม่ำเสมอ ไม่มีความพลั้งเผลอใด ๆ เข้าแทรกเป็นเหตุให้ปล่อยวางความสุข อาการของความสุขก็สงบ เพราะอาศัยธาตุ ๔ เสมอกัน ไม่มีลักษณะอาการเคลื่อนไหวตัว ตัวเหตุเอกัคคตาก็มีกำลังเพ่งหนักลงไปก็ได้เข้าสู่จตุตถฌานต่อไป.

ข้อ ๔. จตุตถฌาน มีองค์สอง คือ

๑. อุเปกขา

๒. เอกัคคตา (สติ)

อุเปกขากับเอกัคคตาในฌาน ๔ นี้ มีความเพ่งอย่างแข็งแรงเหนียวแน่นมั่นคง ธาตุลมสงบไม่มีอาการกระเพื่อมกระฉอกได้เลย จิตวางเฉยหมด อารมณ์อดีตอนาคต ธาตุลมอันเป็นส่วนปัจจุบันก็เงียบเฉย เปรียบเหมือนทะเลหรืออากาศที่ปราศจากคลื่นรบกวน รูปและเสียงย่อมแลเห็นและรู้ได้ในทางไกล เพราะอาศัยธาตุลมซึ่งไม่มีอาการกระเพื่อมเคลื่อนไหวตัว เปรียบเหมือนจอหนังคอยรับรูปภาพที่ฉายออกมาให้แลเห็นและรู้เรื่องของภาพนั้น ๆ เป็นอย่างดี มีวิชาความรู้ขึ้นในดวงจิต รู้แล้วก็เฉยอยู่ จิตก็เฉย ลมก็เฉย เฉยได้ทั้ง ๓ กาล นั่นแหละเรียกว่าเอกัคคตารมณ์ เพ่งอยู่ในความเฉยความเงียบของลม ลมทุกส่วนของร่างกายย่อมแล่นถึงกันสามารถที่จะหายใจได้ทุกขุมขนคือไม่ต้องใช้ลมหายใจทางจมูก เพราะลมหายใจกับลมส่วนอื่นเป็นพื้น

เดียวกันหมด ลมเต็ม ลมเสมอกัน ธาตุทั้ง ๔ มีลักษณะอย่างเดียวกันหมด จิตสงบเต็มที่ ความเพ่งก็แรง แสงก็แจ่ม เป็นมหาสติปัฏฐาน ดวงจิตก็เบิกบานแจ่มใส เหมือนแสงไฟหรือแสงอาทิตย์ซึ่งไม่มีเครื่องปิดบังย่อมลุกโพลงส่องโลกให้สว่างไสวฉะนั้น จิตดวงนี้ย่อมมีรัศมีแผ่ทั่วไป ลมก็มีรัศมี จิตก็มีรัศมีอย่างบริบูรณ์ เพราะอาศัยความเพ่งแห่งสติ ความเพ่งก็แรงแสงก็แจ่ม ดวงจิตก็มีอำนาจ คุณธรรม ๔ ประการเข้าสันนิบาตทั้งหมด คือ สติปัฏฐานทั้ง ๔ ไม่มีอาการว่านั่น กาย เวทนา จิต ธรรม ความเห็นที่ว่า ๔ นั้น ย่อมไม่มี จึงเรียกได้ว่ามหาสติปัฏฐาน เพราะธรรม ๔ ประการไม่แตกแยกกัน ใจตั้งมั่นไม่หวั่นไหว อาศัยความเพ่งอย่างแรง สติสัมปชัญญะก็รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นสามัคคีธาตุสามัคคีธรรมโดยสมบูรณ์ ที่เรียกว่าเอกายนมรรคคือ ๔ ใน ๑ จึงเป็นเหตุให้เกิดมีกำลังกล้า เป็นชาคริยานุโยค องค์ตปธรรม กำจัดความมืดมิดปิดบังได้เป็นอย่างดี แสงสว่างของดวงจิตเมื่อเพ่งแรงเข้าอำนาจอันเกิดขึ้นจากการปล่อยวางอารมณ์ต่าง ๆ ดวงจิตก็มีกำลังตั้งอยู่โดยลำพัง เหมือนบุคคลที่ขึ้นไปอยู่บนยอดภูเขาย่อมมีสิทธิอำนาจจะแลเห็นได้ในทิศต่าง ๆ ทั่วไป เครื่องอาศัยก็สูง คือธาตุลมเป็นเครื่องสนับสนุนให้เด่นเป็นอิสระ ฉะนั้นดวงจิตนี้จึงสามารถจะมองเห็นสถานที่ต่าง ๆ ของ ธาตุ ขันธ์ อายตนะ ที่เรียกว่าสังขารธรรมทั้งปวงได้เป็นอย่างดี เปรียบเหมือนบุคคลที่เอากล้องขึ้นไปถ่ายพื้นโลกบนอากาศ สามารถที่จะดึงดูดเอาภาพต่าง ๆ ในพื้นโลกได้เป็นส่วน

มากฉันใด ใจบุคคลที่เข้าถึงลักษณะอย่างนี้ ย่อมรู้เห็นความเป็นจริงของโลกและธรรมได้เป็นอย่างดี (โลกวิทู) จะเกิดมีวิชาขึ้นอีกอย่างหนึ่งในทางจิต ที่เรียกว่าวิปัสสนาหรือวิชาวิมุติ เหล่านี้เป็นต้น ธาตุทั้ง ๔ เป็นธาตุกายสิทธิ์ ดวงจิตเป็นจิตตานุภาพ เมื่อประสงค์ปรารถนาส่วนใดส่วนหนึ่ง อันเป็นส่วนของธรรมและโลก ก็ให้ขยับจิตเพ่งลมให้หนักและแรง กำลังจิตเข้าไปจ่อในธาตุอันบริสุทธิ์ ก็จะมีญาณผุดขึ้นในธาตุนั้น เปรียบเหมือนเข็มของแผ่นจานเสียงซึ่งจดจ่อลงไป ย่อมเกิดเสียงของมนุษย์และสัตว์ปรากฏขึ้นในที่นั้น ฉันใด สติของเราจดจ่อเพ่งเล็งลงไปในอารมณ์อันสะอาด ต้องการรูปก็จะปรากฏรูป ต้องการเสียงก็จะปรากฏเสียง ไม่ว่าใกล้หรือไกล ย่อมรู้ได้ทั้งเรื่องโลกและเรื่องธรรม เรื่องตนและคนอื่น สุดแท้แต่เราจะประสงค์เรื่องอันใด จดจ่อลงไปก็ให้นึกขึ้นจะปรากฏได้ทันที นี่แหละเรียกว่าญาณรู้ได้ในอดีตและอนาคตพร้อมด้วยปัจจุบัน จึงเป็นวิชาสำคัญอันหนึ่งที่เรียกว่า ปจฺจตฺตํ รู้ได้เฉพาะตน ธาตุนั้นเปรียบเหมือนกระแสไฟที่แล่นอยู่ในอากาศ สติและจิตมีกำลังกล้า มีวิชาความรู้สูง สามารถที่จะทำให้ธาตุนั้นเป็นสื่อสารสัมพันธ์ทั่วไปในโลก เป็นทางให้เกิดวิชาความรู้ขึ้นในตัวเองได้เป็นอย่างดี ฌานที่ ๔ นี้เมื่อมีแล้วโดยสมบูรณ์ก็เป็นเหตุให้เกิดวิชา ๘ ประการขึ้นในตัวของเขาเอง มีวิปัสสนาญาณเป็นต้น คือ

๑. วิปัสสนาญาณ คือความรู้แจ้งเห็นจริงในนามและรูป

วิปัสสนาญาณนี้เป็นส่วนพิเศษ เกิดขึ้นจากการอบรมจิต มีหนทางรู้ได้ ๒ วิธี

ก. รู้ขึ้นมาเองโดยไม่ต้องนึกคิด.

ข. รู้ขึ้นจากการนึกคิด แต่ไม่ใช่การตรองให้ยืดยาวเหมือนความรู้ธรรมดา นึกเมื่อไรก็โพลงขึ้นมาเมื่อนั้นเหมือนน้ำมันเบ็นซินที่ชุ่มอยู่ด้วยสำลี เมื่อจ่อไฟเมื่อใดก็ลุกโพลงขึ้นได้โดยเร็ว วิปัสสนาก็ดีญาณก็ดีย่อมมีความเร็วได้เช่นนั้น จึงต่างจากปัญญาสามัญธรรมดา.

๒. มโนมยิทฺธิ ฤทธิ์ในทางจิตใจ นึกเช่นไรย่อมเป็นไปเช่นนั้น

๓. อิทฺธิวิธิ แสดงฤทธิ์ได้ ให้ปรากฏแก่คนบางพวก เช่นแปลงรูป แปลงสถานที่ ให้ประชาชนแลเห็นด้วยตา บางคราวบางสมัย.

๔. ทิพฺพโสต หูทิพย์ ฟังเสียงไกลได้.

๕. เจโตปริยญาณ กำหนดรู้ในวาระน้ำใจของบุคคลอื่นได้ ว่าดีชั่วหยาบหรือละเอียด.

๖. ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ ระลึกชาติหนหลังได้ (ท่านจะไม่ต้องยุ่งในเรื่องตายเกิดตายสูญ เพราะได้วิชาข้อนี้).

๗. ทิพฺพจกฺขุ ได้ตาทิพย์ มองเห็นรูปละเอียดและหยาบใกล้หรือไกลได้ (อนู ปรมาณู).

๘. อาสวกฺขยญาณ รู้จักวิธีทำอาสวะกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจให้เบาบางและสิ้นไปได้ วิชา ๘ ประการนี้ ล้วนแล้วแต่สำเร็จมาจากภูมิฐานของสมาธิทั้งสิ้น.

ฉะนั้น จึงได้เขียนรวบรัดแนวทางที่จะทำให้เกิดสมาธิฌาน โดยทางของอานาปานที่แสดงไว้นั้น เพื่อผู้มีความมุ่งหวังในส่วนความดีทั้งหลายนี้ จงให้สนใจปฏิบัติอบรมจิตใจของตนเองนั้น เทอญ.

พุทฺธปูชา มหาเตชวนฺโต (บูชาพระพุทธคุณ จักได้บุญฤทธิ์และอิทธิฤทธิ์) พระโมคคัลลานะ.

ธมฺมปูชา มหปฺปญฺโญ (บูชาพระธรรมคุณ จักเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปัญญา) พระสารีบุตร.

สงฺฆปูชา มหาโภควโห (บูชาพระสังฆคุณ จักเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์) นางวิสาขา มหาอุบาสิกา.

คำกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติ
และใคร ๆ ได้ทั้งหมด

สพฺเพ สตฺตา สทา โหนฺตุ อเวรา สุขชีวิโน

ขอสัตว์ทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้มีเวรแก่กันและกัน จงเป็นผู้ดำรงชีพอยู่เป็นสุขทุกเมื่อเทอญ.

กตํ ปุญฺญผลํ มยฺหํ สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ เต

ขอสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นผู้ได้เสวยผลบุญ ที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญด้วยกายวาจาใจแล้วนั้นเทอญ.

(ถ้าจะอุทิศให้ญาติให้นึกถึงชื่อบุคคลที่ตายไป มี บิดา มารดา นาย.........นาง......... สุดแท้แต่เราจะประสงค์ให้แก่คนใด).

คำนมัสการพระบรมธาตุ พระอรหันตธาตุและพระพุทธรูป ซึ่งเป็นวัตถุที่พุทธบริษัทเคารพสักการะทั่ว ๆ ไปเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ท่านทั้งหลาย.

กราบ ๓ หนแล้ว ให้ว่า นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (๓ หน) แล้วว่าไตรสรณคมน์โดยย่อดังนี้

(๑) พุทธัง ธัมมัง สังฆัง สรณัง คัจฉามิ

(๒) รตนัตตะเย ปมาเทนะ ทวารตเย น กตัง สัพพัง อปราธัง ขมถ เม ภันเต

(๓) วันทามิ ภันเต เจติยัง สัพพัง สัพพัตถฐาเน สุปติฏฐิตัง สารีริกธาตุง มหาโพธิง พุทธรูปัง สกลัง สทา อหัง วันทามิ ธาตุโย อหัง วันทามิ สัพพโส อิจเจตัง รตนัตตยัง อหัง วันทามิ สัพพทา.

(๔) พุทธปูชามหาเตชะวันโต ข้าพเจ้าขอถวายบูชา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีเดชศักดานุภาพอันยิ่งใหญ่ ล่วงเสียซึ่งอำนาจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เพราะเหตุนั้น การบูชาของข้าพเจ้าจึงเป็นเหตุนำมาซึ่งเดชานุภาพอันยิ่งใหญ่.

ธัมมปูชามหัปปัญโญ ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นบ่อเกิดซึ่งสติปัญญาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระธรรมเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น

การบูชาพระธรรม จึงเป็นเหตุนำมาซึ่งสติปัญญาอันยิ่งใหญ่.

สังฆปูชามหาโภคาวโห ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระสงฆ์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติชอบแล้ว ด้วยกาย วาจา ใจ และเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งทรัพย์ทั้งหลาย มีอริยทรัพย์เป็นต้น เพราะเหตุนั้น การบูชาพระสงฆ์จึงเป็นเหตุนำมาซึ่งโภคทรัพย์สมบัติอันยิ่งใหญ่.

หมายเหตุ พหูพจน์จึงใช้ข้าพเจ้าทั้งหลาย)

พุทธัง ชีวิตัง ยาวะ นิพพานัง สรณัง คัจฉามิ

ธัมมัง ชีวิตัง ยาวะ นิพพานัง สรณัง คัจฉามิ

สังฆัง ชีวิตัง ยาวะ นิพพานัง สรณัง คัจฉามิ

จบแล้วกราบ ๓ หน

(๕) คาถาประจำองค์พระที่ติดอยู่กับตนเอง ควรว่าคาถานี้ท่องสวดประจำตัวจะดีมาก ดังนี้คือ

อรหัง พุทโธ อิติปิ โส ภควา นมามิหัง (นึก ๓-๗ ครั้ง) หรือสวดมนต์ประจำตัวเท่าอายุของตัวเองทุกวัน เวลาก่อนเข้านอนได้ยิ่งดี

หมวด ๒

(อานาปานสติ) สวดมนต์ด้วยพระพุทธคุณตั้งธาตุทั้ง ๖

นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (๓ หน)

หมวดธาตุลม ๓ ข้อดังนี้

(๑) วาโย จ พุทธคุณัง อรหัง พุทโธ อิติปิ โส ภควา นมามิหัง, อรหัง สมมาสัมพุทโธ วิชชาจรณสัมปันโน สุคโต โลกวิทู

อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ สัตถา เทวมนุสสานัง พุทโธ ภควาติ.

(ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์)

(อรหัง–ปริสุทธิคุณ)

(๒) วาโย จ ธัมเม ตัง อรหัง พุทโธ อิติปิ โส ภควา นมามิหัง, สวากขาโต ภควตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปนยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหีติ.

(ให้ระลึกถึงพระสารีบุตรผู้มีปัญญา)

(วิชชาจรณสัมปันโน – ปัญญาคุณ)

(๓) วาโย จ สังฆาณัง อรหัง พุทโธ อิติปิ โส ภควา นมามิหัง สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ อุชุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ สามีจิปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ ยทิทัง จัตตาริ ปริสยุคานิ อัฏฐะ ปุริสปุคคลา เอสะ ภควโต สาวกสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเณยโย อัญชลิกรณีโย อนุตตรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสาติ.

(ให้ระลึกถึงพระโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์)

(สัตถา เทวมนุสสานัง = กรุณาคุณ)

ธาตุปริสุทธานุภาเวน สัพพทุกขา สัพพภยา สัพพโรคา วิมุจจันติ อิติ อุทธมโธ ติริยัง สัพพธิ สัพพัตตตาย สัพพาวันตัง โลกัง เมตตา กรุณา มุทิตา อุเปกขา สหคเตนะ เจตสา จตุทิสัง ผริตวา วิหรติ สุขัง สุปติ สุขัง ปฏิพุชฌติ น ปาปกัง สุปินัง ปัสสติ มนุสสานัง ปิโย โหติ อมนุสสานัง ปิโย โหติ เทวตา รักขันติ นาสสะ อัคคิ วา

วิสัง วา สัตถัง วา กมติ ตุวฏัง จิตตัง สมาธิยติ มุขวัณโณ วิปปสีทติ อสัมมุโฬห (มุโฬห) กาลัง กโรติ อุตตริง อัปปฏิวิชฌันโต พรหมโลกูปโค โหติ อิติ อุทธมโธ ติริยัง อเวรัง อเวรา สุขชีวิโน. กตัง ปุญญผลัง มัยหัง สัพเพ ภาคี ภวันตุ เม ภวตุ สัพพมังคลัง รักขันตุ สัพพเทวตา สัพพพุทธานุภาเวน สัพพธัมมานุภาเวน สัพพสัง-ฆานุภาเวน โสตถี โหนตุ นิรันตรัง อรหังพุทโธ อิติปิ โส ภควา นมามิหัง.

วิธีเปลี่ยนธาตุเหมือนข้อต้นทั้งหมด

คือ ข้อ ๑ พุทธคุณ ข้อ ๒ ธรรมคุณ ข้อ ๓ สังฆคุณ ต่อไปนี้เป็นหมวดต่อจากธาตุลม.

หมวดธาตุไฟ คือ

(๑) เตโช จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) เตโช จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) เตโช จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดธาตุน้ำ คือ

(๑) อาโป จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) อาโป จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) อาโป จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดธาตุดิน คือ

(๑) ปฐวี จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) ปฐวี จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) ปฐวี จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดอากาศธาตุ คือ

(๑) อากาสา จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) อากาสา จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) อากาสา จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดวิญญาณธาตุ คือ

(๑) วิญญาณัญ จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) วิญญาณัญ จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) วิญญาณัญ จ สังฆาณง ฯลฯ

ให้สนใจท่องในหมวดต้นให้แม่นยำ ส่วนธาตุที่ต่อมานั้นจะเข้าใจและจำง่าย เพราะเป็นเรื่องเดียวกันเพียงแต่เปลี่ยนธาตุเท่านั้น ธาตุทั้ง ๕ หมวดนี้มีอยู่ในตัวของเราผู้สวดทุกคน เพราะฉะนั้นเวลาสวดให้นึกถึงธาตุนั้น ๆ ด้วย เช่น ลม ส่วนพัดไปมามีลมหายใจเป็นต้น ไฟ ความอบอุ่น น้ำ มีอาการเหลว ๆ ดิน แข็ง อากาศ ช่องว่าง วิญญาณ ความรู้ ดังนี้เป็นต้น การสวดจึงจะเป็นประโยชน์มาก.

สิ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ขอให้ท่านที่ได้รับหนังสือเล่มนี้จงทดลอง ท่านจะได้รับผลดีเกิดขึ้นอย่างที่ท่านไม่เคยคิดเห็นมาก่อนก็อาจจะเป็นได้ และเป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยของพวกเราทุกคน ฉะนั้นข้าพเจ้าขออุทิศกุศลที่ได้คิดแต่งหนังสือเล่มนี้ให้แก่ท่านทั้งหลาย ผู้รับพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน และท่านที่ได้รับแจกไปแล้วก็ขอจงอนุโมทนาส่วนกุศลอันนี้ด้วย ถ้าท่านต้องการให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จงปฏิบัติตามแนวทางที่กล่าวมานั้นเทอญ.

เมื่อใครมีศรัทธาจะสร้างหนังสือเล่มนี้เป็นธรรมทาน ขอให้พิมพ์ได้ทุกท่านทุกคน โดยไม่ต้องขออนุญาตจากผู้แต่งก็ได้ตลอดไป.

พระอาจารย์ลี คัมภีรเมธาจารย์
วัดอโศการาม
ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมืองสมุทรปราการ
จังหวัดสมุทรปราการ

ผู้ที่ได้รับโอวาทจากท่านอาจารย์ธมฺมธโร (ลี) เมื่อได้ปฏิบัติตามโอวาทก็ได้ความตามนี้

วันนี้ท่านอาจารย์ให้ทำลมโพชฌงค์ ได้กำหนดในเวลานั้นครบทั้ง ๗ องค์ แต่ไม่ทันจะได้ความโดยละเอียดเพราะมีเวลาน้อย ต่อมาจึงได้กำหนดลมนี้อีกก็ได้ความดังต่อไปนี้

๑. อธิษฐานจิต ตามเจตนาที่จะให้สติสัมปชัญญะตั้งมั่นคอยระวังรักษาให้จิตอยู่กับลมตามเจตนา คอยกันนิวรณ์ คืออารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะมาตัดกำลังของสมาธิให้เสียไปเป็นสติสัมโพชฌงค์.

๒. เมื่อลมนั้นบริสุทธิ์สะอาดดีแล้ว ขยายลมที่บริสุทธิ์ออกไปรักษาร่างกายให้ทั่วตัว เมื่อร่างกายได้รับลมที่บริสุทธิ์แล้ว กายก็จักบริสุทธิ์ วาจาและใจก็จะบริสุทธิ์ไปด้วย ตอนนี้เป็นสุขเวทนา หรือจะต้องการให้ลมไปรักษาร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง มากหรือน้อย หนักหรือเบาหยาบหรือละเอียด ก็ให้เป็นไปได้ตามความประสงค์ เป็นธัมมวิริยสัมโพชฌงค์.

๓. การประคอง รักษา ลมไว้ไม่ให้ส่ายไปหาอารมณ์ ไม่ให้ขาดอธิษฐานที่ได้เจตนาไว้ ไม่ท้อถอยต่อความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากกายใจ ตั้งหน้าฝ่าฟันต่ออุปสรรคทุกทาง ไม่อาลัยต่อชีวิต (คือลมเหนี่ยว) เป็นวิริยสัมโพชฌงค์.

๔. เมื่อ ๓ องค์ในเบื้องต้น บริสุทธิ์ บริบูรณ์ดีแล้ว เกิดความ

สว่างไสว ความอิ่ม ความเต็ม ความแน่น (คือลมเต็ม) ลมเต็มในที่นี้หมายถึงลมวิชชา คือลมที่อยู่ในความควบคุมของสติ เป็นลมที่ไม่ก่อภพสร้างชาติเป็นปีติสัมโพชฌงค์.

๕. เมื่อจิตอยู่กับลมเต็มแล้วก็ไม่หวั่นไหว ไม่โยกคลอนไปตามอารมณ์ที่ผ่านมา มีหูได้ยินเสียงเป็นต้น เวทนาก็คงมีตามความรู้สึกแต่เวทนาในตอนนี้ไม่เกิดตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ คงรู้เพียงสักแต่ว่ารู้ เป็นปัสสัทธิสัมโพชฌงค์.

๖. เมื่อจิตแน่วแน่สว่างไสวเต็มแล้วทุกอย่าง วิชชาก็จักเกิดขึ้นในที่นั้น คือทั้งรู้ทั้งเห็นในภาวะที่เป็นมาอย่างไร ไปอย่างไร จักรู้ได้โดยชัดเจนตลอดจนรู้จักกรรมและผลของกรรม ทั้งในตนและผู้อื่นเป็นสมาธิสัมโพชฌงค์.

๗. เมื่อจิตดำเนินมาตั้งแต่องค์ ที่ ๑ ถึงองค์ที่ ๖ แล้ว ก็วางเฉยเป็นกลางอยู่อย่างสบายกว้างขวาง ไม่ยึดนิมิตไม่ยึดอารมณ์อะไรทั้งสิ้น เป็นอุเปกขาสัมโพชฌงค์.

สรุปแล้วองคคุณทั้ง ๗ ประการนั้น เมื่อได้ทราบเนื้อความและได้ดำเนินจิตตามโดยบริบูรณ์เต็มที่แล้ว องค์ทั้ง ๗ นี้จะเกิดรวมในที่เดียวขณะเดียวกัน.

ที่ท่านให้ทำลมโพชฌงค์นี้ เพื่อระงับเวทนาที่มีอยู่เพราะเวทนาเป็นตัวนิวรณ์ๆ เป็นลมอวิชชา คือ ลมมืด เปรียบเหมือนเราอยู่ในที่มืด ย่อมมองไม่เห็นตัวและผู้อื่น เพราะเท่ากับหมักดองอยู่กับอาสวะ

กิเลส เต็มไปด้วยเหตุปัจจัย นี้เป็นลมธรรมดา ที่ปราศจากการควบคุม ก็เป็นลมเต็มเหมือนกัน แต่เต็มไปด้วยความมืด เป็นผู้ตัดหนทางและปิดทางอย่างสำคัญที่สุด.

เมื่อกำจัดนิวรณ์เสียได้ จิตจึงจะผ่องแผ้ว สว่างไสว เห็นแจ้งในธรรมทั้งเหตุทั้งผล เพื่อจะได้ตัดกรรม ซึ่งได้สร้างสมมาแล้วแต่ปางก่อน และระงับการสร้างกรรมในปัจจุบันไม่ให้สืบต่อไปได้อีก.

คติธรรมที่ควรรำลึกเสมอทุก ๆ วัน

๑. เราต้องไม่เมาในวัยว่า ยังหนุ่มยังสาว, ยังไม่แก่ไม่เฒ่า เพราะความจริงเราแก่อยู่เสมอทุกลมหายใจเข้าและออก.

๒. เราต้องไม่เมาในความไม่มีโรค เพราะความจริงร่างกายเป็นรังของโรค อาจเจ็บไข้ได้ป่วยในเวลาใดก็ได้ เราไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้.

๓. เราต้องไม่เมาในชีวิตว่า ยังไม่ตายหรือจะตายก็ยังอีกนาน เพราะความจริงความตายไม่มีนิมิตเครื่องหมาย รู้ไม่ได้ว่าจะตายเมื่อใด ตายที่ไหน ตายด้วยโรคอะไร ดังนี้เป็นต้น.

๔. เราต้องไม่เมาในปิยวัตถุ คือของรักต่าง ๆ เพราะวันหนึ่งเราจะต้องพลัดพรากจากมันไป หรือมันจะต้องพลัดพรากจากเราไปเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้.

๕. เรามีกรรมคือบุญและบาป ดีและชั่วกุศลและอกุศลเป็นของเฉพาะตน เราทำดีก็ได้ดี เราทำชั่วก็ได้ชั่ว ใคร ๆ จะทำให้เราดีหรือชั่วไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องละชั่ว ทำแต่ดีเท่านั้น ทั้งในที่ลับทั้งในที่แจ้ง และไม่ต้องรอกาลเวลาว่าเมื่อนั้นเมื่อนี้จึงค่อยละชั่วประพฤติดี จงรีบทำทันที.

การนับถือพระพุทธศาสนา

ของท่านเจ้าคุณพระธรรมวราภรณ์[๑] (เจริญ สุวฑฺฒโน)

วัดบวรนิเวศวิหาร

การนับถือพระพุทธศาสนา กล่าวกว้าง ๆ ก็ได้แก่ การยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระศาสดาของตน และยอมรับปฏิบัติธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าเรารู้จักวิธีนับถือ รู้จักการปฏิบัติพระพุทธศาสนาจึงจะคุ้มครองเรา การนับถือพระพุทธศาสนาดังกล่าวมานี้ ก็ย่อมเนื่องไปถึงการเคารพนับถือ บูชา ทนุบำรุงวัตถุที่เนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น ปูชนียสถาน วัดวาอาราม ตลอดถึงการทนุบำรุงผู้ประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนา ให้เป็นผู้สามารถปฏิบัติศาสนธรรมได้สะดวก ไม่ขัดข้อง นี่เป็นคำกำหนดความหรือจำกัดความคำว่า "การนับถือพระพุทธศาสนา" โดยย่อ, ที่จริงตามที่ว่ามานี้ ถ้าจะเพ่งดูเราใช้คำว่า "การนับถือพระพุทธศาสนา" นั้นเป็นการเหมาะแล้วหรือยัง, ก็จะรู้สึกว่ายังไม่เหมาะนัก แต่ว่าอาศัยที่คำนี้เป็นคำที่ใช้กันดาดดื่นเป็นที่เข้าใจกัน ฉะนั้นก็ไม่ควรจะต้องเปลี่ยนแปลงคำอื่นใช้คำนี้และให้ความหมายให้ถูกต้องกับความประสงค์ดีกว่า การนับถือพระพุทธศาสนาตามที่ได้กำหนดความหมายมานั้น จะเข้าใจแจ่มแจ้งได้ด้วยการที่พิจารณาประวัติของผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่เดิมว่าได้

---

๑. ปัจจุบันเป็นที่ พระสาสนโสภณ

เป็นมาอย่างไร, เพราะว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนานี้เอง มีส่วนทำให้พระพุทธศาสนาปรากฏขึ้น ตั้งอยู่ได้เป็นไปได้ในโลก, แต่ก็ต้องอาศัยพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรม แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอน, เพราะพระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ถ้าไม่ทรงแสดงธรรม ทรงอยู่เฉยๆ ก็คงเป็นพระปัจเจกพุทธะ คือพระผู้รู้เฉพาะพระองค์เท่านั้น แต่ว่าเพราะทรงแสดงธรรมสั่งสอนและมีผู้ฟังคำสอนของพระองค์ และรู้ถึงธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนได้ ฉะนั้นจึง *"ปรากฏพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก ตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก และตั้งแต่เมื่อมีผู้ฟังที่รู้ถึงธรรมคนแรก."*

เมื่อกล่าวมาเช่นนี้แล้ว ก็น่าจะระลึกถึงเรื่องพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระเบญจวัคคีย์, พระโกณฑัญญะได้รู้ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงก่อน, พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเปล่งอุทานว่า "โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ" พระโกณฑัญญะซึ่งเป็นผู้รู้ธรรมนี้เอง เป็นพุทธศาสนิกคนแรกด้วยการที่รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า, และต่อมาพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมสอนพระเบญจวัคคีย์ รูปอื่นจนได้รู้ธรรมตาม ๆ กันขึ้นไป, และทรงแสดงธรรมแก่ผู้อื่นอีก. ผู้ที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ารู้ธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอน และมีศรัทธาเลื่อมใส ก็แสดงตนขอบรรพชาอุปสมบทถือเพศเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาขึ้น, ที่มีศรัทธาปสาทะ คือมีความเชื่อความเลื่อมใสต่ำกว่านั้นก็แสดงตนถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ

คือที่พึ่งของตน และขอให้พระพุทธเจ้าจำตนไว้ว่าเป็นอุบาสกหรือเป็นอุบาสิกา ที่แปลกันว่าผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การนับถือพระพุทธศาสนาในตอนต้น เมื่อกล่าวถึงทางจิตก็คือการที่รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ยังไม่สามารถจะรู้ทั่วถึงธรรมได้ ก็มีศรัทธามีปสาทะในพระพุทธศาสนา นี้เป็นส่วนภายใน, ส่วนทางกายก็คือการประกาศตนเป็นภิกษุ ด้วยการขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธ-ศาสนา ต่อมาก็มีภิกษุณีและสามเณรสามเณรีขึ้นตามเรื่อง, หรือที่ไม่ถึงอย่างนั้น ก็ประกาศตนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะและแสดงตนเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา. นี่เป็นการนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ต้นเดิม, พึงเข้าใจว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนาคือผู้รู้ถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนี้เอง คือพระสงฆ์ที่เรียกกันเต็มที่ว่า "สาวกสงฆ์" คือหมู่ผู้ฟังของพระผู้มีพระภาค, เพราะฉะนั้นที่ชื่อว่า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยตรงก็คือว่า ผู้เป็นพระสงฆ์นั่นเอง หรือว่าถ้าไม่ถึงอย่างนั้น ก็เป็นผู้ที่นับเนื่องอยู่ในพระสงฆ์. ผู้นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยหลักธรรมแท้จริงแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่นับเนื่องอยู่ในพระสังฆรัตนะผู้หนึ่ง ๆ ด้วยกันทั้งนั้น ทั้งคฤหัสถ์ทั้งบรรพชิต.

แต่ว่าต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายออกไป การนับถือพระพุทธศาสนาได้แปรไปจากเดิม กล่าวคือได้กลายเป็นการนับถือประจำตระกูล ประจำหมู่ ประจำชาติ จนถึงกับเมื่อเกิดมาในชาติ ในหมู่

หรือตระกูลที่นับถือกันนับถือด้วย, เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมักจะถูกเกณฑ์ให้นับถือตั้งแต่เกิด ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร, เมื่อโตขึ้นก็สำคัญตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาทีเดียว บางทีทั้งที่ไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร พระพุทธเจ้าคือใคร พระธรรมคือใคร พระสงฆ์คือใคร, บางทีไม่ได้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ซ้ำประพฤติบาปอธรรมก็มี แต่ก็สำคัญตนว่านับถือพระพุทธศาสนา, นี้เป็นการนับถือที่ได้แปรมา, เพราะเหตุนี้ถ้าจะถามผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างนี้, ถามผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ก็จะว่าข้าพเจ้านับถือพระพุทธศาสนา ถามผู้ที่เป็นผู้ร้ายฆ่าคนหรือเป็นโจรปล้นทรัพย์ชาวบ้าน เขาก็จะว่าข้าพเจ้านับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน, เพราะฉะนั้นเป็นอันว่านับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันทั้งนั้น ทั้งคนที่ดี ทั้งคนที่ไม่ดี ทั้งคนที่สนใจปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งคนที่ไม่สนใจปฏิบัติธรรมในพระ-พุทธศาสนา, เพราะฉะนั้นถ้าเราไม่หยิบยกการนับถือพระพุทธศาสนาของเราขึ้นมาพิจารณาดูว่า บัดนี้เรานับถือพระพุทธศาสนากันอย่างไร และนับถือกันไปอย่างที่ฆ่าเขาก็นับถือ ลักทรัพย์เขาก็นับถือ ดื่มเหล้าเมายาเอาเรื่องเอาราวอะไรไม่ได้ก็นับถือ ก็จะไปกันใหญ่, เพราะฉะนั้นจึงควรจะหยิบยกขึ้นดูให้รู้ว่า เราควรจะนับถืออย่างไร ควรจะแก้ไขอย่างไร.

จริงอยู่ แม้การนับถือพระพุทธศาสนาที่แปรมาดังกล่าวนี้ จะไม่สำเร็จประโยชน์เหมือนอย่างตอนต้นก็จริง แต่ก็ยังดี, เพราะถึงอย่างไร

ก็ชื่อว่านับถือในทางวัตถุ ถึงแม้จะไม่นับถือในทางที่เข้าถึงธรรม, กล่าวคือก็ยังมีความเคารพปูชนียสถาน และวัตถุที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนาอยู่, ข้อนี้ก็เปรียบเหมือนอย่างว่าได้ผลไม้มีรสไว้เช่นเป็นอ้อยหรือมังคุด แม้จะยังไม่บริโภคผลไม้เหล่านั้น ก็ชื่อว่าได้ผลไม้ที่มีรสหวานไว้แล้ว, บริโภคเมื่อไรก็ย่อมจะได้รสเมื่อนั้น, ข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน แม้การนับถือของเราจะเป็นอย่างไรก็ตาม ก็ชื่อว่าได้นับถือในวัตถุที่ถูกต้องอยู่แล้ว, เมื่อได้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์และพยายามที่จะศึกษาให้รู้จักพระพุทธศาสนาและปฏิบัติพระพุทธศาสนา ก็ย่อมสามารถจะได้รับประโยชน์แห่งการนับถือนั้นได้ อย่างน้อยก็ย่อมจะทำให้มีความประพฤติปฏิบัติดีขึ้น.

แต่พึงเข้าใจว่าการนับถือพระพุทธศาสนานั้น จำเป็นที่จะต้องมีการรับปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าตามสามารถ อย่างน้อยก็ต้องมีศีล ๕. จะสามารถทำตัวของเราให้เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง ต้องอาศัยหลักซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้ ๓ ประการ คือ :–

๑. การฟังหรือการเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนา

๒. การปฏิบัติพระพุทธศาสนา

๓. ความรู้ความเห็นธรรม.

ในข้อแรกนั้น คือการฟังหรือการเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนาข้อนี้เป็นข้อสำคัญในเบื้องต้น, แม้พระสงฆ์เองท่านก็แสดงว่า ภควโต สาวกสงฺโฆ หมู่แห่งผู้ฟังของพระผู้มีพระภาค แปลว่า ท่านต้องเป็นผู้

ที่สดับฟังจึงจะรู้ได้, เพราะฉะนั้นในการที่จะทำตนให้เข้าถึงศาสนาในเบื้องต้น จึงจำเป็นที่จะต้องสดับฟังหรือต้องเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนาว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไร แม้โดยย่นย่อพอเป็นทางปฏิบัติของตน.

พระพุทธศาสนานั้นเมื่อกล่าวโดยย่นย่อแล้ว ย่อมสอนให้ละความชั่ว ให้ประพฤติความดี และให้ชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ตามหลักที่ทรงแสดงไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์, และยังมีหลักที่เราผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรที่จะฟังจะศึกษาให้รู้ไว้อีกคือหลักในเรื่องกรรม หลักในเรื่องอริยสัจจ์ เหล่านี้เป็นข้อใหญ่ใจความซึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งพระพุทธศาสนา.

ก็แหละพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมานี้ ก็จำต้องอาศัยภาษาคือคำพูดจะเป็นภาษาบาลีก็ตามจะแปลมาเป็นภาษาไทยก็ตาม และเราฟังก็ฟังภาษา, ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เรียกตรง ๆ เป็นกลาง ๆ ว่า "*ภาษาธรรม*" เป็นข้อที่เราควรจะต้องทำความเข้าใจ, ภาษาธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ท่านกล่าวว่าบริบูรณ์บริสุทธิ์ด้วยพยัญชนะคือถ้อยคำ ด้วยอรรถคือเนื้อความ ไม่จำจะต้องตัดต้องเพิ่มต้องชำระแก้ไข, ทั้งอรรถทั้งพยัญชนะลงกันสมกัน, ถ้อยคำที่ทรงแสดงอย่างไรเนื้อความก็ต้องอย่างนั้น ไม่มีสับสน ไม่เหมือนอย่างคำพูดที่พูดกันเป็นคำปากตลาด, ยกตัวอย่างเช่นพูดกันว่า "ทานข้าว" ถ้อยคำใช้ว่าทานข้าว แต่หมายความว่า "กินข้าว" ทีนี้ถ้าจะแปลถ้อยคำออกไปว่า "ทาน" แปลว่า "ให้," เพราะฉะนั้น "ทานข้าว" ก็ต้อง

แปลว่า "ให้ข้าว" ไม่ใช่แปลว่ากินข้าว, พูดว่า "ให้ข้าว" แต่หมายความว่า "กินข้าว" ภาษาที่พูดกันเป็นรูปนี้เป็นส่วนมาก, แต่ภาษาธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนั้น, เมื่อท่านพูดว่า "ให้ข้าว" ก็ต้องเป็น "ให้ข้าว" เมื่อท่านพูดว่า "กินข้าว" ก็ต้องเป็น "กินข้าว." ยังมีอีกหลายคำที่เก็บจากภาษาธรรมไปพูด แต่ก็พูดกันผิด ๆ เช่น ถ้าโกรธพูดว่า "โมโห," ความจริงโมโห แปลว่า "หลง" ไม่ใช่โกรธ, ถ้าฤษยาพูดว่า "อิจฉา," อิจฉา แปลว่าความปรารถนา หรือความอยาก แต่ไปหมายความว่า "ฤษยา," ทั้งนี้ถ้อยคำจึงเป็นอย่างหนึ่ง อรรถเป็นอีกอย่างหนึ่ง, แต่ภาษาธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ถ้อยคำก็ต้องอย่างเดียวกับอรรถคือเนื้อความที่ทรงมุ่ง, เพราะฉะนั้นแม้พระพุทธศาสนาจะได้ล่วงมาเป็นเวลาหลายพันปีแล้ว เราจึงสามารถอาศัยพยัญชนะคือถ้อยคำที่ทรงแสดงนั้นสืบหาความหมายของธรรมได้ เพราะภาษากับความหมายไม่สับปรับกัน ไม่เหมือนกับภาษาที่พูดกันอยู่เป็นพัน.

อนึ่ง จำต้องศึกษาให้รู้จักนิทานของธรรมที่ทรงแสดง, นิทานนั้น เรามักเข้าใจกันว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าอ้างกันมาปรัมปราอะไรต่าง ๆ แต่ว่าในที่นี้หมายความว่าเรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง, พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมก็ต้องมีนิทาน คือ เรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง ไม่ใช่ทรงแสดงเปล่า ๆ เฉย ๆ, ยกตัวอย่างดังจะทรงแสดงคาถาหนึ่ง ก็จะทรงพิจารณาดูเรื่องที่เป็นมูลเค้าว่าเป็นอย่างไร ควรจะแสดง

ธรรมอย่างไร, เช่นที่ท่านเล่าว่าพระจักขุบาลเถระ ได้ประพฤติความเพียรอย่างหนักจนถึงกับจักษุบอดทั้งสองข้าง จึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อได้สำเร็จแล้ว ท่านได้เดินจงกรมในคืนวันที่มีฝนตก ได้เหยียบตัวแมลงเม่าตายไปเป็นอันมาก เพราะท่านจักษุบอดมองไม่เห็น ฝ่ายพวกภิกษุเห็นเข้าเช่นนั้น ไม่ทราบว่าท่านเป็นพระอรหันต์ ก็กล่าวหาว่าในเวลาที่ตายังดี ไม่ทำความเพียร พอตาเสียแล้ว มาปรารภความเพียรฆ่าสัตว์ให้ตายไปเป็นอันมาก, พระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่าท่านเป็นพระอรหันต์ ไม่มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์ จึงได้ตรัสพระคาถาหนึ่งสอนภิกษุทั้งหลายว่า "ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จด้วยใจ, ถ้าบุคคลมีใจถูกโทสะประทุษร้ายแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามผู้นั้น เพราะทุจริตนั้น เหมือนอย่างล้อเกวียนที่ติดตามรอยเท้าของโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น," นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงคาถานี้ก็เพราะมีนิทาน คือมีเรื่องที่เป็นเหตุแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับนิทาน คือเรื่องที่เป็นเหตุนั้น ๆ, และในธรรมที่ทรงแสดงนั้นเอง ก็มีเหตุมีผลอยู่ในตัวว่า อะไรเป็นเหตุอะไรเป็นผล ซึ่งส่องถึงกัน, เพราะฉะนั้น การที่เรียนรู้นิทาน คือ มูลเค้าที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม จึงเป็นข้อที่สำคัญมาก ที่จะทำให้สามารถปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้โดยถูกต้องและได้รับผล.

การที่มีผู้บ่นว่านับถือพระพุทธศาสนา แต่ไม่ได้รับผลตามที่ต้องการ เช่นรักษาศีลหรือให้ทานก็ยังจะจน ยิ่งจะลำบาก, ไม่เหมือนกับ

ผู้ที่ประพฤติในทางที่แสวงหาทรัพย์ ทั้งโดยตรงทั้งโดยอ้อม, เขาไม่มีศีลเขาไม่มีธรรมอะไร แต่เขาก็มั่งมีศรีสุข อะไรเหล่านี้เป็นต้น, หรือพระพุทธศาสนาเป็นเหตุ ให้เกิดความเสื่อมโทรมอย่างนั้นอย่างนี้, นี่ก็เพราะไม่ได้ศึกษาให้รู้นิทาน คือ มูลเค้าที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนั้น ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้ แม้โดยตรงจะทรงมุ่งวิมุตติคือความหลุดพ้นหรือความสละโลก แต่ว่าถ้าผู้ที่ยังไม่สามารถจะสละเช่นนั้นได้ ก็ทรงแสดงให้ประกอบด้วยธรรม ที่จะนำไปให้สำเร็จประโยชน์ปัจจุบันบ้าง ให้สำเร็จประโยชน์ภายหน้าบ้าง เป็นชั้น ๆ ขึ้นไป, และธรรมบางประการ ก็ทรงแสดงแก่ภิกษุซึ่งได้สละความกังวลในฆราวาสวิสัยแล้ว บางประการก็ทรงแสดงแก่ฆราวาส, เพราะฉะนั้นจะปฏิบัติธรรมก็ต้องรู้นิทานคือมูลเค้าที่ให้ทรงแสดงนั้นว่า ทรงมุ่งแสดงแก่คนชั้นไหนทรงปรารภเหตุอย่างไร จึงจะสามารถเลือกปฏิบัติธรรมนั้นให้ได้รับผลดีได้, ลองสมมติดูว่าถ้าจะทรงแสดงธรรมแก่เรา จะทรงแสดงธรรมอะไร, ที่นี้สมมติว่าเรากำลังอยู่ในวัยที่จะเล่าเรียนศึกษา กำลังอยู่ในวัยที่จะต้องการประกอบการงาน มุ่งความก้าวหน้าในการอาชีพ มุ่งเกียรติ มุ่งชื่อเสียง มุ่งยศ สมมติอย่างนั้น นี่ตัวเราเองเป็นนิทาน, คราวนี้จะทรงแสดงธรรมอะไรสอน, ถ้าเป็นเช่นนี้ก็จะทรงแสดงให้ประกอบด้วยประโยชน์ปัจจุบันคือให้ถึงพร้อมด้วยความหมั่นแสวงหาทรัพย์เป็นต้น, และจะต้องทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยประโยชน์ภายหน้าที่จะทำให้มีความสุขสืบไป ตลอดถึงภายหน้า ไม่ใช่ในปัจจุบันเท่านั้น และ

ให้เผื่อแผ่ความสุขนั้นแก่ผู้อื่นต่อไปอีกด้วย กล่าวคือให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ให้ถึงพร้อมด้วยศีลคือความประพฤติดีดังนี้เป็นต้น. ทีนี้สมมติว่าเรากำลังประสพความทุกข์ เช่นว่าต้องเสียทรัพย์หรือเสียบุคคลที่เป็นที่รักไป จะทรงสอนอย่างไร, เมื่อเหตุเป็นเช่นนี้ ก็จะทรงสอนให้ปรารภถึงคติธรรมดาว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น และใช้การอธิบายเพื่อโน้มน้าวไปให้เห็นคติธรรมดา, เพราะฉะนั้น *ถ้าถือเอาตัวเราเองเป็นนิทานคือว่าถือเอาเรื่องที่เราเป็น ๆ อยู่ประสพอยู่เป็นมูลเค้าและคิดว่าถ้าพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนเราจะทรงสอนอย่างไรแล้ว, เลือกเอาคำสอนมาปฏิบัติให้เหมาะแก่นิทานคือว่าเรื่องของเราแต่ละคนแล้ว เราจะได้รับประโยชน์จากธรรมของพระพุทธเจ้าไม่มีการเสียประโยชน์เลย.* การที่เราไม่ได้รับประโยชน์นั้นเพราะเราไปเอาธรรมที่ทรงแสดงเพราะเรื่องของคนอื่น ซึ่งไม่เหมาะกับเรื่องของเรามาปฏิบัติ นี้เป็นเพราะเหตุนี้.

ในการปฏิบัติวิปัสสนาธุระ ก็ต้องให้เหมาะแก่นิทานของแต่ละคนเช่นเดียวกัน, ดังจะเล่าเรื่องพระจูลปันถกแทรกลงไว้อีกเรื่องหนึ่ง.

พระมหาปันถกเถระผู้พี่ให้พระจูลปันถกเรียนคำถาบทหนึ่งถึง ๔ เดือน ก็ไม่อาจเรียนได้ เพราะทึบนักจึงขับไล่ให้ไปเสีย. พระจูลปันถกคิดจะสึกเดินออกไปในเวลาเช้าตรู่, พระศาสดาทรงพบเข้าตรัสถาม, ก็กราบทูลให้ทรงทราบ. พระศาสดาตรัสปลอบโยนทรงลูบศีรษะด้วยฝ่าพระหัตถ์ ทรงนำไปพระคันธกุฎีที่ประทับ ทรงสั่งให้นั่งหันหน้าไปทาง

ทิศตะวันออก ประทานผ้าสะอาดให้ลูบ พลางบริกรรมว่า รโชหรณํ รโชหรณํ "เท่าไคล" "เท่าไคล," พระจูลบั่นถกมองดวงอาทิตย์ลูบผ้าบ่อย ๆ ผ้าก็เปื้อนหมอง ก็คิดว่าผ้านี้สะอาดเหลือเกิน แต่อาศัยอัตตภาพนี้จึงสกปรกอย่างนี้, จิตก็ดำเนินสู่กระแสวิปัสสนา กำหนดความสิ้นความเสื่อมว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นต้น บรรลุพระ-อรหัตแล้ว. ความสำเร็จผลดังนี้ เพราะพระศาสดาทรงทราบนิทานของท่าน แล้วทรงสอนให้เหมาะ.

เพราะฉะนั้น จึงควรศึกษาให้รู้นิทานคือ เหตุที่เป็นมูลเค้าที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง โน้มน้าวนำมาปฏิบัติให้เหมาะกับนิทาน คือเรื่องของเรา เราจะได้รับประโยชน์ไม่มีการเสื่อมประโยชน์จากพระพุทธ-ศาสนาเลย. การที่น้อมเอาธรรมมาปฏิบัติให้เหมาะเช่นนี้แหละชื่อว่าเป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม. นี้เป็นข้อที่ควรจะสดับพึงจะศึกษาให้รู้เป็นข้อแรก.

ข้อที่ ๒ คือการปฏิบัติเมื่อเรียนธรรมของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งนิทาน และวิธีปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว. การปฏิบัตินั้นคือการที่น้อมนำเอาธรรมมาปฏิบัติ ให้เป็นผู้มีความประพฤติดี คือมีศีลเป็นผู้มีจิตใจดี เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความเห็นตรงอันเป็นตัวปัญญาทางพระพุทธศาสนา.

การปฏิบัตินี้จำต้องอาศัยศรัทธา, ศรัทธานี้แหละเป็นเหตุชักนำให้ปฏิบัติ, ถ้าขาดศรัทธาเสียแล้ว ก็ไม่สามารถปฏิบัติธรรมได้, ศรัทธา

แปลกันว่าเชื่อ, การปฏิบัติบางทีกล่าวว่าถือ ที่มาจากคำว่าสมาทาน, ศรัทธา กับ สมาทาน แปลรวมกันว่าเชื่อถือ ถือปฏิบัติ, เชื่อกับถือปฏิบัตินี้จะต้องคู่กัน, การปฏิบัตินี้เอง เป็นเครื่องส่องถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนาว่ามีอยู่อย่างไร, อย่างที่พูดว่าคนที่เข้าวัดถือศีลฟังธรรมหรือให้ทานว่าคนมีศรัทธา, นี้ก็ยกเอาการปฏิบัติขึ้นมาว่า, แม้ในพระบาลีก็มีแสดงไว้ คือในติกนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ของผู้มีศรัทธาไว้ ๓ ประการคือประสงค์จะเห็นผู้มีศีล ๑ ปรารถนาจะฟังธรรม ๑ สละความตระหนี่บริจาคทาน ๑ เมื่อประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้ จึงเรียกว่าผู้มีศรัทธา, นี่ก็เอาการปฏิบัติเข้ามาเป็นเครื่องวัดว่ามีศรัทธาหรือไม่. เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นประการสำคัญมาก เราจะต้องพยายามทำศรัทธาของเราให้เชื่อถูก ไม่ใช่เป็นการเชื่อเฉไฉหรือเป็นความเชื่อที่คลอนแคลนไม่ตั้งมั่น.

ศรัทธาคือความเชื่อที่เฉไฉนี้ เนื่องมาจากการที่ไม่ได้สดับฟังให้รู้จักพระพุทธศาสนา หรือว่าเกิดจากการที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยถือตาม ๆ กันมา ซึ่งหนักไปทางวัตถุ ไม่ใช่หนักไปในทางที่มุ่งเข้าถึงตัวธรรมซึ่งเป็นหลักของพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง, ดังจะเห็นได้ว่าเราสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นเครื่องสักการะบูชา เป็นวัตถุที่จูงใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เพื่อเกิดความศรัทธาในพระองค์ เพื่อนำเอาธรรมของพระองค์มาปฏิบัติ, แต่ว่าต่อมาก็เชื่อเฉไฉไปจนกลายเป็นเครื่องรางซึ่งห่างไปจากหลักเดิม, คนดีก็มีเครื่องราง คนร้ายก็มีเครื่องราง, แล้วก็

ต่างมุ่งให้เครื่องรางนี้คุ้มครองป้องกันตนทั้งในทางทำดี ทั้งในทางทำร้าย, เป็นผู้ร้ายจะฆ่าเขาหรือจะปล้นเขา ก็มีเครื่องรางคุ้มมิให้เป็นอันตรายในการที่จะทำการร้าย, ตลอดถึงตำรวจก็มีเครื่องรางป้องกันไม่ให้เป็นอันตรายในการที่จะจับคนร้าย, นี่เป็นความเชื่อที่ได้ห่างไกลออกมา, แต่ว่าก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีโทษทั้งนั้น ถ้านับถือให้ถูกต้องคือให้เป็นที่พึ่งของจิตใจ สำหรับในการที่จะกระทำความดีแล้ว ก็ย่อมสามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ตามสมควร, แต่ก็ต้องปรับเข้ามาหาหลักว่าถูกอย่างไร ควรอย่างไร ด้วยการที่มาสดับฟังให้รู้จักพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร จนถึงสามารถรู้และปฏิบัติธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้น, เมื่อเป็นเช่นนี้ศรัทธาก็จะตรง ความปฏิบัติก็จะตรงตามไปด้วย.

เมื่อทำศรัทธาให้ตรงแล้ว ก็จะต้องทำศรัทธาให้ตั้งมั่นด้วย, ดังจะเห็นได้ว่าในบางคราว คิดว่ามีศรัทธาตั้งมั่น รับศีลตั้งแต่ข้อเว้นจากการปาณาติบาตไปจนถึงข้อเว้นจากการดื่มน้ำเมา, แต่ครั้นไปพบสัตว์ที่จะพึงฆ่า, ไปพบทรัพย์ที่จะพึงลัก บางทีถ้าน้อย ๆ ก็ไม่ลัก แต่ถ้าบางทีไปพบมาก ๆ, หรือบางทีไปพบเพื่อนฝูงที่เป็นนักดื่มสุรา, ศรัทธาหายไปเสียแล้ว, ก็กลับประพฤติในทางฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ประพฤติผิดในทางกามบ้าง พูดเท็จบ้าง ดื่มสุราเมรัยบ้าง, นี่ศรัทธาไม่ตั้งมั่น, ฉะนั้นต้องทำศรัทธาให้ตั้งมั่น การปฏิบัติจึงจะดีมั่นคง.

การที่จะทำศรัทธาให้มั่นคงนี้ ต้องอาศัยมีกำลังใจด้วยการฝึกหัด

ข่ม บ่ม อบรมใจให้เข้มแข็งที่จะประพฤติความดี, พยายามตั้งจิตไว้ในทางที่ดี แข็งใจที่จะกระทำความดี ไม่อ่อนไปตามความชั่ว, นี้แหละเป็นหลักของสมาธิ คือตั้งใจมั่น หมายความว่า ตั้งใจมั่นไว้ในทางของความดี แข็งไว้ในทางของความดีไม่อ่อนไปตามความชั่ว.

อีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับความเห็น คือเพราะเห็นว่าศีล คือความประพฤติดีเช่นนั้น ยังไม่สามารถที่จะอำนวยผลที่ประสงค์ให้ได้ จึงทิ้งศีลเสีย. เพราะฉะนั้น คนเราจึงแบ่งออกเป็น ๒ พวก คือพวกที่ไม่ถือศีล เพราะเห็นว่าการประพฤติทุจริตผิดศีลเป็นเหตุให้ได้ผล และได้อย่างเห็น ๆ, อีกพวกหนึ่ง คือพวกถือศีล เพราะเห็นว่าถือศีลเป็นเหตุให้ได้ผลดี.

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า ถือศีลได้อะไร เสียอะไร ไม่ถือศีลได้อะไร เสียอะไร.

การไม่ถือศีล เมื่อฆ่าสัตว์ก็สามารถที่จะได้เนื้อมาเป็นอาหารเป็นต้น หรือได้ฆ่าสมปรารถนา, การลักทรัพย์ได้อะไร ก็ได้ทรัพย์บางทีได้มาก ๆ จนร่ำรวย, การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การดื่มสุราได้อะไร ก็ได้ตามที่กระทำนั้น, แต่พวกที่ไม่ถือศีลซึ่งประพฤติดังที่ว่านั้น ก็ไม่ใช่ได้อย่างเดียว ต้องเสียเหมือนกัน คือ เสียความไม่มีเวร ไม่มีภัย, คราวนี้เมื่อรักษาศีลเสียอะไร, เมื่อเว้นจากการฆ่าสัตว์ก็ต้องเสียโอกาสที่จะได้ฆ่าสัตว์, ไม่ลักทรัพย์ก็เสียโอกาสที่จะได้ทรัพย์, ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสุราและเมรัย ก็

เสียโอกาสที่จะได้ประกอบกรรมนั้น ๆ. แต่เมื่อรักษาศีล ก็ได้ความไม่มีเวร ไม่มีภัย ได้ศีลานิสงส์ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า ศีลให้ถึงสุคติ ศีลให้โภคสมบัติ ศีลให้ถึงความดับทุกข์ร้อน. ปุถุชนสามัญ ย่อมจะมีความเห็น ๒ อย่างนี้ ปะปนกันและประพฤติไปตามความเห็น, จะประพฤติในศีลได้มั่นคง ก็ต้องเห็นคุณศีล เห็นโทษของความไม่รักษาศีล, จะเห็นดังนี้ได้จริงต่อเมื่อทำความเห็นให้ตรงต่อคลองธรรม.

ทำความเห็นตรงต่อคลองธรรมนั้น จะทำได้อย่างไร, ทีแรกต้องพิจารณาส่วนที่ได้กับส่วนที่เสียทั้งสองนี้เปรียบเทียบกันว่า อย่างไหนดีอย่างไหนเลวกว่ากันและลงความเห็นตัดสินว่า ควรยึดถือเอาฝ่ายไหน, แต่ต้องไม่ลงความเห็นตัดสินด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงหรือในขณะที่กำลังโลภ โกรธ หลง, เพราะในเวลาเช่นนั้น ความรู้จักดีชั่วผิดถูกอันเป็นตัวปัญญาย่อมมีอยู่น้อยหรือหมดไป ไม่อาจลงความเห็นตัดสินอะไรให้ถูกธรรมโดยปราศจากอคติไร ๆ ได้และอาจทำอะไรได้อย่างผิด ๆ, ฉะนั้นต้องลงความเห็นในเวลาสงบโลภโกรธหลงจึงจะถูกต้อง. ในข้อนี้มีหลักฐานยืนยัน คือ ย้อนพิจารณาดูตัวเราเอง สิ่งที่เคยเห็นว่าดีหรือไม่ดีนั้น ในขณะที่จิตใจกำลังโลภ โกรธ หลงอยู่เป็นอย่างหนึ่ง ในขณะที่จิตใจสงบบริสุทธิ์เป็นอีกอย่างหนึ่ง, ฉะนั้นต้องพิจารณาด้วยปัญญาที่ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลงจึงจะเห็นได้ว่า ผลที่ได้เพราะการประพฤติทุจริตผิดศีลนั้นเป็นผลได้ชั่วคราว ส่วนผลเสียหายมีมากกว่า เพราะก่อความมีเวร มีภัยเป็นต้นขึ้น,

ส่วนการรักษาศีล แม้จะเสียโอกาสที่จะได้ผลบางอย่าง แต่ก็ได้ผลที่ดีกว่า คือ ความสงบเวร สงบภัย ได้ศีลานิสงส์ดังกล่าว. เห็นอย่างนี้แหละจึงเป็นความเห็นที่ตรงที่ถูกคลองธรรม. *ความรู้จักพิจารณาเทียบเคียงผิดชอบชั่วดี ลงความเห็นตัดสินให้ถูก ให้ตรงคลองธรรมนี้เป็นตัวปัญญา ที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตวโลกพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกเดียวกัน, ถ้าขาดปัญญานี้เสียแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่ทำให้พิเศษกว่ากัน.* และเมื่อมีความเห็นตรง ก็สามารถประพฤติความดีขึ้น ตามที่มีความเห็นตรงขึ้นได้เพียงไร.

อีกประการหนึ่ง ความรู้ความเห็นธรรม อันเป็นข้อที่ครบ ๓ ข้อนี้ เป็นข้อสำคัญมาก พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา แม้จะเป็นผู้ที่มีความเห็นตรงในทางปฏิบัติแล้ว ถ้าขาดความรู้ความเห็นธรรมเสียแล้ว ก็ชื่อว่า เป็นพุทธศาสนิกเพียงครึ่งเดียวหรือเพียงส่วนเดียวเท่านั้นยังไม่เต็มที่, จะเป็นพุทธศาสนิกเต็มที่ก็ต้องมีความรู้เห็นธรรม, ความรู้เห็นธรรม กล่าวง่าย ๆ ก็คือความรู้เห็นในสิ่งที่รวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนนี้ว่ามีความเกิดมีความดับเป็นธรรมดา ไม่เห็นแต่เกิดแห่งส่วนที่รวมกันอยู่เท่านั้น มองทะลุเกิดไปให้เห็นดับ อันเป็นความเสื่อมสิ้นแตกสลายแห่งส่วนนั้น ๆ ด้วย, เห็นอย่างนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเห็นคติธรรมดา, เมื่อทำความเห็นในคติธรรมดานี้ให้มีขึ้นได้แล้ว ก็สามารถบรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลงอันเป็นเหตุให้ประพฤติผิด และเป็นเหตุละความมัวเมาประมาทยึดถือให้เบาบางลง

ไปได้ มีตัวอย่างเล่าว่า พระราชอนุชาของพระเจ้าอโศกมหาราช ตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระยุพราช ในคราวหนึ่งได้เสด็จไปล่าเนื้อ ได้เห็นฝูงเนื้อเล่นกันอยู่อย่างร่าเริง จึงมาคิดว่าหมู่เนื้อเหล่านี้เพียงแต่กินหญ้าเท่านั้นยังมีความคะนองกันอยู่เช่นนี้ ก็ไฉนพวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทนุบำรุงด้วยประการต่าง ๆ เช่น ให้ได้ฉันอาหารดี ๆ เป็นต้น จะไม่มีความคะนองสนุกสนานบ้างเล่า, เมื่อเสด็จกลับจากล่าเนื้อแล้ว จึงได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช กราบทูลความคิดนี้ให้ทรงทราบ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงหาเหตุทำเป็นเหมือนกริ้วอย่างมากแล้ว ก็รับสั่งให้พระอนุชาซึ่งเป็นพระยุพราชนั้นเสวยราชสมบัติ ๗ วัน พ้นจาก ๗ วันแล้วจักให้นำตัวไปประหารชีวิตเสีย. ฝ่ายพระยุพราชอยู่ในราชสมบัติ ๗ วัน แต่ก็นึกอยู่ว่าอีก ๗ วันเราจะตาย พอล่วงมาได้วันหนึ่งก็นึกว่าอีก ๖ วัน เราจะตายเรื่อย ๆ มาเช่นนี้จนถึงอีก ๑ วันเราจะตาย ไม่เป็นอันสรงสนาน ไม่เป็นอันเสวย ไม่เป็นอันบรรทม ก็ทรงซูบผอมลงไปโดยลำดับ. ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงถามว่า ก็เธอเสวยราชสมบัติอยู่เช่นนี้, บริบูรณ์ด้วยความสุขต่าง ๆ เป็นอันมาก ทำไมเธอจึงเป็นเช่นนี้, พระอนุชาก็ทูลตอบให้ทรงทราบว่า จะรู้สึกเป็นสุขอย่างไร เพราะมานึกเตือนอยู่เสมอว่าอีก ๗ วัน อีก ๖ วัน อีก ๕ วัน จนถึงอีก ๑ วันจะตาย. พระเจ้าอโศกจึงได้ตรัสให้ทราบว่า ที่มอบให้เสวยราชสมบัติและคาดโทษไว้เช่นนี้ก็เพื่อเป็นการสอนโดยอ้อมเพื่อให้รู้ว่า ความคะนองสนุกสนานนั้น ไม่

ได้เกิดเพราะเหตุที่อยู่ในความแวดล้อมด้วยความสุขต่าง ๆ อย่างพระยุพราชนี้แวดล้อมด้วยความสุขต่าง ๆ ยิ่งกว่าภิกษุเป็นอันมาก แต่ว่าก็หาความสุขไม่ได้, เพราะอะไร, ก็เพราะนึกถึงความตายที่จะมีแก่ตน เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้สึกเป็นสุข ก็พวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทนุบำรุงนั้นนึกถึงความตายอยู่เสมอ ๆ ไฉนจึงมีความคะนองสนุกสนานเล่า นี้เป็นเรื่องที่สาธกให้เห็นว่าการที่เรามาคำนึงถึงความเกิดความดับอยู่เสมอ อย่างต่ำก็เป็นเหตุให้เกิดความไม่ประมาท ยับยั้งความคะนองไปในทางประพฤติชั่วเสียหาย และให้รีบเร่งประพฤติความดีความชอบให้ทันกาลทันเวลา อย่างสูงก็ให้เข้าถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้, พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่า โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ก็คือหมายความว่า รู้คติธรรมดานี้เอง, ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า พระโกณฑัญญะฟังปฐมเทศนาแล้วก็เกิดธรรมจักษุดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น ความรู้เห็นในคติธรรมดานี้ จึงเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่จะทำให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้เป็นพุทธศาสนิกควรที่จะพยายามกระทำให้เกิดขึ้น.

รวมหลักเป็นเครื่องนำเข้าไปสู่ความเป็นพุทธศาสนิกเป็น ๓ ประการ คือ การสดับฟังหรือการเรียนให้รู้พระพุทธศาสนา (ปริยัติ) ๑, การปฏิบัติพระพุทธศาสนา (ปฏิบัติ) ๑, ความรู้ความเห็นธรรม (ปฏิเวธ) ๑, เมื่อประกอบอยู่ใน ๓ ประการนี้ ก็ได้ชื่อว่า เป็นพุทธศาสนิก

คือผู้นับถือพระพุทธศาสนา.

ขอสรุปลงในศึกษา คือ การสำเหนียกปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนา ตลอดถึงรู้เห็นธรรม การศึกษาโดยตรงก็คือศึกษาสังเกตตนเองให้รู้ว่า บัดนี้เรามีความรู้พระพุทธศาสนาอย่างไร มีการปฏิบัติอย่างไร มีความรู้เห็นธรรมอย่างไร แล้วศึกษาคือเรียนพระพุทธศาสนาปฏิบัติพุทธศาสนา ทำความรู้เห็นธรรมให้เกิดขึ้น, ความสำเหนียกเพื่อเป็นเช่นนี้ตั้งแต่เบื้องต้นมาจนถึงที่สุดชื่อว่าการศึกษาพระพุทธศาสนา, นักศึกษาดังนี้แหละคือพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา.

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ที่มาสดับฟังปาฐกถาธรรมในวันนี้ จึงน่าที่จะได้สังเกตตามที่แสดงมานี้ และสังเกตในข้อที่จะรู้ จะปฏิบัติ จะเห็นตามหลักพระพุทธศาสนาและพึงทราบว่า ผู้นับถือพระพุทธศาสนานี้เอง ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต ทั้งหญิง ทั้งชาย นับเนื่องอยู่ในพระสังฆรัตนะ ชื่อว่ากำลังพาตัวไปสู่ความเป็นพระสังฆรัตนะด้วยกัน, เมื่อกำลังดำเนินไปสู่ความเป็นสังฆรัตนะอยู่ตราบใด พระพุทธศาสนาก็ชื่อว่ายังดำรงอยู่ตราบนั้น, *พุทธศาสนิกนั้นแหละตั้งต้นแต่พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นผู้ดำรงในเบื้องต้นแห่งพระพุทธศาสนาฉันใด พุทธศาสนิกนั้นแหละ รวมทั้งชาวเราเหล่าพุทธศาสนิก ก็เป็นผู้ดำรงในท่ามกลางในที่สุดแห่งพระพุทธศาสนาฉันนั้น.* และผู้ที่นับเนื่องอยู่ในสังฆรัตนะชื่อว่า สุปฏิปนฺโน ปฏิบัติดี อุชุปฏิปนฺโน ปฏิบัติตรง ญายปฏิปนฺโน ปฏิบัติเป็นธรรม สามีจิปฏิปนฺโน ปฏิบัติชอบยิ่ง ซึ่งเป็นพระสังฆคุณ

เพราะฉะนั้นเมื่อตรวจดูพระสังฆคุณ เมื่อเห็นมีอยู่ในตน ก็พึงมีความยินดีว่า เราเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งนับเนื่องอยู่ในสังฆรัตนะ, และพึงทำความรู้สึกว่า บัดนี้ การดำรงสืบต่อพระพุทธศาสนาได้ตกมาเป็นภาระของเราทั้งหลายแล้ว ฉะนั้นต้องช่วยกันดำรงสืบต่อด้วยการศึกษาให้เข้าถึงพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง.

สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ
บาปชั่วทั้งผองมิปองเจตน์กอปร บุญดีชอบพูนวิบูลกุศล
ฟอกจิตของตนวิมลผ่องพ้น นี่แหละสกลพุทธศาสนา.

ตกฺกโร สาวโก ตสฺส พุทฺธสาสนิโก อยํ.
ผู้ปฏิบัติพุทธศาสน์สำเหนียก นี่แหละเรียกพุทธศาสนิก.

ในที่สุดนี้ ขออำนาจความประพฤติปฏิบัติ ที่ทำให้เป็นพุทธ-ศาสนิกทั้งในทางที่เข้าถึงธรรม ทั้งในทางนับถือโดยวัตถุที่เนื่องกัน จงอำนวยให้ท่านพุทธศาสนิกทั้งหลาย ประสบความสุขความเจริญทั่วกันเทอญ.

พุทธภาษิตสรรเสริญ

คนอายุน้อยมีคุณธรรม

๏ โย จ วสฺสสตํ ชีเว ทุสฺสีโล อสมาหิโต
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย สีลวนฺตสฺส ฌายิโน.

ก็ผู้ใดมีอายุตั้งร้อยปี หาความดีมิได้ และไม่ตั้งใจให้ดี คนมีอายุเพียงวันเดียวยังดีกว่า ถ้าเป็นผู้มีความดีและพินิจพิเคราะห์.

คนทุศีล น้ำใจ ใฝ่แต่วุ่น
บาปหรือบุญ ไม่พินิจ คิดเหลวไหล
อยู่ร้อยปี มีแต่ทำ ความจัญไร
จำเริญวัย ไร้ค่า ราคาคน.

ส่วนคนดี ใจมั่น หมั่นพินิจ
มีชีวิต อวยประโยชน์ โสตถิผล
เพียงหนึ่งวัน ก็สมค่า ราคาคน
ดีกว่าชน ชั่วไหนไหน ใจเป็นธรรม.

คนอายุน้อยมีความเพียร

๏ โย จ วสฺสสตํ ชีเว กุสีโต หีนวีริโย
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย วิริยํ อารภโต ทฬฺหํ.

ผู้ใดเกียจคร้าน มีความเพียรต่ำ พึงเป็นอยู่ตั้งร้อยปี แต่ผู้ปรารภความเพียรมั่นคง มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวประเสริฐกว่าผู้นั้น.

ข้อเตือนการนับถือพุทธศาสนา

ของ

พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)

เมื่อพวกเรารู้จักวิธีนับถือพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาเช่นนี้แล้ว ทำอย่างไรจึงจะให้ความนับถือและการปฏิบัติให้มั่นคงอยู่ได้เสมอไป ข้อนี้ก็ต้องแล้วแต่ใจ เพราะอะไร ๆ ใจเป็นใหญ่ ถ้าใจจริงแล้วก็ไม่ยาก ถ้าไม่จริงแล้วเห็นเป็นยากทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงต้องตั้งใจให้จริง และรักษาจริงไว้ตัวเดียวเท่านั้น ที่จะรักษาจริงนั้นต้องอธิษฐานใจก่อนว่าเราจะทำอย่างนั้น ๆ จนสำเร็จแล้วจึงทำอย่างนั้น ๆ ต่อไป ถ้าสิ่งนั้นยังไม่สำเร็จ เราก็ไม่เริ่มไปทำสิ่งอื่นต่อไป นี้เรียกว่าอธิษฐานใจ บัดนี้เราจะอธิษฐานใจอย่างไร จึงจะมั่นคงอยู่เสมอและให้ได้ความสงบใจเสมอ ข้อนี้พวกเราโดยมากก็ทราบแล้วว่า วัดเป็นที่ประชุมทำบุญทำกุศล และทั้งเป็นที่ประชุมอยู่แห่งรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ด้วย เมื่อถึงวันพระ ๘ ค่ำหรือ ๑๕ ค่ำ พวกเราก็พากันไปประชุมที่โบสถ์ที่ศาลา ในชั้นต้นก็ได้เห็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันจักเป็นทัสสนานุตตริยะส่วนใหญ่ แล้วต่อมาก็สักการะบูชาพระรัตนตรัย ทำวัตรสวดมนต์ไหว้พระแล้วสมาทานศีล จะเป็นศีล ๕ หรืออุโบสถศีลก็ได้ ต่อนั้นเมื่อพระเทศน์ก็ได้ฟังเทศน์อีกด้วย เทศน์จบแล้วจะกลับบ้านทำงานต่อไปก็ได้ หรือว่าจะอยู่จนตลอด

คืนกับวันก็ยังได้ แต่ถ้าได้รักษาอุโบสถด้วย ก็ต้องเว้นการงานที่เป็นเหตุเบียดเบียนสัตว์ เรามาพบกันทำอย่างนี้ทุกวันพระไม่ได้หรือ เพราะเป็นเวลาที่เราต้องเสียไป เพียงมาวัดนี้อย่างมากก็เพียง ๒ – ๓ ชั่วโมง คือตั้งแต่ ๓ โมงเช้าถึงตอนเพลเท่านั้น ดูก็ไม่มากมายอะไรเลย เอาเวลาเราไปเสียประโยชน์อย่างอื่นมากกว่านี้อีก บางคนพูดว่าเวลาข้าวแก่ต้องเกี่ยว เวลาฤดูไถนาหรือหว่านข้าวก็ต้องไถต้องหว่าน ที่ว่านี้ก็ถูก แต่เราสละเพียง ๒ – ๓ ชั่วโมงเท่านั้น แล้วไปทำต่อก็ได้ ข้าวมันจะทันแก่หรือนามันจะเสียเฉพาะเวลานั้นเทียวหรือ.

ในสมัยโบราณ เมื่อถึงวันพระเขาต้องให้วัวควายหยุดพักทำการงาน ก็เพื่อจะปล่อยให้มันหาความสงบใจบ้าง ส่วนเจ้าของก็ต้องเข้าวัดถือศีลฟังธรรมไปก็นับเป็นคติอันดี แม้ในบัดนี้เขาก็ยังปฏิบัติเช่นนั้นอยู่ก็ยังมี ถ้าเราได้อธิษฐานใจเป็นการทดลองดูเสียก่อนว่าใน ๔ วันพระ เราจะพร้อมใจกันไปวัดแล้วเราก็พากันไปให้พร้อมกันทุกคน ทั้งหนุ่มทั้งสาว ทั้งแก่ทั้งเฒ่า ทั้งเด็กและผู้ใหญ่แล้วพากันทำตามวิธีดังกล่าวแล้ว พอพวกเราทำกันได้ครบกำหนด ๔ วันพระตามที่อธิษฐานไว้ ชื่อว่าเห็นน้ำใจเราจริงแล้ว ทีนี้ก็อธิษฐานต่อไปเป็นครั้งที่ ๒ – ๓ ตามลำดับต่อไปอีก เมื่อครบ ๓ ครั้งแล้วใจก็จริงและมั่นคงทีเดียว ทำให้ใจติดศาสนาอยู่เสมอได้ อย่างนี้เป็นวิธีปฏิบัติศาสนาได้มั่นคงและเสมอด้วย แต่วิธีอธิษฐานนั้นอย่ากำหนดให้มากวัน เพราะเห็นว่าที่มากวันนี้ทำให้เกิดเบื่อง่ายต้องเอาทีละน้อย ๆ ไป หนักเข้าก็

มากเข้าเอง เช่นเดียวกับเราป้อนข้าวเด็ก ถ้าข้าวคำโตกว่าปากเด็ก เด็กก็เบื่อเลยไม่กิน ต้องปั้นให้พอเหมาะกับปากจึงจะไม่เบื่อและกินง่ายด้วย.

ฉะนั้น เราลองนึกดูทีหรือว่า วันพระมีเท่าไร ในปีหนึ่งก็ ๔๘ วันพระเท่านั้น เราจะเข้าวัดกันเพียง ๓ เดือนหรือ ๑๒ วันพระเฉพาะเข้าพรรษาและเหลืออีก ๙ เดือน หรือ ๓๖ วันพระเราไม่เข้ากัน ก็น่าเสียดายเวลายิ่งนัก เพราะล่วงไปเปล่า ๆ ถ้าเราจะเข้าวัดเพียง ๑๒ วัน จับท่องทำวัตรสวดมนต์พอได้บ้าง ก็พอดีออกพรรษาแล้วต้องหยุดไปอีก ๙ เดือน ความรู้ที่ท่องไว้ก็ลืมหมด ใจที่พอสงบคุ้นอยู่กับศีลกับธรรมก็ห่างไปอีก ครั้นมาถึงเข้าพรรษาใหม่ก็ตั้งต้นกันใหม่อีก เมื่อไรจึงจะดีเล่า เพราะการงานไม่ว่าอะไรหมด ต้องติดต่อกันอยู่เสมอ ใจจึงจะไม่จืดไม่เบื่อ ยิ่งนาน ๆ ไปทำครั้งหนึ่งใจก็เบื่อและเฉาไม่แช่มชื่นแจ่มใส เมื่อเราอธิษฐานใจจนใจจริงขึ้นได้แล้ว ใจก็ผ่องแผ้วเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้น ใจก็รู้จักอ่อนน้อมต่อปูชนียวัตถุ เป็นต้นว่า เมื่อเราเข้าวัดเราก็รักษากิริยากายเรียบร้อย นุ่งห่มเรียบร้อย มือก็ถือเครื่องสักการะ คือ ดอกไม้ธูปเทียน นี่เห็นไหม คือ เครื่องหมายแห่งบุญกุศล ถ้านาน ๆ ได้เข้าไป ใจก็ห่างเหิน การเคารพคารวะก็น้อยไป บางคนถึงกับลืมตัวนุ่งผ้าก็ไม่เรียบร้อยซ้ำแถมเอาเมาเข้าไปด้วย ก็ไปพาลเกะกะต่อหน้าพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ บางคราวก็ถือตะพดบ้าง ตะบองบ้าง ดาบ และศาสตราอาวุธอย่างอื่นบ้าง แทนดอกไม้ธูปเทียนก็มี นี่น่าเกลียดไม่ใช่

น้อย เป็นการดูหมิ่นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่เรานับถือนั่นเอง ถ้าได้หมั่นไปอย่างว่ามาข้างต้นนี้แล้ว กิริยาเช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นเลย เพราะมีดวงใจเลื่อมใสศรัทธาแล้ว.

ฉะนั้น จึงขอชักชวนปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา โดยนัยที่กล่าวมา ตามกำลังและความสามารถ พร้อมด้วยความตั้งใจจริง จะได้รับผล คือ ความสงบใจ ความสุขใจ อันนับเป็นผลแห่งการปฏิบัติทางพระพุทธ-ศาสนา ดังได้พรรณนามาฉะนี้แล.

คติธรรมรำลึกเมื่อเวลามีทุกข์

๑. ทุกข์นี้อยู่ที่ไหน ? ทุกข์ทั้งหมดก็รวมอยู่ที่กายและใจของเรานี้ เพราะฉะนั้น กายและใจนี้แหละเป็นทุกข์ เป็นที่รวมของทุกข์.

๒. ผู้ใดยึดถือกายและใจนี้ว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา ผู้นั้นชื่อว่ายึดถือทุกข์.

๓. ผู้ใดยึดถือทุกข์ ผู้นั้นไม่พ้นจากทุกข์.

๔. การปล่อยวาง การไม่ยึดถือ เป็นความสุข.

๕. ทุกข์เกิดขึ้นแล้ว ย่อมตั้งอยู่และดับไปเป็นธรรมดา จะมีผู้ยึดถือหรือไม่มีผู้ยึดถือ ก็ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป.

โอวาทในนามสมเด็จ

หินกร ทองเสวต บันทึก

พร รัตนสุวรรณ ตรวจ

เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๔ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ไปพบข้าพเจ้า ณ ที่ทำงาน แจ้งความประสงค์ว่า ใคร่จะให้ข้าพเจ้าไปที่บ้านเพื่อพิสูจน์อะไรบางอย่าง ข้าพเจ้าถามว่าพิสูจน์อะไร แจ้งว่าเวลานี้ติดต่อกับสมเด็จอุปัชฌาย์ [เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต เขมจารี เฮง ถึงมรณภาพ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๖] ได้แล้ว และได้กราบเรียนขอโอกาสท่านไว้ เพื่อให้ศิษย์บางคนได้เรียนถามข้อที่ประสงค์จะถามได้ในเย็นวันนี้ จึงขอให้ข้าพเจ้าไปในฐานะที่เป็นศิษย์ของสมเด็จคนหนึ่ง.

ข้าพเจ้าตอบตกลงทันที พอเลิกงานเราก็พากันไป เมื่อไปถึงบ้านแล้ว อาจารย์พรให้ไปเชิญสุภาพสตรีคนหนึ่งมาแนะนำให้รู้จัก คะเนว่าอายุจะอยู่ในราว ๒๐ ปี ดูเป็นคนเรียบร้อยมาก อาจารย์พรแจ้งว่าสุภาพสตรีผู้นี้ได้อบรมทางสมาธิ จนสามารถติดต่อกับพระมหาเถระที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์โต และเจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต เขมจารี ได้ และได้ถามสุภาพสตรีนั้นว่า "เวลานี้

สมเด็จอุปัชฌาย์อยู่ไหม" "อยู่ค่ะ" "ท่านทราบหรือไม่ว่าอาจารย์ทินกรมา" "ทราบค่ะ" "ท่านว่าอย่างไร" "ท่านว่า มาอีกคนแล้ว."

อาจารย์พรจึงพาเข้าไปในห้องฝึกสมาธิ เป็นห้องสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ ๔ เมตร ยาวประมาณ ๘ เมตร มีเครื่องปรับอากาศพอเย็นสบาย ที่ฝาประจันห้องด้านหนึ่งมีหิ้งบูชาตั้งพระพุทธรูป และภาพถ่ายสมเด็จพระพุฒาจารย์ โต ส่วนทางด้านตรงข้ามกับหิ้งบูชา ตั้งเก้าอี้เป็นแถว ๆ แบบห้องเรียน เป็นเก้าอี้หวายมีพนักแขนและเบาะสำหรับผู้ฝึกสมาธิ มีผู้มาฝึกสมาธิอยู่ประมาณ ๒๐ คน อาจารย์พรแนะนำข้าพเจ้าให้ผู้ฝึกสมาธิรู้จัก และแจ้งความประสงค์ให้ทราบแล้วเชิญสุภาพสตรีนั้น ให้นั่งเก้าอี้ผินหน้าไปทางแถวผู้ฝึกสมาธิ ส่วนข้าพเจ้านั่งในแถวผู้ฝึกสมาธิ.

อาจารย์พรชี้แจงว่า "การติดต่อทำได้ ๒ วิธี วิธีหนึ่งคือการติดต่อโดยเข้าสมาธิ คือผู้ได้สมาธิเข้าสมาธิแล้วใช้นามกายไปติดต่อกับผู้ที่เราต้องการติดต่อ ซึ่งบังเกิดโดยอุปปาติกกำเนิด⁽¹⁾ แล้วกลับมาบอกเล่าให้ฟัง วิธีนี้สำหรับผู้ไม่เชื่อ อาจเห็นเป็นการหลอกลวงไปก็ได้ จึงสู้อีกวิธีหนึ่งไม่ได้ คือ วิธีเข้าทรง คำว่า "เข้าทรง" ในที่นี้ มิใช่อย่างวิญญาณของภูตผีมาสิงสู่ในร่างกายอย่างที่เรียกกันว่า "ผีเข้า"

---

(๑) การเกิดโดยอุปปาติกกำเนิด คือเกิดขึ้นโตเป็นผู้ใหญ่ทีเดียว เช่น เทวดา พรหม เปรต อสุรกาย.

หรือ "เข้าเจ้า เจ้าทรง" นั้นหามิได้ แต่เป็นวิธีอัญเชิญท่านบังเกิดในอุปปาติกกำเนิดมาติดต่อกับบุคคลธรรมดา โดยอาศัยร่างกายของ "คนทรง" นั้นเป็นสะพานติดต่อ อาจแสดงอาการ กิริยา และคำพูดให้ปรากฏแก่ผู้ที่อยู่เฉพาะหน้าได้ เพราะอาการกิริยาคำพูดของ "คนทรง" ที่แสดงออกในขณะนั้น ย่อมเป็นไปตามเจตนาของ "ผู้เข้าทรง" วิธีนี้น่าจะได้รับความเชื่อถือมากกว่าวิธีแรก เพราะฉะนั้น จึงจะใช้วิธีเข้าทรงก่อน กล่าวแล้วหันไปสั่งคนทรงให้อัญเชิญเจ้าพระคุณสมเด็จอุปัชฌาย์.

คนทรงสำรวมจิตเข้าสมาธิเพียงชั่วครู่ ก็มีอาการตัวสั่นทั้งศีรษะแขนและมือ ลำตัวค่อย ๆ ยืดตรงขึ้น มือทั้งสองก็ค่อย ๆ เลื่อนไปทางเข่าทั้งสองจนฝ่ามือสัมผัสกับเข่า กายก็โน้มลงเล็กน้อย แต่หน้าตรง ทันใดนั้น ก็กล่าวเป็นภาษาบาลีช้า ๆ เสียงต่ำและชัดว่า

* (๑) "อทฺธุวํ ชีวิตํ, ธุวํ มรณํ

(๒) "อวสฺสํ มยา มริตพฺพํ

(๓) "มรณปริโยสานํ เม ชีวิตํ

(๔) "ชีวิตเมว อนิยตํ, มรณํ นิยตํ

(๕) "อจิรํ วต-อยํ กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ นิรตฺถํ-อิว กลิงฺครํ"

---

* เลขข้อนี้ลงไว้เพื่อจะได้กำหนดคำแปลให้ตรงกันได้เท่านั้น.

แล้วแปลเป็นภาษาไทยว่า

(๑) "ชีวิตไม่ยั่งยืน, ความตายยั่งยืน

(๒) "เราต้องตายเป็นแน่

(๓) "ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด

(๔) "ชีวิตนั่นแลไม่เที่ยง, ความตายไม่เที่ยง

(๕) อีกไม่นานหนอ กายนี้จักถูกทอดทิ้ง ปราศจากวิญญาณ นอนทับถมแผ่นดิน คุจเศษไม้ ที่ไร้ประโยชน์"

แล้วกล่าวต่อไปด้วยเสียงต่ำและค่อยลงไปอีกว่า

" ฉัน เมื่อใกล้จะสิ้นลมปราณ ได้บริกรรมคาถานี้ จึงไปสู่สุคติ"

ต่อจากนั้นก็เงียบสงบมิได้กล่าวคำอะไรอีก

อาจารย์พรเตือนข้าพเจ้าว่า "จะถามอะไรก็ถามได้"

ข้าพเจ้าจึงเรียนถามว่า "เวลานี้สมเด็จอยู่ที่ไหน"

เงียบไม่มีคำตอบ แล้วคนทรงก็ค่อย ๆ มีอาการกลับคืนสู่ปกติ ข้าพเจ้าจึงถามอาจารย์พรว่า "ถ้าสมเด็จท่านจะไม่ตอบ" อาจารย์พรชี้แจงว่า "เข้าใจว่าสมเด็จท่านเกรงคนทรงจะเหน็ดเหนื่อย จึงยังไม่ตอบ แต่เรายังมีวิธีติดต่อในสมาธิได้อีก จึงสั่งสุภาพสตรีนั้น ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า "ผู้ติดต่อ" ว่า "ช่วยไปกราบเรียนสมเด็จว่า อาจารย์ทินกรอยากทราบว่าเวลานี้สมเด็จอยู่ที่ไหน" ผู้ติดต่อ

เข้าสมาธิเพียงชั่วขณะหนึ่งแล้วกล่าวว่า สมเด็จท่านว่า ที่อยู่ของท่าน ถ้ากล่าวตามทางวิชาการก็เรียกกันว่าชั้นดุสิต แต่ถ้ากล่าวตามสถานที่จริง ๆ แล้ว ก็อยู่ที่พระอุโบสถวัดมหาธาตุนั่นเอง ได้เห็นทั้งความดีและความเหลวแหลก."

ข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจความหมายแน่ชัดจึงถามอาจารย์พรว่าสมเด็จท่านหมายความว่าอย่างไร อาจารย์พรอธิบายว่า ที่จัดเป็นสวรรค์ชั้นต่าง ๆ หรือพรหมชั้นต่าง ๆ นั้น จำแนกตามภูมิของจิต แต่สถานที่จริง ๆ นั้น ก็อยู่ในโลกนี้ทั้งนั้น สมเด็จท่านอุบัติในหมู่เทพซึ่งมีภูมิของจิตใจเป็นชั้นดุสิต แต่สถานที่สถิตของท่านจริง ๆ นั้น อยู่ที่พระอุโบสถวัดมหาธาตุนั่นเอง.

ผู้ติดต่อกล่าวว่า สมเด็จท่านสั่งมาด้วยว่า จะถามอะไรก็ถามเสียเพราะท่านมีเวลาอยู่ที่นี่ไม่นาน ข้าพเจ้าจึงขอให้กราบเรียนถามว่า "ฐานะของวัดมหาธาตุเวลานี้เป็นอย่างไร สมเด็จก็ทราบอยู่ ขอทราบว่าจะมีทางใดบ้าง ที่วัดมหาธาตุจะกลับรุ่งเรืองเหมือนเมื่อครั้งสมเด็จยังปกครองอยู่" ผู้ติดต่อเข้าสมาธิเพียงชั่วขณะหนึ่งแล้วกล่าวว่า "สมเด็จท่านว่า เวลานี้ไม่มีทาง (เพราะ) พากันทิ้งระเบียบเสียหมด แต่อีกสัก ๓ ปี จะค่อยดีขึ้น."

อาจารย์พรขอให้กราบเรียนถามว่า เวลานี้ท่านเจ้าคุณผู้รักษาการ เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ (๑) ดำริจะย้ายห้องวิปัสสนาออกไปจาก

---

(๑) ท่านเจ้าคุณพระธรรมรตนากร (สวัสดิ์) เวลานี้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสแล้ว.

ระเบียงพระอุโบสถ สมเด็จมีความเห็นอย่างไร ผู้ติดต่อเข้าสมาธิชั่วขณะหนึ่งแล้วกล่าวว่า "สมเด็จท่านว่า 'ก็ดีเหมือนกัน จะได้หายรุงรัง' และสมเด็จท่านสั่งมาด้วยว่า โอวาทที่ท่านให้กินั้นอย่าลืมเสีย ให้หมั่นบริกรรม จะมีประโยชน์ทั้งชีวิตนี้และชีวิตหน้า ดิฉันได้กราบเรียนถามท่านว่า โอวาทนั้นว่าอย่างไรไม่ทราบท่านว่าไปถามอาจารย์ก็แล้วกัน."

นี้บันทึกตามที่ได้ไปพบเห็นมาและจดจำไว้ได้ ถ้าจะมีผู้ถามถึงความรู้สึกของข้าพเจ้าในขณะนั้น ขอตอบว่า ข้าพเจ้ามีความสนใจและเชื่อแน่ว่าทุกสิ่งเป็นไปด้วยความสุจริตใจ มิได้มีเล่ห์กลมารยาแต่ประการใด เมื่อติดต่อโดยวิธีเข้าทรงทุกคำที่คนทรงกล่าวออกมาดังบันทึกไว้ข้างต้นนั้น ข้าพเจ้าในฐานะที่เป็นศิษย์และเคยรับฟังโอวาทของสมเด็จมานาน ก็มิได้นึกรังเกียจว่านั่นมิใช่คำของสมเด็จ หรือว่าสมเด็จท่านคงจะไม่กล่าวอย่างนั้น ตรงกันข้าม กลับรู้สึกคารวะในคำที่กล่าวนั้นเสมือนได้ผ่านออกจากโอฐของสมเด็จเอง และนับแต่วันนั้นมา ก็ได้นำคำบาลีนั้น มานึกบริกรรมแทบจะทุกโอกาสที่จะทำได้ก็รู้สึกว่าได้ผลในทางเพิ่มพูนอัปปมาทธรรมดีมาก เพราะที่จริงก็เป็นการเจริญมรณสตินั่นเอง หากจะพูดข้างขาไม่เชื่อว่าสมเด็จท่านจะมา "เข้าทรง" แต่ใครก็ตามที่มาเข้าทรงนั้น ก็ได้เตือนเราให้ปฏิบัติชอบซึ่งถ้าเรานำไปปฏิบัติก็จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเราเองโดยไม่ต้องสงสัยยิ่งรู้สึกว่าเป็นคำเตือนที่มาจากสมเด็จอุปัชฌาย์ด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เกิดความรู้สึกจับใจและมั่นใจมากขึ้น.

คำบาลีว่า "อทฺธุวํ ชีวิตํ ฯเปฯ มรณํ นิยตํ" นั้น มาในนิทานธรรมบทเรื่องธิดาช่างทอหูก ส่วนคำบาลีว่า "อจิรํ วต-อยํ กาโย ฯเปฯ นิรตฺถํ-อิว กลิงฺครํ" นั้น มาในนิทานธรรมบทเรื่องพระติสสเถระผู้มีกายเน่า นิทานธรรมบททั้ง ๒ เรื่องนี้ได้นำมาลงพิมพ์ไว้ในเล่มนี้ด้วยแล้ว.

ส่วนคำถาม คำตอบในการติดต่อโดยวิธีเข้าสมาธินั้น ศิษย์มหาธาตุบางท่านอาจจะทักว่าข้าพเจ้าเปิดเผยเรื่องที่ไม่พึงเปิดเผย ข้าพเจ้าจึงขอโอกาสชี้แจงไว้ในที่นี้ว่า ข้าพเจ้าเองก็คิดอยู่หลายตลบเหมือนกัน แต่ในที่สุดก็เห็นว่า ถ้างดเว้นเสีย เรื่องที่เล่านั้นจะไม่สมบูรณ์ และอาจจะไม่เป็นธรรมแก่อาจารย์พรที่ข้าพเจ้าเอาชื่อและงานของท่านมากล่าว อนึ่ง การปกครองศิษย์ของเจ้าพระคุณ สมเด็จพระอุปัชฌาย์ตามความรู้สึกของข้าพเจ้านั้น ท่านไม่ยอมเมินเฉยต่อความประพฤติไม่สมควรหรือความพลั้งพลาดของศิษย์ เมื่อเห็นแล้วเป็นต้องว่ากล่าวตักเตือน และกำราบปราบปรามกันไปตามควรแก่เรื่อง ทนได้ก็อยู่ ทนไม่ได้ก็ไป ตามนัยพุทธภาษิตว่า "นิคฺคยฺห นิคฺคยฺหาหํ อานนฺท วกฺขามิ, ปวยฺห ปวยฺหาหํ อานนฺท วกฺขามิ, โย สาโร โส ฐสฺสติ ดูก่อนอานนท์เราจักข่ม ๆ กล่าว เราจักยกย่อง ๆ กล่าว ผู้ใดมีธรรมเป็นสาระ ผู้นั้นจักดำรงอยู่" ท่านมักกล่าวประณามพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ที่ไม่กล้าว่ากล่าวตักเตือนศิษย์ผู้ประพฤติไม่สมควรหรือพลั้งพลาด เพราะเกรงว่าเขาจะแตกจากตนแล้วตนก็จะขาด

ลาภสักการะไปว่าเป็นหลวงพ่อกินไข่ เจ้าพระคุณสมเด็จท่านไม่ยอมเป็นหลวงพ่อกินไข่ไม่เห็นแก่ลาภสักการะ แต่เห็นแก่พระศาสนาและความดีความงามของศิษย์ ข้าพเจ้าเองทุกครั้งที่ถูกท่านเอ็ดก็สำนึกได้ทันทีว่าเรานี่ยังบกพร่อง แล้วทำตัวให้ดีขึ้นได้ทุกที ข้าพเจ้าจึงเป็นฝ่ายได้กำไรทุกครั้งที่ถูกท่านเอ็ด เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จล่วงลับไปเสียแล้ว ไม่มีใครคอยเอ็ด ข้าพเจ้ารู้สึกว้าเหว่ บัดนี้มีผู้สามารถนำคำเอ็ดที่อ้างว่าเป็นคำของสมเด็จมาให้ฟังได้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่าเป็นมงคล เพราะทำให้ได้สำรวจดูตนเองว่า มีความเหลวแหลกอะไรบ้าง และได้ละเลยระเบียบที่ดีงามอย่างไรบ้าง และเห็นว่า ถ้าชาววัดมหาธาตุจะได้ทราบและมีความรู้สึกอย่างข้าพเจ้า แล้วช่วยกันสำรวจดูด้วยใจเป็นธรรม ตั้งต้นแต่ตนเองว่า มีความเหลวแหลกอยู่ที่ไหนบ้าง และเราพากันทิ้งระเบียบอะไรบ้าง แล้วรีบแก้ไขเสียโดยเริ่มแก้ที่ตนเองก่อน ทำอย่างนี้กันมาก ๆ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ฐานะของวัดมหาธาตุก็คงจะค่อยดีขึ้นได้โดยไม่ต้องสงสัย

อันความดีและความเหลวแหลก ความมีระเบียบและความขาดระเบียบย่อมจะมีอยู่ทุกสมัย เพราะเป็นสังขารธรรม ย่อมมีเกิดมีดับอยู่เป็นนิตย์ เจ้าพระคุณสมเด็จอุปัชฌาย์ท่านทราบความจริงในข้อนี้ท่านจึงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และพยายามชักจูง ข่มและปราบปรามศิษย์ เพื่อให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทเช่นกัน จึงสามารถกำจัดความเหลวแหลก และธำรงความมีระเบียบไว้ได้ วัดมหาธาตุในสมัยของท่าน จึงปรากฏในสายตาของคนทั่วไปว่า รุ่งเรืองยิ่งกว่าสมัย

ใด ๆ เมื่อกฎธรรมดามีอยู่อย่างนี้เป็นสามัญลักษณะ การที่กล่าวว่าที่ใดมีความเหลวแหลก จึงไม่ควรจะถือว่าเป็นความเสียหายอย่างไร แต่ควรถือว่าเป็นการช่วยเตือนให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และยิ่งคำเตือนนั้น กล่าวในนามของท่านผู้เป็นที่เคารพอย่างยิ่ง เช่นเจ้าพระคุณสมเด็จอุปัชฌาย์ด้วยแล้วควรถือว่าเป็นมงคลทีเดียว. △

นิทานธรรมบท

ทินกร ทองเสวต แปลและเรียบเรียง

๑. เรื่องพระติสเถระผู้มีกายเน่า (๑)

ดังได้สดับมา กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้ฟังพระธรรมเทศนาในสำนักพระศาสดา แล้วบวชถวายชีวิตในพระศาสนา ได้อุปสมบทแล้วปรากฏนามว่า พระติสเถระ เมื่อเวลาล่วงไป ๆ ก็เกิดโรคขึ้นในร่างกายของท่านอย่างหนึ่งปรากฏเป็นต่อมเล็ก ๆ เท่าเมล็ดผักกาด ต่อมเหล่านั้นโตขึ้นโดยลำดับ เท่าเมล็ดถั่วเขียว เท่าเมล็ดถั่วดำ เท่าเมล็ดกระเบา เท่าผลมะขามป้อม เท่าผลมะตูม แล้วก็แตก ร่างกายทั้งสิ้นเป็นช่องน้อยช่องใหญ่ ท่านจึงได้นามว่า พระติสเถระผู้มีกายเน่า

ในระยะต่อมากระดูกก็แตก ท่านหาผู้จะพยาบาลมิได้ ผ้านุ่งผ้าห่มเปื้อนหนองและเลือดเกรอะกรังจนดูดุจขนมร่างแห สัทธิวิหาริกเป็นต้นไม่อาจที่จะพยาบาลได้ ต่างก็ละทิ้งไป ท่านจึงนอนอนาถาอยู่แต่ผู้เดียว

ก็ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงละการตรวจดูโลกวันละ ๒ ครั้ง คือ เมื่อทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงแผ่พระญาณตรวจดูตั้งต้นแต่ขอบปากจักรวาลบ่ายหน้าเข้ามาสู่พระคันธกุฎี และ

(๑) นิทานธรรมบท เรื่องที่ ๗ ของจิตตวรรคที่ ๓ (ภาค ๒)

เมื่อทรงตรวจดูในเวลาเย็น ทรงแผ่พระญาณตรวจดูตั้งต้นแต่พระคันธกุฎีบ่ายหน้าออกไปภายนอก ก็ในสมัยนั้น พระติสเถระผู้มีกายเน่าได้ปรากฏภายในข่ายพระญาณของพระผู้มีพระภาค ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของท่านแล้วทรงพระดำริว่า "ภิกษุนี้ สัทธิงวิหาริกเป็นต้นได้ทอดทิ้งเสียแล้ว บัดนี้ เธอไม่มีที่พึ่งอื่นเว้นแต่เราเท่านั้น" จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี ราวกะเสด็จจาริกในพระวิหาร เสด็จถึงครัวไฟทรงล้างหม้อข้าวใส่น้ำยกขึ้นตั้งเตาแล้วประทับยืนอยู่ที่ประตูครัวไฟรอให้น้ำร้อน ครั้นทรงทราบว่าน้ำร้อนแล้ว เสด็จไปทรงจับที่ปลายเตียงนอนพระติสเถระ ทันใดนั้น ภิกษุทั้งหลายก็เข้ามากราบทูลขอให้ทรงหลีกไปแล้วก็ช่วยกันยกเตียงนำไปสู่ครัวไฟ พระศาสดาโปรดให้นำราง (๑) มาเติมน้ำร้อนลงแล้วตรัสสั่งให้นำผ้าห่มของพระติสเถระมาขยำในน้ำอุ่นแล้วผึ่งที่แดด ลำดับนั้นก็ประทับยืนในที่ใกล้พระติสเถระทรงใช้น้ำอุ่นชะร่างกายของพระติสเถระจนชุ่มแล้วค่อย ๆ ขัดสี ให้อาบน้ำแล้ว เมื่อเสร็จการอาบน้ำ ผ้าห่มก็แห้ง จึงโปรดให้นำผ้าห่มนั้นมาผลัดเปลี่ยนเอาผ้านุ่งของพระติสเถระไปขยำในน้ำอุ่นแล้วผึ่งที่แดด ครั้นพอน้ำที่กายของพระติสเถระแห้ง ผ้านุ่งนั้นก็แห้ง พระติสเถระนุ่งผ้ากาสาวะผืนหนึ่งห่มผืนหนึ่ง มีร่างกายเบาดี จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นอนอยู่ พระศาสดาประทับยืนเบื้องหัวนอนของพระติสเถระ ตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุ กายของเธอนี้จักปราศจากวิญญาณ ไร้อุปการะนอนทับถมแผ่นดินดุจเศษไม้" แล้วได้ตรัสพระคาถาธรรมบทว่าดังนี้:–

---

(๑) ราง ไม้ทั้งท่อนขุดเป็นรางสำหรับซักผ้า.

อจิรํ วตยํ กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ
ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ นิรตฺถํว กลิงฺครํ.

แปลความว่า

อีกไม่นานหนอ กายนี้จักถูกทอดทิ้ง ปราศจากวิญญาณ นอนทับถมแผ่นดิน ดุจเศษไม้อันไร้ประโยชน์ ฉะนั้น.

อธิบายความแห่งพระคาถานั้นว่า ดูก่อนภิกษุ อีกไม่นานเลยกายนี้จักถูกทอดทิ้ง เป็นของเปล่าเพราะปราศจากวิญญาณ นอนทับถมแผ่นดินที่เคยนอนด้วยการนอนตามปกติ เหมือนเศษไม้อันไร้ประโยชน์ เหมือนอย่างคนทั้งหลายที่ต้องการทัพสัมภาระ (ตัวไม้อันเป็นเครื่องปรุง) เข้าไปสู่ป่าแล้ว ตัดไม้ตรงตามสัณฐานไม้ตรง และไม้คดตามสัณฐานไม้คด ถือเอาทัพสัมภาระตามความต้องการ ส่วนไม้ที่เหลือซึ่งเป็นโพลงผุ ไม่มีแก่นและเป็นปม เขาตัดทิ้งไว้ในที่นั้นแล คนพวกอื่นที่ต้องการทัพสัมภาระมาแล้ว ที่จะถือเอาไม้นั้นมิได้มี แลดูแล้วก็เลยไปถือเอาไม้ที่เป็นประโยชน์แก่ตน ไม้ที่เหลือนั้นก็จมดินอยู่นั้นแล แต่มันก็ยังอาจที่จะทำเป็นเขียงรองเท้าเตียง หรือทำเป็นเครื่องเช็ดเท้า หรือทำเป็นหมอนรองแผ่นกระดานได้บ้าง แต่บรรดาส่วนต่าง ๆ ในอัตภาพนี้แม้ส่วนหนึ่งที่ควรจะถือเอามาทำเป็นเขียงรองเท้าเตียงเป็นต้น หรือโดยทางที่เป็นอุปการะอื่นใด มิได้มี กายนี้จักปราศจากวิญญาณนอนทับถมแผ่นดินดุจเศษไม้ที่ไร้ประโยชน์โดยส่วนเดียวแล.

เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระติสเถระผู้มีกายเน่า ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา แม้ภิกษุอื่น ๆ ก็ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น พระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วก็ปรินิพพาน พระ-ศาสดาโปรดให้ทำฌาปนกิจศพแล้วเก็บอัฐิธาตุก่อพระเจดีย์บรรจุไว้.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า "พระติสเถระผู้มีกายเน่าบังเกิดในที่ไหน พระพุทธเจ้าข้า."

"ปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลาย."

"ก็ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นอุปนิสัยของพระอรหัตเห็นปานนี้เพราะเหตุไรจึงมีกายเน่า กระดูกแตก และอะไรที่สำเร็จเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของท่าน พระพุทธเจ้าข้า."

"ทั้งหมดนี้เกิดด้วยกรรมที่ตนกระทำไว้นั่นแล."

"ท่านได้กระทำกรรมอะไรไว้เล่า พระพุทธเจ้าข้า."

"ถ้าอย่างนั้นจงฟัง ภิกษุทั้งหลาย:-

เมื่อครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า พระติสนี้ เกิดเป็นพรานนก ฆ่านกเป็นจำนวนมาก บำรุงผู้เป็นใหญ่ ส่วนที่เหลือจากให้ผู้เป็นใหญ่ก็ขาย ส่วนที่เหลือจากขาย ครั้นจะฆ่าเก็บไว้ก็เกรงจะเน่าจึงทุบกระดูกแข้งกระดูกปีกของนกเหล่านั้น จนมันไม่อาจจะบินขึ้นได้แล้วกองไว้ขายในวันรุ่งขึ้น และในเวลาที่ได้นกมาก ๆ ก็ให้ปรุงเป็นอาหารสำหรับตนด้วย วันหนึ่ง เมื่อโภชนะอันมีรสสำหรับพรานนกนั้นปรุงสุกแล้ว พระขีณาสพองค์หนึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงประตูเรือน

พรานนกเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใสคิดว่า "เราฆ่าสัตว์กินมามากแล้ว บัดนี้ พระผู้เป็นเจ้ามายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเราแล้ว และภายในเรือนก็มีโภชนะอันมีรสจัดไว้อยู่ เราจักถวายบิณฑบาตแด่พระผู้เป็นเจ้า" จึงรับบาตรของพระเถระนั้นมา จัดบิณฑบาตอันมีรสใส่เต็มบาตรถวาย แล้วกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ขอข้าพเจ้าจงถึงที่สุดแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้วด้วยเถิด" พระเถระก็กล่าวคำอนุโมทนาว่า "ความปรารถนาที่ท่านตั้งไว้อย่างนั้นจงสำเร็จเถิด."

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผลทั้งชั่วและดีนั้นสำเร็จแก่พระติสส์ด้วยอำนาจกรรมที่ตนทำไว้ในครั้งนั้น พระติสส์มีกายเน่า และกระดูกแตก ด้วยผลของการทำลายกระดูกนก ได้บรรลุพระอรหัตด้วยผลของการถวายบิณฑบาตอันมีรสแก่พระขีณาสพแล."

จบเรื่องพระติสสเถระผู้มีกายเน่า

๒. เรื่องธิดาช่างหอหูก (๑)

สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จเมืองอาฬวี ชาวเมืองอาฬวีทำการต้อนรบและถวายทาน ครั้นเสร็จภัตกิจแล้วเมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนาได้โปรดประทานพระโอวาทว่า "ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณสติ (ระลึกถึงความตาย) อย่างนี้ว่า ชีวิตไม่ยั่งยืน ความตายยั่งยืน, เราต้องตายเป็นแน่, ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด, ชีวิตนั่นแลไม่เที่ยง

(๑) นิ ทานธรรมบท เรื่องที่ ๗ ของโลกวรรคที่ ๑๓ (ภาค ๖)

ความตายเที่ยง ด้วยว่า ชนเหล่าใดมิได้เจริญมรณสติ ชนเหล่านั้น เมื่อถึงกาลเป็นที่สุดของชีวิต ย่อมจะสะดุ้งหวาดหวั่น บ้างก็ร้องด้วยความกลัว ดุจบุคคลผู้เห็นอสรพิษโดยกระทันหันสะดุ้งและตกใจกลัวฉะนั้น ส่วนชนเหล่าใดได้เจริญมรณสติ ชนเหล่านั้น เมื่อถึงกาลเป็นที่สุดของชีวิต ย่อมไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ดุจบุคคลผู้เห็นอสรพิษแต่ไกลเตรียมไม้ถือไว้ เมื่อเข้าใกล้ก็เอาไม้จับทิ้งไปได้ฉะนั้น เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจึงควรเจริญมรณสติ."

คนอื่น ๆ ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้วต่างก็ขวนขวายในกิจของตน แต่นางกุมาริกาคนหนึ่งเป็นธิดาช่างทอหูก อายุพอย่างเข้า ๑๖ ปี คิดว่า พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าน่าอัศจรรย์นัก ควรที่เราจะเจริญมรณสติ แล้วก็ตั้งหน้าเจริญมรณสติทั้งกลางคืนและกลางวันตลอดเวลา ๓ ปี.

ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ณ เมืองสาวัตถี ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นนางกุมาริกานั้นเข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ทรงใคร่ครวญดูก็ทราบว่า "นางกุมาริกานี้ได้เจริญมรณสติตลอด ๓ ปี จำเดิมแต่วันที่ได้ฟังธรรมเทศนาของเรา บัดนี้เราจักไปเมืองอาฬวี จักถามปัญหา ๔ ข้อ กะนางกุมาริกานี้ เมื่อนางแก้ได้ เราจักให้สาธุการใน ๔ สถาน แล้วจักกล่าวธรรมภาษิตคาถาหนึ่ง ในที่สุดคาถา นางจักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล เทศนาจักมีประโยชน์แม้แก่มหาชน" จึงเสด็จออกจากพระเชตวัน

พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๕๐๐ องค์เป็นพุทธบริวารไปสู่อัคคาฬววิหารโดยลำดับ ชาวเมืองอาฬวีสดับข่าวว่าพระศาสดาเสด็จมา ก็พากันไปวัดถวายการต้อนรับ.

แม้นางกุมาริกานั้นสดับข่าวการเสด็จมาของพระศาสดาแล้ว ก็มีใจยินดี คิดว่า "เราได้เฝ้าพระศาสดาผู้มีพระฉวีดุจทองคำเมื่อ ๓ ปีมาแล้ว บัดนี้จักได้เฝ้าอีกครั้งหนึ่ง และจักได้ฟังพระธรรมอันไพเราะจับใจอีกด้วย" ฝ่ายบิดาของนางเมื่อจะไปโรงทอหูกได้สั่งว่า "แน่ะแม่ ผ้าสาฎกเขาสั่งทอไว้ยังค้างอยู่อีกสักคืบหนึ่ง จะให้เสร็จในวันนี้ ลูกจงรีบกรอหลอดนำไปให้พ่อ" นางคิดว่า "เราอยากจะฟังธรรมของพระศาสดา แต่บิดาก็กล่าวกะเราอย่างนี้ เราจะฟังธรรมของพระศาสดาหรือจะกรอหลอดนำไปให้บิดา" ตกลงใจว่าจะกรอหลอดนำไปให้บิดาแล้วจึงไปฟังธรรมในภายหลัง จึงนั่งบนตั่งน้อยกรอหลอด.

ฝ่ายชาวเมืองอาฬวีอังคาสพระศาสดาแล้ว รับบาตรยืนอยู่เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา พระศาสดาทรงดำริว่าเราเดินทางมาตลอดหนทาง ๓๐ โยชน์เพราะอาศัยนางกุลธิดาใด บัดนี้นางกุลธิดานั้นยังไม่ได้โอกาส เมื่อนางได้โอกาสแล้วเราจึงจะกระทำอนุโมทนา ดังนี้แล้วประทับนิ่งอยู่ ก็เมื่อพระศาสดาทรงนิ่งอยู่อย่างนี้ ใคร ๆ ในโลกนี้กับทั้งเทวโลกไม่อาจที่จะกล่าวคำอะไร ๆ ได้ ฝ่ายนางกุมาริกานั้นกรอหลอดแล้วถือกระเช้าด้ายหลอดออกจากเรือนจะไปสำนักบิดา ไปถึงที่ประชุมนั้นก็เหลียวชะแง้แลดูพระศาสดา แม้พระศาสดาก็ทอดพระเนตร

ดูนาง นางทราบด้วยอาการที่ทอดพระเนตรนั้นว่า "พระศาสดาประทับนั่งในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนี้ เมื่อทอดพระเนตรดูเรา ย่อมจะทรงมีพระพุทธประสงค์ต่อการมาของเราเป็นแน่" จึงวางกระเช้าด้ายหลอดไว้แล้วเข้าไปสู่สำนักพระศาสดา.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ก็เพราะเหตุไรพระศาสดาจึงทอดพระเนตรดูนางกุมาริกานั้น ตอบว่า เพราะทรงพระพุทธดำริว่า "นางกุมาริกานี้เมื่อไปจากที่นี่จักตายอย่างปุถุชน มีคติอันไม่แน่ แต่เมื่อเข้ามาสู่สำนักของเราแล้วจึงไป จักบรรลุโสดาปัตติผลมีคติอันแน่-จักบังเกิดในวิมานชั้นดุสิต" นัยว่าเจ้าหล่อนจะไม่พ้นจากความตายในวันนั้น.

นางกุมาริกาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ส่วนข้างหนึ่ง ทันใดนั้น พระศาสดาได้ตรัสกะนางว่า "แนะนางกุมาริกาเธอมาแต่ที่ไหน."

"ไม่ทราบ พระพุทธเจ้าข้า" นางกุมาริกากราบทูลตอบ.

"จักไปในที่ไหนล่ะ."

"ไม่ทราบ พระพุทธเจ้าข้า."

"เธอไม่รู้หรือ."

"ทราบ พระพุทธเจ้าข้า."

"เธอรู้หรือ."

"ไม่ทราบ พระพุทธเจ้าข้า."

มหาชนพากันยกโทษว่า "ดูเถิดท่านทั้งหลาย ลูกสาวช่างทอหูกนี่นึกจะทูลอะไรก็ทูลกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อตรัสถามว่าเธอมาแต่ที่ไหน ก็ต้องกราบทูลสิว่า มาจากเรือนช่างทอหูก เมื่อตรัสถามว่าจักไปในที่ไหน ก็ต้องกราบทูลสิว่า จักไปโรงทอหูก ดังนี้มิใช่หรือ."

พระศาสดาทรงกระทำให้มหาชนเงียบเสียงแล้ว ตรัสถามนางกุมาริกานั้นว่า "ดูก่อนนางกุมาริกา เมื่อตถาคตถามว่า เธอมาแต่ที่ไหน เพราะเหตุไรจึงตอบว่าไม่ทราบ."

นางกุมาริกากราบทูลว่า "ข้อที่ข้าพระองค์มาจากเรือนช่างทอหูก พระองค์ทรงทราบอยู่ แต่เมื่อตรัสถามว่า เธอมาแต่ที่ไหน ย่อมจะทรงถามว่า เธอมาแต่ที่ไหน จึงบังเกิดในภพนี้ ก็ข้าพระองค์ไม่ทราบว่าตนมาจากที่ไหนแล้ว จึงบังเกิดในภพนี้ จึงได้กราบทูลว่าไม่ทราบพระพุทธเจ้าข้า."

ลำดับนั้น พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่นางกุมาริกานั้นเป็นครั้งแรกว่า "ชอบแล้ว ๆ เธอตอบตรงปัญหาที่ตถาคตถามแล้ว" จึงตรัสถามต่อไปว่า "เมื่อตถาคตถามว่าจักไปในที่ไหน เพราะเหตุไรเล่า จึงตอบว่าไม่ทราบ."

นางกุมาริกากราบทูลว่า "ข้าพระองค์ถือกระเช้าด้ายหลอดจะไปโรงทอหูกก็ทรงทราบอยู่ หากแต่จะตรัสถามว่า ข้าพระองค์ไปจากภพนี้แล้วจักบังเกิดในที่ไหน ก็ข้าพระองค์มิได้ทราบว่า ตนเคลื่อนจากอัตภาพนี้แล้วจักไปบังเกิดในที่ไหน จึงกราบทูลว่า ไม่ทราบ พระพุทธเจ้าข้า."

พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่นางเป็นคำรบสองว่า "ชอบแล้ว ๆ เธอตอบตรงปัญหาที่ตถาคตถามแล้ว" จึงตรัสถามต่อไปว่า "ถ้าอย่างนั้น เพราะเหตุไรเล่า เมื่อตถาคตถามว่า เธอไม่รู้หรือ จึงตอบว่า ทราบ."

นางกุมาริกากราบทูลว่า "เพราะข้าพระองค์ทราบความตายของข้าพระองค์ จึงกราบทูลอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า."

พระศาสดาประทานสาธุการแก่นางเป็นคำรบสามว่า "ชอบแล้ว ๆ เธอตอบตรงปัญหาที่ตถาคตถามแล้ว" แล้วตรัสถามต่อไปว่า "ถ้าอย่างนั้น เพราะเหตุไร เมื่อตถาคตถามว่า เธอรู้หรือ จึงตอบว่าไม่ทราบเล่า."

นางกุมาริกากราบทูลว่า "ข้าพระองค์ทราบแต่ความตาย แต่ไม่ทราบว่า จะตายในกลางคืน หรือในกลางวัน หรือในเวลาเช้า หรือในเวลาไหน เพราะฉะนั้น จึงกราบทูลอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า."

ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ประทานสาธุการแก่นางเป็นคำรบสี่ว่า "ชอบแล้ว ๆ เธอตอบตรงปัญหาที่ตถาคตถามทีเดียว" แล้วตรัสกะที่ประชุมว่า "ท่านทั้งหลายไม่เข้าใจเรื่องที่นางกุมาริกานี้กล่าว จึงพากันยกโทษเธอ ก็ชนเหล่าใดไม่มีจักษุคือปัญญา ชนเหล่านั้นจัดว่าเป็นคนบอด จักษุคือปัญญาของชนเหล่าใดมีอยู่ ชนเหล่านั้นชื่อว่าผู้มีจักษุ" แล้วตรัสพระคาถาธรรมบทว่าดังนี้ :-

อนฺธภูโต อยํ โลโก ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ
สกุโณ ชาลมุตฺโตว อปฺโป สคฺคาย คจฺฉติ.

แปลความว่า

โลกนี้เป็นโลกมืด ในโลกนี้มีคนเป็นจำนวนน้อย
ที่เห็นแจ้งได้ มีคนเป็นจำนวนน้อยที่ไปทางสวรรค์
ดุจนกน้อยตัวที่รอดพ้นไปจากข่ายฉะนั้น.

อธิบายความแห่งพระคาถานั้นว่า โลกคือโลกิยมหาชนนี้ ชื่อว่าเป็นโลกมืด เพราะไม่มีจักษุคือปัญญา ในโลกนี้มีคนเป็นจำนวนน้อย ที่เห็นแจ้งโดยไตรลักษณ์ มีความไม่เที่ยงเป็นต้น บรรดาสัตว์ที่ถูกตลบรวบไว้ด้วยข่ายของมาร ส่วนมากย่อมจะไปสู่อบาย มีเป็นจำนวนน้อยคือเพียงบางคนเท่านั้นที่ไปทางสวรรค์ คือถึงสุคติ หรือนิพพาน เหมือนอย่างนกกระจาบทั้งหลาย ที่นายพรานผู้ฉลาดตลบจับด้วยข่าย บางตัวเท่านั้นที่หลุดพ้นจากข่ายไปได้ ที่เหลือย่อมเข้าไปในข่ายฉะนั้น.

ในที่สุดพระธรรมเทศนา นางกุมาริกานั้นได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน.

นางกุมาริกานั้น ถือกระเช้าด้ายหลอดไปสู่สำนักบิดา ขณะนั้นบิดานั่งหลับอยู่ เจ้าหล่อนมิได้สังเกตจึงน้อมกระเช้าด้ายหลอดเข้าไป กระเช้ากระทบที่ปลายฟืมตกทำเสียงดัง เป็นเหตุให้บิดาตื่นขึ้นและกระชากปลายฟืมมา เป็นเวลาเดียวกับที่นางกุมาริกาก้มลงจะเก็บกระเช้า เจ้าหล่อนจึงถูกปลายฟืมกระทบที่ทรวงอกโดยแรง ถึงแก่ความตายทันที

ได้บังเกิดในภพชั้นดุสิต ช่างทอหูกผู้บิดามองดูธิดาเห็นมีร่างกายเปื้อนเลือดล้มลงตาย ก็มีความเศร้าโศกเป็นอันมาก เขาเห็นว่าไม่มีผู้อื่นจักอาจที่จะดับความโศกของเขาได้ จึงร้องไห้ไปสู่สำนักพระศาสดากราบทูลความนั้นให้ทรงทราบ แล้วทูลว่า "ได้โปรดดับความโศกของข้าพระองค์ด้วยเถิดพระพุทธเจ้าข้า" พระศาสดาทรงปลอบเขาแล้วตรัสว่า "อย่าโศกเลย เพราะในสังสารวัฏอันยาวนานจนไม่รู้เงื่อนต้นเงื่อนปลายนี้ เธอได้เสียน้ำตาในเวลาธิดาตายอย่างนี้มาแล้วมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่" แล้วได้ทรงแสดงอนมตัคคกถา คือเรื่องสังสารวัฏอันไม่รู้เงื่อนต้นเงื่อนปลาย ช่างทอหูกนั้นก็บรรเทาความโศกลงได้ กราบทูลขอบรรพชา ได้บรรพชาอุปสมบทแล้วไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัต.

จบเรื่องธิดาช่างทอหูก

บันทึกท้ายเรื่อง

๑. การเจริญมรณสติที่ถูกต้องนั้น ท่านว่าต้องประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ คือการกระทำในใจโดยอุบายอันแยบคาย อันการระลึกถึงความตายโดยปราศจากโยนิโสมนสิการ ย่อมจะทำให้เศร้าโศกในเมื่อนึกถึงความตายของคนที่รัก ให้บันเทิงใจในเมื่อนึกถึงความตายของคนที่ชัง และให้รู้สึกเฉย ๆ ในเมื่อนึกถึงความตายของคนที่เป็นกลาง ๆ ไม่รักไม่ชัง ทั้งนี้ไม่จัดว่าเป็นการเจริญมรณสติที่ถูกต้อง.

ก็การระลึกถึงความตายที่ประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ อันจัดว่าเป็นการเจริญมรณสติที่ถูกต้องนั้น ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ สติ ความระลึกได้ สังเวคะ ความสลดใจ และญาณ ความรู้ คือรู้ตัวทุกขณะว่าเราจะต้องตายเป็นแน่ และเราไม่รู้ว่าจะตายเมื่อไร ที่ไหน ตายแล้วจะไปเกิดที่ไหน และเราเป็นอะไรในชาติก่อน แล้วจึงมาเกิดในชาตินี้ คือรู้ตัวว่า เราไม่มีความรู้ในเรื่องของความตายและชีวิต เป็นเหตุให้หายเมาในชีวิต ในวัย ในความไม่มีโรค เพราะรู้ชัดว่าความตายจะมาถึงเราได้ทุกขณะ ไม่ว่าจะเป็นหนุ่มสาว มีร่างกายแข็งแรง หรือมีอำนาจวาสนาปานใด.

ธิดาช่างทอหูกในเรื่องนี้ เป็นตัวอย่างของผู้เจริญมรณสติอย่างถูกต้อง พระศาสดาทรงทดสอบด้วยการตั้งปัญหาถาม ๔ ข้อ นางได้ทูลตอบตามความรู้ของผู้เจริญมรณสติอย่างถูกต้องช่ำชอง จึงทรง

ประทานสาธุการใน ๔ สถาน.

๒. อานิสงส์ของการเจริญมรณสติ แสดงไว้ในปกรณ์วิสุทธิมรรค ๑๐ ประการ คือ

(๑) ผู้เจรญมรณสติเป็นผู้ไม่ประมาทเป็นนิตย์.

(๒) ได้ความเข้าใจว่าไม่น่าอภิรมย์ (อนภิรตสัญญา) ในภพทั้งปวง.

(๓) ละความนิยมยินดี (นิกันติ) ในชีวิตเสียได้.

(๔) เป็นผู้ชังความชั่ว.

(๕) ไม่มากด้วยความสะสม.

(๖) ปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน.

(๗) เคยชินต่อความเข้าใจว่าไม่เที่ยง (อนิจจสัญญา).

(๘) โดยอาศัยความเข้าใจว่าไม่เที่ยงนั้น ความเข้าใจว่าเป็นทุกข์ (ทุกขสัญญา) ความเข้าใจว่า ไม่ใช่ตัวตน (อนัตตสัญญา) ก็ปรากฏตาม.

(๙) เวลาจะตายย่อมไม่กลัว ไม่สะดุ้ง ไม่หลง.

(๑๐) ถ้ายังไม่ขึ้นสู่อมตธรรม (นิพพาน) ในปัจจุบัน เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ ย่อมไปสู่สุคติ.

แม้ธิดาช่างทอหูกในเรื่องนี้ ก็ได้รับอานิสงส์ของการเจริญมรณสติตามนัยที่แสดงนี้เช่นเดียวกัน เห็นได้จากการที่นางทูลตอบปัญหา ที่พระศาสดาตรัสถามได้ถูกต้องทุกข้อ และบรรลุโสดาปัตติผลได้ ด้วย

การฟังพระธรรมเทศนาเพียงบทเดียว เมื่อสิ้นชีพแล้วก็ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอเชิญชวนชาวเราให้หมั่นเจริญมรณสติทุกโอกาสทั้งกลางคืนและกลางวัน ดังที่ธิดาช่างทอหูกได้กระทำให้เป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ และตามโอวาทในนามสมเด็จที่กล่าวข้างต้นนั้นโดยทั่วกัน เทอญ.

พุทธภาษิตสรรเสริญคนโง่ที่รู้สึกตัว

๏ โย พาโล มญฺญตี พาลฺยํ ปณฺฑิโต วาปิ เตนโส
พาโล จ ปณฺฑิตมานี เสว พาโลติ วุจฺจติ.

คนโง่ผู้รู้สึกความเขลาของตน ย่อมเป็นบัณฑิตได้บ้าง แม้เพียงด้วยเหตุนั้นเป็นอย่างน้อย แต่คนโง่ที่ถือตัวว่าเป็นคนฉลาด ท่านกล่าวว่าโง่แท้.

ผู้ใดโง่ ยอมโง่ ไม่โอหัง
ก็ยังสร้าง ความฉลาด เป็นปราชญ์ได้
ถ้าโง่ดื้อ ถือหัว ไม่กลัวใคร
จนสิ้นใจ ก็ไม่พ้น เป็นคนพาล.

คติที่ผดุงโลกให้ผาสุก

๏ อมฺพุ ปิวนฺติ โน นชฺชา รุกฺขา ขาทนฺติ โน ผลํ
เมโฆ กทาจิ โน สสฺสํ ปรตฺถาย สตํ ธนํ.

แม่น้ำหาดื่มน้ำเองไม่ หมู่ไม้ก็มิได้บริโภคผล ฝนตกก็มิได้กินข้าวกล้า ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ทรัพย์ของสาธุชนก็เผื่อแผ่แก่ผู้อื่น.

(จากพุทธจักร หน้า ๑๗ เดือน พ.ย. ๒๔๙๒)

โลกมีทางรอดได้

เพราะกตัญญูกตเวที

โดย.....ภิกขุ พุทธทาส

ทุกคนในโลก มีชีวิตอยู่ได้ และมีความสะดวกสบายอยู่ได้ เพราะอาศัยความรู้สติปัญญา ความสามารถของผู้อื่น อันมีจำนวนมากจนนับไม่ไหว หากไร้ปัจจัยอันสำคัญนี้เสียแล้ว เขาจะต้องตายแล้วตั้งแต่ออกจากท้องมารดาใหม่ ๆ เพราะไม่มียาจะกิน ไม่มีผ้าจะห่ม ไม่มีหลังคาจะอาศัย เขาไม่รู้จักหน้าค่าตาของผู้ให้กำเนิดการประกอบยา การทำเครื่องนุ่งห่ม การทำที่อยู่อาศัย และวิชาความรู้ต่าง ๆ แต่เขาก็เป็นหนี้บุญคุณของบุคคลเหล่านั้นมาเสียแล้วตั้งแต่ในท้องแม่ ฉะนั้น *คนทุกคนมีความผูกพันในทางหนี้บุญคุณต่อกันและกันจนนับไม่ไหว โดยไม่ต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นหนี้บุญคุณอยู่เหนือศีรษะโดยตรงเลย* แม้การที่คนในประเทศหนึ่ง ได้เป็นหนี้บุญคุณของคนในประเทศอื่น ก็เป็นสิ่งที่จะพิจารณาเห็นได้ไม่ยากเลย.

ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตนนี้ เรียกว่ากตัญญุตา การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา คนผู้รู้บุญคุณท่านเรียกว่า คนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่าคน

กตเวที กตัญญูกตเวทิตา ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏนี้เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข

คนในโลกแต่ละคน ยิ่งไม่รับรู้ในความที่ตนเป็นหนี้บุญคุณของกันและกัน อย่างที่จะแยกกันไม่ออกยิ่งขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งทำโลกให้เต็มไปด้วยความแข่งขันแย่งชิง โหดร้าย ทารุณ และเกิดลัทธิการเมืองอันทำโลกให้ระส่ำระสายมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น ฉะนั้น ความสนใจในธรรมะคือกตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งทีเดียว ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามทั้งหลายของคนไทยเรา ล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้งอันสำคัญ และทั้งเป็นไปเพื่อรักษาและส่งเสริมคุณธรรมข้อนี้ให้ยังคงมีอยู่ในโลกนี้อย่างแน่นแฟ้น พร้อมกันไปในตัว.

คนอกตัญญูอย่างยิ่ง คือคนที่ไม่ยอมรับว่าทุกคนในโลกเป็นหนี้บุญคุณต่อกันอย่างแน่นแฟ้น.

คนที่มีความกตัญญูถึงที่สุด ก็คือคนที่ยอมรับว่าแม้แต่สัตว์พาหนะ เช่น วัว ควาย ก็เป็นสิ่งที่มีบุญคุณอย่าต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์เลย ถ้าใครยอมรับรู้ในบุญคุณของวัวและควายเป็นต้นแล้ว บ้านเมืองนั้นจะเต็มไปด้วยความสงบสุข เพราะมีแต่คนใจสูง รู้จักตอบแทนคุณแม้แก่วัวและควาย แล้วจะเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งมีบุญคุณต่อกันยิ่งกว่าวัวและควายได้อย่างไรเล่า บ้านเมืองนั้นจะอุดมสมบูรณ์ด้วยวัวควายพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพสูง มีมนุษย์

ใจสูงเป็นเจ้าของ ขยันทำมาหากินโดยปราศจากการเบียดเบียนกันแม้แต่น้อย ส่วนบิดามารดาครูบาอาจารย์นั้นไม่ต้องกล่าวถึง เพราะจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นเทวดาหรือเป็นปูชนียบุคคลอยู่เหนือเศียรเกล้าของคนทั่วไปจริง ๆ.

คนที่มีความกตัญญูละเอียดยิ่งไปกว่านั้น ย่อมรู้จักบุญคุณของป่าไม้ทุ่งนา ห้วยหนองคลองลำธาร ถนนหนทางและสิ่งสาธารณะอื่น ๆ กระทั่งดอกไม้และผีเสื้อ ซึ่งบินไปมาอยู่โดยปราศจากความรู้จักมักคุ้นกับผู้ใด ผู้ไม่รู้คุณของป่า ย่อมทำลายป่าด้วยความเห็นแก่ตัวข้างเดียวจนลูกหลานไม่มีจะปลูกเรือนกันอีกต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้ง เพราะป่าอันเป็นกำเนิดน้ำนั้นถูกทำลายหมดไม่มีความชื้นของป่าอันจะคลายน้ำออกมาเป็นลำธาร และจะดึงดูดเมฆฝนให้มาตกเป็นฝนที่นั้นจนเพียงพอ ผู้ไม่รู้บุญคุณของถนนคูคลองย่อมรุกเนื้อที่ถนนตลอดทางเดินให้แคบเข้า จนไม่สำเร็จประโยชน์ดังที่บรรพบุรุษได้มุ่งหมายไว้ เขายอมทนลำบากในการไปมา ยามค่ำคืนดึกดื่นทั้งในยามปรกติและยามคับขัน ไม่ยอมสละเนื้อที่ทำถนนหรือทางเดินสาธารณะแม้แต่นิ้วเดียว เขาตัดต้นไม้ผลในป่าสาธารณะลงทั้งต้น เพียงเพื่อเอาผลของมันหาบเดียวหรือกระบุงเดียวเท่านั้น ถ้าเขาเป็นคนกตัญญู สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลย แผ่นดินจะร่ำรวยด้วยสิ่งอันจะทำความชื่นอกชื่นใจให้แก่คนทุกคนในโลกนี้ยิ่งขึ้นทุกที เพราะการทะนุถนอมและการบำรุงส่งเสริมของผู้มีกตัญญุตาธรรมเหล่านั้น.

คนที่มีความกตัญญู อันละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก ย่อมรู้จักบุญคุณของศัตรูและปรปักษ์ ตลอดถึงสิ่งอันเป็นอุปสรรคต่าง ๆ ชนิด ศัตรูทำให้คนกตัญญูมีความฉลาดและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ทำให้เขาประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงส่งยิ่งขึ้น ด้วยความอดกลั้นอดทนและการเสียสละเป็นต้น ผู้อิจฉาริษยาทำให้เรากลายเป็นคนหนักแน่นมั่นคง และมีความเมตตากรุณาชั้นสูงพิเศษที่คนธรรมมีไม่ได้ อุปสรรคทั้งหลายทำให้เรามีปัญญาเข้าใจโลกถูกต้องตามที่เป็นจริง ชนิดที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในโลกต่อไปด้วยความผาสุกยิ่งขึ้น ความเจ็บไข้และความยากลำบากทุกประการทำให้เราเกิดวิปัสนาญาณ ปลงตกจนมองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้จริง ๆ และทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน เพราะเหตุนั้น คนที่อกตัญญูไม่รู้คุณของสิ่งเหล่านี้ จะต้องล่มจมหรืออย่างน้อยก็ขุดหลุมฝังตัวเองเพราะความโกรธตอบ ริษยาตอบ ความอัดอั้นตันใจเอะอะโวยวายมีจิตใจระส่ำระสาย ทำอะไรผิดพลาดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้วจะไม่เป็นการทำลายตนเองอย่างไรได้ ส่วนคนที่กตัญญูรู้คุณของสิ่งเหล่านี้ ย่อมทำโลกให้สงบเยือกเย็นงดงามยากที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำมารให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดีทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทาน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำโลกนี้ให้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร เขารู้คุณของศัตรู ในการที่ให้บทเรียนอันประเสริฐสุดอันจะหาจากที่อื่นไม่ได้

แก่เขา เขาจึงขอบคุณและพยายามสนองตอบด้วยความดี บุญคุณของศัตรูมีมากเช่นนี้ จึงเป็นการยากที่คนกตัญญูจะมองข้ามไปเสียได้ ถ้าคนเราไม่มีศัตรูและอุปสรรคเสียเลย โลกนี้จะไร้สิ่งที่เรียกว่าสมรรถภาพ ผู้ที่มองเห็นคุณของศัตรูและปรปักษ์ ย่อมไม่อาจที่จะก่อความยากเข็ญขึ้นในโลกได้แต่ประการใด โลกสงบเย็นไปกว่าระดับธรรมดา ก็เพราะมีบุคคลที่มีใจสูงถึงขนาดมองเห็นบุญคุณของศัตรู และอุปสรรคดังกล่าวแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นคนกตัญญูที่ลึกซึ้งสุขุมถึงที่สุด.

เมื่อแม้แต่ศัตรู และปรปักษ์ ก็มีบุญคุณแก่เราถึงเพียงนี้ จงคิดดูเถิดว่า บิดามารดา ครูอาจารย์ ตลอดจนถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นวัตถุสูงสุดนั้น จะเป็นสิ่งที่มีบุญคุณแก่เรามากน้อยเพียงไร ?

ทุกคนมิได้เกิดจากโพรงไม้ แต่เกิดในโพรงเล็ก ๆ ในครรโภทรของมารด้วยการร่วมมือของบิดา เกิดมาแล้วมีชีวิตอยู่ได้และเจริญเติบโตต่อไปบนความเสียสละของบิดามารดา และของทุกคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง อันมีจำนวนมากเหลือที่จะนับ บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ยกบิดามารดาขึ้นเป็นบุคคลแรกในเรื่องนี้ ก็เพราะเป็นบุคคลแรกในการให้กำเนิด ให้ปัจจัยเครื่องยังชีวิต ให้วิชาความรู้ ให้การอบรมทางอุปนิสัยที่ดีและอื่น ๆ ที่เป็นผลดีอีกมากมาย หากผู้ใดมีจิตทรามจนถึงกับไม่รู้คุณของบิดามารดาแล้ว ก็เป็นการสุดวิสัยที่เขาจะรู้คุณของปรปักษ์และศัตรูดังที่กล่าวแล้ว การซึมซาบในพระคุณ

ของบิดามารดาจึงเป็นความกตัญญูหมายเลขหนึ่ง ของคนทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้และโลกอื่นทุก ๆ โลก ผู้ไม่รู้บุญคุณบิดามารดาย่อมถูกจัดไว้ในฐานะเป็นบุคคลที่ใคร ๆ ไม่ควรไว้ใจในโลก.

ผู้ที่จะได้ชื่อว่า เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาหรือกตัญญูต่อบิดามารดาอย่างแท้จริงนั้น ก็คือผู้ที่ทำหน้าที่ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกได้ บิดามารดาย่อมตกนรกชื่อว่า "ปุตะ" นรกชื่อว่าปุตะนี้ได้แก่ความร้อนใจเป็นทุกข์หนัก เพราะไม่มีบุตร ที่จะเป็นเครื่องทำความชื่นชมยินดี ไม่มีบุตรที่จะสืบสกุล ไม่มีบุตรที่จะเลี้ยงดูในยามที่ตนแก่ชราหรือเจ็บไข้ ไม่มีบุตรที่จะบำเพ็ญกุศลทักษิณาทานให้เมื่อตายไปแล้ว ครั้นได้ลูกที่กตัญญูมา บิดามารดาก็ขึ้นจากนรกอันนี้ได้โดยสิ้นเชิง บุตรจึงได้ชื่อว่าผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นจากนรก เพราะเหตุนี้หากได้ลูกมาเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้คุณของบิดามารดา ลูกคนนั้นเองกลายเป็นผู้จับบิดามารดาของตนใส่ลงในนรกขุมนี้ ให้ลึกลงไปอีกจนยากที่จะขึ้นพ้นได้ คนบางคนเป็นเจ้าชู้มาแต่เด็ก เหลวไหลในการเล่าเรียน หรือการอบรมตนให้เป็นคนดี ใช้เงินเปลืองผลาญทรัพย์สมบัติที่เกิดจากเหงื่อไคลของบิดามารดาตามความสบายใจของตน หมกมุ่นอยู่ในความเสียหายโดยไม่ต้องนึกว่าเป็นการทรมานใจบิดามารดาสักเพียงใด ไม่เลี้ยงบิดามารดาทั้งด้วยอาหารกาย และอาหารใจ แต่รบกวนให้บิดามารดาเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานของตนสืบไปไม่มีสิ้นสุด ในฐานะอย่างเดียวกับคนใช้รังเกียจบิดามารดาในยามแก่ชราหรือเจ็บไข้ ราวกับว่าเป็นสิ่งที่น่าขยะ-

แขยงหรือน่ารำคาญ ลืมบิดามารดาหรือไม่รู้สึกว่ามีบิดามารดาตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุคคลที่เป็นอย่างนี้ไม่ได้ชื่อว่าบุตร เพราะเหตุที่ไม่ได้ยกบิดามารดาขึ้นจากนรก อันมีชื่อว่าปุตะนั่นเอง เขาเป็นได้อย่างมากเพียง ผล หรือ ลูก หรือก้อนอะไรที่ไม่สะอาดก้อนหนึ่งที่หลุดออกมาจากท้องมารดาของเขาเท่านั้น เขาจึงมิใช่ผู้ที่จะทำโลกนี้ให้สะอาดหรือสงบได้แต่อย่างใด เพราะความที่เขาเป็นผู้ที่มีจิตใจชนิดที่ไม่อาจรู้สึกในบุญคุณของผู้ที่มีบุญคุณนั่นเอง ส่วนผู้ที่สามารถเป็นบุตรที่ดี คือสามารถยกบิดามารดาขึ้นจากนรกชื่อว่าปุตะได้นั้น ไม่ต้องสงสัยเลย เขามีอะไรพร้อมที่จะรู้สำนึกบุญคุณของโลก และตอบแทนคุณของโลกด้วยการทำความสงบเย็นใส่ไว้ในโลกนั่นเอง ผู้รู้คุณของบิดามารดาแล้วพยายามทำตอบแทน จึงถูกจัดไว้ในฐานะที่เป็นที่นับถือและไว้วางใจทั้งของเทวดาและมนุษย์.

ครูบาอาจารย์คือผู้นำผ่ายวิญญาณของกุลบุตรที่เติบโตขึ้นมาในโลกนี้ การที่วิญญาณจะเดินไปถูกทาง หรือมีใจสูงได้นั้น เป็นสิ่งที่มีได้ยาก เป็นสิ่งที่ลี้ลับมีพิธีรีตองมาก และต้องอบรมนาน ฉะนั้นจึงต้องมีบุคคลขึ้นประเภทหนึ่งในโลกนี้ เพื่อรับการะอันนี้แหละเราเรียกว่าครูอาจารย์ การที่ต้องมีบุคคลประเภทนี้ขึ้นโดยเฉพาะก็เพราะว่าจะได้มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ หรือมีโอกาสเพียงพอในการที่ทำหน้าที่ของตน แต่คนสมัยนี้มีความคิดน้อมเอียงไปในทางที่ว่า ครูบาอาจารย์เป็นลูกจ้าง หรือผู้รับจ้างทำหน้าที่นั้น ๆ เพราะได้รับเงินเดือน

หรือสิ่งของสำหรับบำรุงจากผู้ใดผู้หนึ่ง หรือทางใดทางหนึ่ง ความกตัญญูในครูบาอาจารย์จึงร่อยหรอไป จริงอยู่ที่มีระเบียบให้เงินเดือน หรือถวายปัจจัย เครื่องยังชีพแก่ครูบาอาจารย์ แต่เมื่อคิดดูแล้ว สิ่งที่ให้นั้นมีค่าเพียงเพื่อยังชีพอยู่ได้ โดยไม่ต้องไปประกอบอาชีพอื่นจนหมดเวลาที่จะทำการอบรมสั่งสอน และเมื่อเปรียบเทียบกันดูกับสิ่งที่อาจารย์ประสิทธิ์ประสาทให้ ย่อมจะเห็นได้ว่า ความสูงทางฝ่ายวิญญาณที่ได้รับจากครูอาจารย์นั้น มีค่ามากเกินกว่าค่าของที่ใช้เป็นค่าบูชาครูอาจารย์ อย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้เลย ครูบาอาจารย์พ้นจากฐานะของความเป็นลูกจ้าง แต่อยู่ในฐานะของความเป็นปูชนียบุคคล ก็เพราะให้สิ่งที่มีค่าสูงสุดแก่ศิษย์ ยิ่งกว่าที่ศิษย์จะตอบแทนไหวนี่เอง แม้จะจากกันไปแล้วก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจศิษย์ ให้งดเว้นการทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ ทุกคราวที่ระลึกถึงอาจารย์ว่าได้เคยพร่ำสอน หรือขอร้องหรือแสดงความมุ่งหมายไว้อย่างใด พืชแห่งความมีใจสูงที่อาจารย์ได้เพาะหว่านไว้ในหัวใจของศิษย์นั้น แม้หากจะไม่ออกผลในขณะนั้นก็ยังอาจออกผลได้ในกาลภายหลัง เมื่อศิษย์เองชราไปแล้ว หรือแม้เมื่อจะสิ้นลมหายใจ ก็ยังเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสมอ การได้เห็นได้ยิน ได้ฟัง ได้อบรมตัวอย่างที่ดีจากอาจารย์ในแง่ต่าง ๆ เมื่ออยู่ในสำนัก ย่อมเป็นเชื้ออันเร้นลับฝังอยู่ในสันดานของศิษย์โดยไม่รู้สึก สำหรับจะงอกงามเป็นสติปัญญาในการก้าวหน้า หรือการกลับตัวจากทางที่ผิดในโอกาสหลังได้เสมอไป ในกรณีปกติครูบาอาจารย์ย่อมยก

สถานะทางวิญญาณ ของศิษย์ให้สูงยิ่งต่อไป จากบิดามารดาได้ยกขึ้นไว้แล้ว เพราะเป็นบุคคลที่โลกจัดไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ อาจารย์ต้องอดกลั้นอดทนเป็นพิเศษ เพราะเอาใจใส่สอดส่องเป็นพิเศษ จึงสามารถปลูกฝังความสูงทางวิญญาณ ลงไปในจิตใจของศิษย์ได้สำเร็จ *นั่นแหละ คือความเมตตาของอาจารย์* อาจารย์ต้องทำการศึกษาและอบรมตนเองให้มากเป็นพิเศษอยู่เสมอ จึงมีอะไรเพียงพอที่จะปลูกฝังให้แก่ศิษย์ *นั่นแหละ คือปัญญาหรือวิชาของอาจารย์* อาจารย์จะต้องเสียสละมากอย่างนี้เสมอไป จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะตกไปเป็นลูกจ้างของศิษย์ แต่กลับมีบุญคุณอยู่เหนือศีรษะของศิษย์ทุกคน ศิษย์ที่มีความกตัญญู จึงเป็นบุคคลที่มีความถูกต้อง และความสมประกอบอยู่ในนิสัยสันดานของตัว มีความเหมาะสมที่จะทำโลกนี้ให้ร่มเย็น ด้วยความอดกลั้นอดทนและความฉลาดของตนสืบไป ความระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์ มีแต่จะให้อยากทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสืบไปไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อรักษาเกียรติแห่งสำนักของอาจารย์และอุทิศส่วนกุศลแก่อาจารย์พร้อมกันไปในตัว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้โดยตรงว่า เมื่อระลึกถึงคุณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มีทางที่ควรทำทางเดียวเท่านั้น คือการทำความดีอันกว้างขวางอุทิศแก่บุคคลนั้นหรือเป็นที่ระลึกถึงบุคคลนั้น การเซ่นสรวงหรือการร้องไห้เป็นต้นไม่มีประโยชน์อันใดแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเลย ฉะนั้นผู้ที่รัก และรู้คุณของอาจารย์จึงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้พระนามว่าพระบรมครู เพราะทรงสามารถยกวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้นได้จนถึงที่สุด ไม่ถูกความทุกข์ท่วมทับอีกต่อไป จนทำให้บุคคลนั้น ๆ ได้นามว่าพระอริยเจ้า พระธรรมของพระองค์ ก็คือวิธีการยกวิญญาณให้ขึ้นสูงพ้นจากน้ำคือความทุกข์โดยสิ้นเชิงได้นั่นเอง พระสงฆ์ก็คือผู้ที่ทำได้ตามนั้นแล้วสืบอายุของพระธรรมมาจนถึงพวกเรา ทำพวกเราให้มีโอกาสได้รับสิ่งประเสริฐเหมือนกับได้รับจากพระพุทธเจ้าโดยตรง พระสาวกทั้งหลายเหล่านี้ทนรับความยากลำบากทุกประการ ในการสืบอายุพระศาสนาทั้งนี้ก็เพราะความกตัญญูในพระผู้มีพระภาคเจ้า เรากล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า *ศาสนาเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเรา ในสมัยนี้ได้ก็เพราะความกตัญญูของเหล่าพระสาวกที่ตั้งใจ ทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์นั่นเอง* ความกตัญญูของพระสาวก ทำให้พระศาสนาสืบอายุมาได้เป็นพัน ๆ ปี โลกมีศาสนาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ก็เพราะความเสียสละ ด้วยอำนาจความกตัญญูของบรรดาพระสาวกทั้งหลาย โลกมีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครอง เพราะพุทธบริษัทปักใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์เพื่อสนองพระคุณของพระพุทธองค์ เราจึงเห็นได้ว่าความกตัญญูเป็นธรรมคุ้มครองโลก สมควรที่เราทั้งหลายจะช่วยกันรักษาเอาไว้อย่างมั่นคง.

กล่าวโดยจริงแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของพุทธบริษัท ล้วนแต่เกิดขึ้นมาเพราะความกตัญญูกตเวที เป็นไปได้เพราะ

กตัญญูกตเวทีและมุ่งหมายจะชุบย้อมธรรม คือความกตัญญูกตเวทีนี้ให้ฝังแน่นอยู่ในใจของบุตรหลาน ผู้เป็นอนุชนสืบไปอย่างมั่นคง *จารีตประเพณีต่าง ๆ เช่นการปลงศพผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้นนั้น มุ่งหมายจะซักซ้อมความกตัญญูกตเวทีในหัวใจของคนทุกคน ยิ่งกว่าที่จะมุ่งหมายอย่างอื่น จึงได้เกิดประเพณีทุ่มเทเพื่อการจัดงาน อย่างไม่คำนึงถึงความหมดเปลืองและความยากลำบากทุก ๆ ประการ ทั้งนี้เพราะเห็นความจำเป็นในการที่โลกเราจะต้องเป็นที่อาบย้อมอยู่ด้วยความกตัญญูกตเวที จึงจะเป็นโลกที่ร่มเย็น* โดยนัยที่กล่าวแล้ว ศาสนาและจารีตประเพณีของคนทุกชาติ ทุกภาษา ล้วนแต่มีหลักการอย่างนี้ แต่สำหรับพุทธศาสนาเรานั้น ยังมีหลักการที่จะระมัดระวังให้ความหมดเปลืองนั้น หมดเปลืองไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมพร้อมกันไปในตัวด้วยอีกโสดหนึ่ง ความกตัญญูของพุทธบริษัททั้งหลาย จึงเป็นไปเพื่อทำโลกให้ร่มเย็นอย่างน่าชื่นอกชื่นใจแท้จริง.

ถ้าหากคนทุกคนในโลก ยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐสุด คือความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน แม้แก่คนที่เป็นศัตรูของกันและกันดังที่กล่าวแล้ว โลกนี้จะเต็มไปด้วยความแข่งขันแย่งชิงกันทำความดี เพื่อเปลื้องหนี้บุญคุณของตน ๆ ให้ตนพ้นหนี้อันนี้ ถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้ เต็มไปด้วยความกตัญญูกตเวทีจริง ๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่าอยู่ยิ่งกว่า

เทวโลก ปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลกและน่าบูชาน่าปรารถนายิ่งกว่าเทวโลก โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

จงคิดดูให้ดีเถิด การที่เรามีความอดออมต่อกันและกัน ไม่หุนหันพลันแล่นทำอะไรลงไปด้วยโทสะทั้งหมด ก็เนื่องจากยังระลึกคนนั้นคนนี้ ระลึกบิดามารดา พี่ ป้า น้า อาว์ ของเราที่เคยมีความดีต่อเรา เราจึงไม่ใจไม้ไส้ระกำต่อผู้ใดผู้หนึ่งลงไปได้ง่าย ๆ แม้หากเราจะผลุนผลันทำลงไปก็ยังถึงกับเรียกตัวมาขอโทษให้อภัยกัน เพราะเห็นแก่คนนั้นคนนี้ตาดำ ๆ บ้าง เพราะเห็นแก่คนที่ตายไปแล้วบ้าง ที่เคยดีต่อเรา หรือต่อบิดามารดาของเราบ้างเป็นต้น ความกตัญญูเป็นสิ่งที่นับว่ามีอำนาจแปลงยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ได้ และทำโลกให้รอดและร่มเย็น ดังกล่าวมาฉะนี้แล.

เราทั้งหลายจงช่วยกันทะนุถนอมธรรมอันประเสริฐข้อนี้ ให้ยังคงอยู่เป็นร่มโพธิร่มไทรของโลก ด้วยความพร้อมเพรียง และเสียสละอย่างยิ่งของพวกเราทุกคน ตลอดกาลนานเทอญ.

คุณธรรมของ "สัปบุรุษ"

๏ อกฺโกธโน อสนฺตาสี อวิกตฺถี อกุกฺกุจฺโจ
มนฺตาภาณี อนุทฺธโต เสว วาจายโต มุนิ
อุเปกฺขโต สทา สโต น โลเก มญฺญเต สมํ
น วิเสสี น นีเจยฺโย ตสฺส โน สนฺติ อุสฺสทา
ยสฺส โลเก สกํ นตฺถิ อสตา จ น โสจติ
ธมฺเมสุ จ น คจฺฉติ เสว สนฺโตติ วุจฺจติ.

แปละ-บุคคลผู้ไม่โกรธ ไม่มีความสะดุ้ง ไม่โอ้อวด ไม่ก่อความรำคาญ พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นมุนี ผู้มีวาจาสำรวม เป็นผู้วางตัวเป็นกลาง มีสติทุกเมื่อ ไม่ถือตัวว่าเสมอเขา ไม่ถือตัวว่าวิเศษกว่าเขา ไม่ถือตัวว่าต่ำกว่าเขา ไม่มีมานะ ไม่ถืออะไรในโลกว่าเป็นของเรา ไม่เศร้าโศกเพราะสิ่งที่พอใจหายไป และไม่ถึงอคติในธรรมทั้งหลาย เรียกว่าเป็น "สัปบุรุษ"

<u>หมายเหตุ</u> เป็นพุทธภาษิตที่กล่าวถึงคุณลักษณะของพระอริยบุคคลผู้เข้าถึงสัจธรรม ความสะอาดบริสุทธิ์ของจิตใจ เราท่านจะทราบได้ว่า ผู้ใดเป็นอริยบัณฑิตมีจิตใจสูงแค่ไหนเพียงใด ท่านให้เอาคุณธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องวัดทดสอบ เราก็อาจจะทราบได้จากอากัปกิริยาที่แสดงออก เพราะคนที่สามารถระงับอากัปกิริยาให้สงบได้ด้วยอำนาจ ทมะและขันตินั้น ถือว่ามีภูมิธรรม ๕๐ เปอรเซ็นต์อยู่แล้ว ถ้าหากจิตใจสงบระงับจากกิเลสได้อย่างสนิทอีกด้วยแล้ว คุณธรรมของสัปบุรุษดังกล่าวก็ย่อมจะมี ๑๐๐ เปอรเซ็นต์อย่างไม่ต้องสงสัย.

ไสยศาสตร์ กับ ชาวเรา

นมตฺถุ รตนตฺตยสฺส

ขอความนอบน้อมจงมีแด่หมวดสามแห่งพระรัตนตรัย จงทุกเมื่อ สาธุชนทั้งหลาย ชีวิตคือความเป็นอยู่และเป็นไปอยู่ข้างหน้า เป็นสิ่งที่เป็นปัญหาสำหรับปุถุชนทั่วไป คือใคร ๆ ไม่อาจพยากรณ์ได้ว่าในวันข้างหน้าคติของตนจะเป็นอย่างไร เพราะว่าบุคคลบางคนในวันนี้ยังแข็งแรงบริบูรณ์ดีอยู่ แต่ครั้นวันรุ่งขึ้น มีอันตายเกิดขึ้นให้ล้มหายตายจากไปก็มี ผู้ประกอบการอาชีพเป็นต้นว่า ทำนา ทำสวน ผลแห่งการกระทำกำลังงอกงามเจริญ แต่ต่อมาเกิดวิบัติมีอันเป็นไป เช่น แล้งหรือน้ำท่วมไม่ได้ผลก็มี พ่อค้าผู้ทำการค้าขาย เบื้องต้นกิจการเจริญค้าขายมีกำไร คิดสิ่งใดสมประสงค์ มาภายหลังขาดทุนอันเกิดจากการกระทำของคนบ้าง เนื่องแต่เหตุนอกอำนาจบังคับบ้าง ทำให้ทรงตัวอยู่ไม่ได้ ต้องล้มละลายถึงกับยากจนก็มี ข้าราชการผู้ทำการของแผ่นดินเป็นผู้มีความชอบ กำลังรุ่งเรืองด้วยลาภยศ กำลังก้าวขึ้นสู่ฐานะอันสูงศักดิ์ แต่ต่อมาทำชอบกลับได้ผิด คิดสิ่งใดไม่สมหวัง เสื่อมจากลาภจากยศถึงหายนะก็มี ความวิบัติเหล่านี้มีเป็นสมบัติของปุถุชนเราทั่วไป ชีวิตหนึ่ง ๆ จึงตกเป็นปัญหาที่ใคร ๆ ไม่อาจพยากรณ์ถึงคติอันจะพึงมีพึงเป็นในวันข้างหน้าได้ จะพูดได้ก็เพียงว่า แต่เกิดมาจนวันนี้เราได้ผ่านความวิบัติมาอย่างนี้ ประสพความเจริญมาอย่างนี้ มีฐานะความ

เป็นอยู่ในบัดนี้อย่างนี้ ๆ ความหวังของเราในวันข้างหน้าอย่างนี้ ๆ ซึ่งความหวังนั้นก็ตกอยู่ในสภาพอันไม่แน่นอนนั่นเอง.

ชนบางพวก ขณะเมื่อตนยังอยู่ในความเจริญ ไม่ค่อยคำนึงถึงความเป็นมาและเหตุแห่งความเป็นอยู่ของตน มุ่งแต่ผลคือความจะก้าวไปสู่ค้นที่ตนมุ่งหมายในเบื้องหน้า ครั้นไม่สมปรารถนาหรือความวิบัติมีมา จึงดิ้นรนแสวงหาที่พึ่งที่ต้านทาน หาได้ใคร่ครวญถึงเหตุที่ให้เกิดผลขึ้นไม่ ได้ในบาลีที่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา" มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากผู้อันภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงต้นไม้บ้าง ภูเขาบ้าง ป่าไม้บ้าง สวนและรุกขเจดีย์บ้าง ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก" ดังนี้ ชนจำพวกนี้ จึงตกอยู่ในสถานะอันประมาทต่อชีวิตของตนไม่รู้ตน มิปกติมิ่งผิ่นหมิ่นต่ออันจะประสพหายนะ.

บางจำพวกมีสติใคร่ครวญ ความเจริญก็มิได้ประมาทมองดูความเป็นมาและเป็นอยู่ของตนเสมอ ประกอบเหตุอันเป็นความดีให้เกิดมีสมควรแก่การที่จะก้าวไปสู่ผลดี คือความเจริญในเบื้องหน้า ยามวิบัติมีมาก็คิดแก้ไข เมื่อเห็นว่าเป็นสภาพที่จะทานกำลังแห่งเหตุมิได้ก็เปลื้องตนได้ด้วยปัญญาผ่อนหนักให้เป็นเบา พ้นมลทินโทษอันบัณฑิตจะพึงครหา ชนจำพวกนี้ได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ประมาทห่างไกลจากความวิบัติถือเอาประโยชน์ตนไว้ได้ทั้งในปัจจุบันและเบื้องหน้า สมด้วยนัยพระบาลีว่า "อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต

บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง" ดังนี้ คือว่าสามารถทำเหตุที่เกิดขึ้นให้เกิดผลดีในปัจจุบันได้ และทำผลปัจจุบันนั้นให้เป็นเหตุดีมั่นคงสมควรแก่ที่จะอำนวยผลดีให้ในกาลอนาคต.

ก็ชนผู้ไม่ใคร่ครวญ เมื่อความเสื่อมและความเจริญบังเกิดขึ้น ถ้าเป็นเหตุที่ไม่ปรากฏเห็นด้วยตาก็มักจะทึกทักเอาว่า มีสิ่งที่บันดาลให้เกิดขึ้นมีขึ้น สิ่งที่บันดาลนั้น บางจำพวกเห็นว่ามีตัวมีตน เช่นพระเป็นเจ้า เทวดาหรือแม้ภูตผี เป็นต้น บางจำพวกเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ มีขึ้นเป็นขึ้นด้วยกรรมด้วยวาสนา.

จำพวกที่เห็นว่า สิ่งบันดาลเป็นพระเจ้าหรือเทวดาที่มีตัวตน ก็อัญเชิญเทวดานั้น ๆ มาประจำรักษาตระกูลของตน เช่นนางธรณีและเทวดา พระธรรมเป็นต้น แต่ตามปกติเข้าใจกันว่ามีอารักษ์จำพวกหนึ่งเป็นผู้รักษาคนทั่วไป ในบ้านหนึ่ง ๆ สมมติเรียกว่าพระภูมิและภูตา ซึ่งโดยมากเรียกเพียนมาว่า ปู่-ตาบ้าง ตาปู่บ้าง นอกจากนี้ยังมีรุกขเทวดาและวัตถุเทวดาอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ครั้นคราวได้ทุกข์ร้อนก็บนบานศาลกล่าวเพื่อให้ช่วยเหลือ เช่นคราวป่วยไข้ก็บนต่อเทวดาผู้รักษาตระกูลของตนบ้าง ผู้รักษาต้นไม้ ภูเขา ห้วยหนองบ้าง ภูตาบ้าง หรือคราวที่จะแสวงหาลาภผลก็เซ่นสรวงอ้อนวอนต่อเทพเจ้าผู้ที่ตนนับถือ แม้เทวดาผู้ประจำฤกษ์ยาม เคราะห์โชคเพื่อให้อำนวยความประสงค์แก่ตน บางจำพวกก็ลงทุนเรียนมนต์สวดสรรเสริญพระเป็นเจ้าเพื่อขออิฏฐผลที่ตนปรารถนา เช่นเพื่อให้ค้าขายคล่อง ให้เทวดานำ

ทรัพย์มาให้ ให้ทำสิ่งของที่ตนต้องการได้มาก ๆ ให้อยู่คงกระพันชาตรีเป็นต้น ความปรารถนาของบุคคลจำพวกนี้ย่อมสัมฤทธิ์ผลในบางครั้งไม่สมหวังในบางคราว แต่ถ้าจะสังเกตจำพวกเซ่นสรวงเทวดาเพื่อให้รักษาเจ็บไข้ ไม่เคยละเลยการรับประทานยา จำพวกแสวงหาลาภผลไม่เคยละเลยการกระทำของตน จำพวกเรียนมนต์ดังที่ว่า ไม่เคยได้ยินว่าใครได้เป็นเศรษฐีเพราะมนต์นั้นเป็นเหตุ หรือจำพวกเรียนมนต์คงกระพันที่จะทนทานอาวุธได้แท้จริงไม่มีเลย อยู่ในทำนองว่าหมองูตายเพราะงูแทบทั้งนั้น แม้จำพวกมีเทวดารักษาตระกูลถึงคราวตนประกอบกรรมอันมีโทษ ตกอยู่ในข่ายแห่งกฎหมายของบ้านเมืองก็ไม่เคยได้ยินว่าเทวดานั้น ๆ ช่วยเปลื้องตนให้พ้นจากอาชญาได้ ฉะนั้นจึงพูดได้เพียงว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงคุณเครื่องช่วยกำลังใจของบุคคลผู้มีใจอ่อนแอ แต่มีความมั่นใจและพากเพียรหวังต่อสิ่งที่ตนปรารถนาเท่านั้น แม้เช่นนั้นความนับถือต่อสิ่งเหล่านี้ จะได้จางไปจากใจของบุคคลหามิได้เหตุชีวิตเป็นสภาพที่ไม่แจ่มแจ้งแก่ปุถุชนนั้นเอง.

ไสยศาสตร์

แท้จริง วัตถุที่นับถือเหล่านี้ ไม่ใช่คตินิยมในพระพุทธศาสนา เป็นเพียงส่วนหนึ่งแห่งไสยศาสตร์ คือศาสนาพราหมณ์ พราหมณ์นั้นเป็นชนชาติแขกจำพวกหนึ่ง มีนิวาสสถานอยู่ในประเทศอินเดีย ถือตัวว่าเป็นชาติที่สูงมีเหล่ากอสืบเนื่องมาจากพรหม มีความเชื่อถือในลัทธิ

ศาสนาว่าบรรดาสิ่งทั้งหลายมีมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานเป็นต้น มีมูลเดิมอย่างหนึ่งเป็นที่ให้กำเนิดเรียกว่าพรหม หรือปรมาตฺมัน มนุษย์และดิรัจฉานเป็นต้น แบ่งภาคออกมาจากพรหม หรือปรมาตฺมันนั้นเรียกว่า อตฺตา อตฺตานี้ตกอยู่ในอำนาจแห่งกรรมคือกุศลและอกุศล และจะต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏฏ์จนกว่าจะบริสุทธิ์ แล้วกลับเข้ารวมอยู่ในพรหมหรือปรมาตฺมัน ไม่จุติอีก เป็นสิ่งที่ยั่งยืนที่และเป็นที่สุดแห่งสังสารวัฏฏ์ ทางที่จะบริสุทธิ์ได้ต้องเป็นผู้ได้ทำความดีจนเห็นแจ้งในพรหมญาณจึงจะเข้าสู่ปรมาตฺมันหรือพรหมได้ ปรมาตฺมันหรือพรหมนั้น ความเข้าใจของคนต่อมาได้กลายมาว่าเป็นสภาพมีตัวตนเรียกว่าพระเป็นเจ้าและสิ่งต่าง ๆ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ต้นไม้ ภูเขา ที่บ้าน ที่นา ที่สวน ห้วยหนอง คลอง บึงเป็นต้น ก็พลอยมีพระเจ้าสิงรักษาด้วยเรียกว่ารุกขเทวดาบ้าง อารักขเทวดาบ้าง วัตถุ-เทวดาบ้างตามประเภท ส่วนผู้นับถือที่มุ่งความบริสุทธิ์อย่างแรงกล้าต้องละฆราวาสสมบัติออกบำเพ็ญพรตเรียกว่า ฤาษีบ้าง ดาบสบ้าง คือ ประพฤติทรมานร่างกายให้ได้รับความลำบากต่าง ๆ เพื่อบูชาพระเป็นเจ้า เมื่อพระเป็นเจ้าเห็นความอดทนพากเพียรของตนแล้วก็จะโปรดปรานและรับเข้าสู่ปรมาตฺมัน หรือพรหมอันเป็นแหล่งเดิม ภายหลังความที่จะให้พระเจ้าโปรดปรานนั้น ได้แผ่กว้างออกไปจากการปฏิบัติด้วยการบำเพ็ญพรต เป็นการสวดสรรเสริญอ้อนวอนและให้ของกำนัล คือวัตถุเครื่องเซ่นสรวง เมื่อความนับถือได้กลายมาถึงชั้นนี้

พวกฤาษีจึงได้แต่งตำราขึ้น เพื่อเป็นเครื่องแนะทางในอันจะปฏิบัติพระเป็นเจ้า เรียกว่าไตรเพทและเพทางคศาสตร์คือ อรุพเพทหรือฤคเวท แต่งเป็นคำฉันท์ สำหรับใช้สวดสรรเสริญพระเป็นเจ้าในเวลาทำพิธีบูชายัญ สามเวทเป็นคำฉันท์เหมือนกัน ใช้สวดในพิธีถวายน้ำโสม ยชุพเพทหรือยชุรเวท เป็นคำเรียงร้อยแก้วใช้สวดในเวลาทำพิธีเซ่นสรวง ส่วนเพทางคศาสตร์นั้นเป็นตำราชี้ทางในอันจะศึกษาไตรเพท เพื่อให้เป็นไปถูกต้องด้วยดี มีการอ่านพระเวทให้ถูกต้อง รู้ระเบียบคำและมูลแห่งศัพท์ รู้ดวงดาวและวิธีหาฤกษ์ยามผูกดวงชาตาตามตำราโหราศาสตร์ ตลอดจนเข้าใจในแบบแผนพิธีที่จะปฏิบัติตามพระเวทเป็นต้น ต่อมาความเข้าใจในพระเป็นเจ้าหรือเทวดาได้ขยายตัวยิ่งขึ้น เห็นว่าพระเป็นเจ้าหรือเทวดาตลอดจนภูตผีเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจ อาจอำนวยความประสงค์ให้สำเร็จแก่บุคคลผู้ประสงค์ได้ ตลอดถึงการใช้ภูตผีทำกิจตามความประสงค์ของคน อย่างที่ชาวเราเข้าใจกันอยู่ทุกวันนี้ ในชั้นนี้ได้เกิดคัมภีร์ขึ้นอีกคัมภีร์ ๑ เรียกว่า อถพพนเวท กล่าวถึงอำนาจการใช้ภูตผีเพื่อให้ทำร้ายคนสัตว์อื่น ขับผีที่เข้าสิงกายมนุษย์ และการทดลองการทำเสน่ห์เล่ห์กลเป็นต้น ซึ่งชาวเราในบัดนี้เรียกว่า อาถรรพ์ ๆ ก็หมายอถพพนเวทนี้เอง และเมื่อเห็นว่าพระเป็นเจ้าเป็นต้น เป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจและรับของกำนัลในอันที่จะทำกิจแก่บุคคลแล้ว ความนับถือก็หนักไปในทางอ้อนวอนเซ่นสรวง เห็นว่าการทำพิธีสำคัญยิ่งกว่าการปฏิบัติตามธรรมที่ดีด้วยกายวาจา ความประพฤติ

ปฏิบัติของบุคคลก็เสื่อมทรามโดยละเลยการกระทำเสีย แล้วนั่งฝันถึงผลที่ตนจะได้จากการทำพิธีนั้น ทำคนให้นั่งฝัน ผู้ใฝ่ใจในธรรมก็แสวงหาทางเพื่อคัดค้านลัทธิพิธีนั้น ๆ ว่าเป็นของไม่จริง ทางนั้นไม่เป็นทางให้สำเร็จต่อความสุขอันเป็นความปรารถนาของนรชนในสมัยนี้ ได้เกิดลัทธิศาสนาขึ้นคัดค้านลัทธิพิธีนั้น ๆ หลายศาสนา แม้พระพุทธศาสนาของเราก็ได้เกิดขึ้นในยุคนี้และเกิดขึ้นด้วยความประสงค์เช่นนั้น ฉะนั้นลัทธินับถือผีสางเทวดาถือฤกษ์ยามเคราะห์โชค จึงเป็นลัทธิภายนอก ผู้เห็นเช่นนั้นชื่อว่า เห็นผิดจากวัตถุที่ประสงค์พระพุทธศาสนา เป็นความเห็นที่เก่าเกินสมัย พ้นเขตแห่งความนิยมของชนผู้มีปัญญาใคร่ครวญเหตุกล่าวสิ่งที่ทำบุคคลให้นั่งฝันอันหาเหตุผลมิได้ ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ได้เคยประณามมาแล้วนับจำนวนพัน ๆ ปี.

ฝ่ายหนึ่ง เมื่อประสพความเสื่อมอันเกิดแต่เหตุซึ่งพอจะแก้ไขได้ แต่มาทอดอาลัยเสียด้วยความเป็นผู้มีกำลังใจอ่อนแอหรือเกียจคร้าน แล้วออกอุทานว่าแล้วแต่บุญ แต่กรรม หรือเมื่อเห็นบุคคลอื่นประสพความเจริญก็กล่าวสรรเสริญว่า เป็นด้วย "วาสนา" ของเขา ครั้นเมื่อตนผู้ควรจะเจริญเช่นนั้น แต่ไม่เจริญก็มักจะกล่าวด้วยความน้อยใจว่า เป็นด้วย "วาสนา" ของเรา คำเช่นนี้เป็นคำที่จะได้ยินง่ายในหมู่ชนทั่ว ๆ ไป แต่ถ้าจะถามว่า กรรม และวาสนานั้น คืออะไร คงจะมีน้อยคนที่จะให้ความหมายในคำทั้งสองนี้ได้ด้วยความแน่ใจของตน

แท้จริงกรรม และวาสนา เป็นคำที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึง และพระองค์ตรัสว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ ได้ในอุทเทศบาลีว่า เย ธมฺมา เหตุปภวา เป็นอาทิ ความว่า ธรรมทั้งหลาย เกิดแต่เหตุดังนี้ ฉะนั้น กรรม และ วาสนา นี้ จึงเป็นดุจแพร่ทางแพร่งหนึ่งที่อาจแบ่งบุคคลไปสู่ฐานะอันสูงและต่ำ ความสำเร็จต่อผลและไม่สำเร็จได้ คือถ้าบุคคลเข้าใจถูกก็อาจนำตนไปสู่วัฒนะความเจริญ แต่ถ้าเข้าใจผิดก็จะเป็นเหตุให้ตกอยู่ใน ปปัญจธรรม คือความเป็นผู้เนิ่นช้าช้าอาจเป็นทางมาแห่งหายนะคือความเสื่อมได้ด้วยประการทั้งปวง.

กรรม

กมฺม ศัพท์นี้มีมูลมาจาก กร แปลว่า กระทำ รมฺม ปัจจัยสำเร็จรูปเป็น กมฺม ไทยใช้เป็น กรรม เป็นศัพท์นาม มีอรรถกล่าวทั้งผู้ทำและผู้ถูกทำ ที่กล่าวผู้ทำ หมายกิริยที่บุคคลจงใจกระทำกิจชนิดใดชนิดหนึ่งอันเป็นไปในทวารทั้ง ๓ คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่กล่าวผู้ถูกทำ หมาย กิจการงาน ธุระ หรือหน้าที่ ๆ บุคคลจะต้องทำ และกรรมศัพท์หมายเอาทั้งส่วนดีและส่วนชั่ว.

การที่บุคคลกระทำกิจชนิดใดชนิดหนึ่ง ทางกาย เช่น ทำนา ทำสวน ก่อสร้างสรรพวัตถุมีบ้านเรือนเป็นต้น หรือค้าขายทางน้ำ ทางบก และทำราชการเป็นต้น ชื่อว่า เป็นผู้ทำทางกาย, ความที่บุคคลเปล่งวาจาออกไป เพื่อให้ผู้อื่นรู้ความหมายของตน เช่น สั่งหรือชักชวนให้เขาทำกิจชนิดหนึ่งชนิดใด หรือพรรณนาเรื่องต่าง ๆ ที่เป็น

มาแล้วให้เขาฟังเป็นต้น ชื่อว่า เป็นผู้ทำทางวาจา, การที่บุคคลตริกตรองในอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ สิ้นสงสัยในเหตุผล สำเร็จเป็นความเชื่อแน่ขึ้นว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้ หรือว่ากิจนั้นต้องทำอย่างนั้น ๆ กิจนี้ต้องทำอย่างนี้ ๆ เป็นต้น ชื่อว่า มโนกรรมเพราะสำเร็จเป็นเจตนา ได้ในบาลีว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนาเป็นกรรม ดังนี้ ฉะนั้น กรรมศัพท์นี้จึงรวมความได้ว่า หมายถึง "ความที่บุคคลทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ เพื่อให้เกิดผลตามที่ตนปรารถนา" หาใช่เป็นสิ่งที่บันดาลให้เกิดผล โดยปราศจากการกระทำของบุคคลไม่จริงอยู่ ในทางพระพุทธศาสนาได้บัญญัติกรรมไว้หลายประเภท และบางประเภทเป็นชนิดให้อุบัติผลในภพหน้า เช่น อปราปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป เป็นต้น ซึ่งส่องความว่าเป็นชนิดบันดาลให้เกิดผลในปัจจุบันก็จริง แต่ข้อนั้นก็เป็นผลอุบัติมาจากเหตุนั้นเอง คือว่า เมื่อทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ถ้ากรรมนั้นยังไม่ให้ผลเป็นทิฏฐธรรม ในปัจจุบัน และยังไม่เป็นอโหสิกรรม คือกรรมที่จะไม่ให้ผลอีกต่อไปแล้ว กรรมนั้นก็จะให้ผลตกแต่งนำจิตสู่ปฏิสนธิเรียกว่า ชนกกรรมกรรมแต่งให้เกิด สำเร็จเป็นอุปปัชชเวทนียกรรมและอปราปรเวทนียกรรมตามควรแก่ภาวะแห่งกรรมนั้น ๆ.

ก็เหตุที่ให้เกิดผลเรียกว่า ชนกกรรมนี้ มีกิจเพียงนำจิตสู่ปฏิสนธิเท่านั้น เหตุที่ให้เกิดผลเบื้องหน้าแต่นั้นคือนับแต่การตกแต่งสัมภาว-

ธาตุให้เป็นรูปกายแห่งสัตว์เป็นลำดับมาจนถึงกาลมรณะเป็นที่สุด มีชื่อเรียกตามประเภทว่า อุปถัมภกกรรม คือ กรรมสนับสนุนบ้าง อุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้นบ้าง อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอนบ้าง ตามกิจที่ให้ผล สำเร็จเป็นส่วนทิฏฐธัมมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพปัจจุบัน อธิบายว่า ชนกกรรมนั้น ถ้าเป็นฝ่ายอกุศลก็เป็นเหตุตกแต่งนำจิตสู่ปฏิสนธิ ในทุคติมีนรก และดิรัจฉานเป็นต้น ถ้าเป็นฝ่ายกุศล ก็เป็นเหตุตกแต่งนำจิตสู่ปฏิสนธิในสุคติมีมนุษย์และสวรรค์เป็นต้น สูง ต่ำ ดี เลว ตามกำลัง ชนกกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลเมื่อให้กำเนิดในภพมีต้นว่า ดิรัจฉาน ถ้าเป็นอย่างแรง ก็ให้เกิดในตระกูลที่ต่ำหาเจ้าของเลี้ยงดูมิได้ เมื่อเกิดมาแล้วก็ทำแต่สิ่งที่จะนำภัยมาสู่ตน ได้รับผลเป็นความทุกข์ยิ่ง จัดเป็นอุปถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน คือ สนับสนุนให้ได้รับทุกข์สมควรแก่ชนกกรรม ถ้าได้รับสุขจัดเป็นอุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น คือบีบคั้นไม่ให้ช่องแก่อุปถัมภก-กรรม ให้ผลอุปถัมภ์ตามสมควรแก่ชนกกรรมเต็มที่ ถ้าเป็นชนิดกรรมเบา ก็ส่งให้เกิดในตระกูลดี มีเจ้าของเลี้ยงดู ครั้นเกิดมาแล้วมีรูปงามเจ้าของรักใคร่ ทำแต่สิ่งที่ชอบใจ ผลแห่งการกระทำให้ความสุขยิ่งขึ้น จัดเป็นอุปถัมภกกรรม คือ กรรมให้ผลอุดหนุนให้ได้รับความสุขตามสมควรแก่ชนกกรรม ในขณะที่อุปถัมภกกรรมให้ผลอยู่นั้น ถ้าทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นเหตุให้เจ้าของไม่รักใคร่เลี้ยงดู จัดเป็นอุปปีฬกกรรมคือกรรมให้ผลบีบคั้น อุปถัมภกกรรมไม่ให้ผล ถ้าได้รับทุกข์ คือเมื่อ

เกิดมาแล้ว มีนิสัยไม่ดี ทำแต่สิ่งไม่ชอบใจแก่เจ้าของ ได้รับผลหาผู้รักใคร่มิได้ ต้องได้รับทุกข์ลำบาก จัดเป็นอุปฆาตกกรรม คือกรรมตัดรอน ให้ผลทำชนกกรรมสิ่งที่ให้เกิดในที่ ๆ ดีนั้น ไม่ให้ผลต่อไป และไม่ให้อุปถัมภกกรรมเกิดได้.

ฝ่ายกุศลเมื่อนำจิตปฏิสนธิในสุคติมีต้นว่า มนุษย์ ถ้าเป็นอย่างแรงก็ตกแต่งให้เกิดในตระกูลสูง ฐานะมั่งคั่งและตกแต่งจิตอันเป็นสถาพเครื่องรู้ในภพให้เป็นธรรมชาติสมบูรณ์ผ่องใส ได้ในบาลีว่า ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ดูกรภิกษุทั้งหลายจิตนี้เป็นธรรมชาติผุดผ่อง ดังนี้ จัดเป็นชนกกรรม ก็จิตที่กุศลให้สมบูรณ์แล้วนำปฏิสนธิในภพนั้นเป็นจิตฉลาด คราวสร้างอัตตภาพให้เป็นรูปกายแห่งมนุษย์ก็สร้างได้สวยงามไม่วิปริต ครั้นเกิดมาแล้วก็ควรแก่ภาวะที่จะวินิจฉัยสมบัติในภพว่า เป็นคุณความดีและความชั่ว เป็นผู้มีสติตื่นอยู่ด้วยความไม่ประมาท ประกอบแต่กรรมดี กรรมนั้นให้ผลอุดหนุนให้ได้รับความสุขยิ่งขึ้น จัดเป็นอุปถัมภกกรรม คืออุปถัมภ์ให้ได้รับความสุขสมควรแก่ชนกกรรม.

ถ้าในขณะที่อยู่ในครรภ์ มีอันเป็นเกิดขึ้น เนื่องจากผู้ให้กำเนิดก็ดี เมื่อเกิดมาแล้วมีโรคภัยเกิดขึ้นเนื่องจากความประมาททำกรรมชั่วขึ้น กรรมชั่วให้ผลทำผล แห่งกรรมดีในก่อนให้ถอยกำลังไม่เจริญก้าวหน้า จัดเป็นอุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น คือบีบคั้นอุปถัมภกกรรมไม่ให้ผลสมควรแก่ภาวะแห่งกรรมนั้น.

ถ้าให้ผลตรงกันข้ามกับชนกกรรม คือในส่วนอวัยวะ ก็ทำลายตนให้เป็นผู้พิการหมดความสุข หรืออวัยวะบริบูรณ์อยู่ แต่ว่าตนเป็นผู้ประมาทเสพแต่ความชั่วทุจริต ความชั่วให้ผล ทรัพย์สินวิบัติ ต้องยากจนได้รับความทุกข์ร้อน จัดเป็นอุปฆาตกกรรม คือกรรมที่ให้ผลตัดรอนชนกกรรมและอุปถัมภกกรรมไม่ให้ผลต่อไป.

แม้ชนกกรรมที่สำเร็จมาแต่กุศลอย่างเพลากันอย่างนี้ ก็จิตเป็นธรรมชาติที่อ่อนชุ่มอยู่ด้วยยางเหนียว คือความสิเนหาในภพมีปกติสั่งสมอารมณ์ไม่เลือกว่าดีหรือชั่ว สุดแต่ว่าความสะดวกและสบายแก่ปกติของตนแล้ว ก็สั่งสมรับไว้เป็นสมบัติแห่งตน ฉะนั้น แม้จิตนั้นจะมาด้วยชนกกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ตก แต่ง เป็น จิต ที่ ผ่อง ใส ฉลาดแล้วก็ดี แต่เมื่อมาคลุกเคล้ากับอารมณ์ที่เป็นสภาพสมบัติคติ ในภพปัจจุบันเข้า ย่อมจะละเลิงหลงต่ออารมณ์ที่ให้เกิดความยินดีนั้น ๆ ตกอยู่ในความประมาทขาดวิจารณ์ในเหตุผล เพราะอารมณ์นั้น ๆ ยังจิตให้เป็นธรรมชาติที่เศร้าหมอง ได้ในบาลีว่า ตญฺจโขอคนฺตุเกหิ ขุ่นมัวไม่ฉลาด อุปกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺจํ จิตนั้นอันอุปกิเลสจรเข้ามาเศร้าหมองแล้ว ดังนี้ อธิบายว่า จิตที่สำเร็จมาแต่ชนกกรรมกุศลนั้นมีปกติผ่องใสดุจกระจกเงา อันปราศจากฝ้า ครั้นเมื่ออุบัติขึ้นมาในภพสั่งสมอารมณ์ในภพเข้าแล้ว ก็เป็นจิตที่เศร้า-หมองดุจกระจกอันละอองธุลีจับเป็นฝ้าฉะนั้น ครั้นแล้วจิตนั้นก็มืดมนธ์ไม่รู้ชัดในเหตุผล สั่งสมอารมณ์ที่เป็นสาธารณ์อันโลกไม่ต้องการ

กล่าวคือความชั่วเข้าไว้ เมื่อจิตชุ่มอยู่ด้วยความชั่วแล้ว กรรมที่ทำคำที่พูดที่คิดจึงเป็นฝักฝ่ายข้างชั่ว เหตุสิ่งชั่วมีปกติน้อมสิ่งชั่วเข้าหากัน เมื่อนรชนมีจิตชั่ว ทำกรรมชั่ว ความชั่วย่อมให้ผล ทำความดีที่มีอยู่แล้ว ให้ตกต่ำ เพราะการกระทำของตนนั้นเป็นเหตุ.

ก็ถ้าเป็นผู้ไม่ประมาท ไม่หลงต่ออารมณ์ในโลกจนเกินไป มีสติเตือนตนทุกเมื่อ นำสิ่งซึ่งโลกสมมติว่า เป็นคุณความดีเข้าผ่านเข้าให้จิตสั่งสมในทางให้ศึกษากันเสียซึ่งโอกาสแห่งความชั่วที่จะเข้าไปสั่งสม, รักษาสภาพแห่งจิตเดิมอันได้มาแต่ชนกกรรมกุศลนั้น ให้ฉลาดผ่องใสคงที่ จิตก็จะถือเอาแต่สภาพที่โลกนิยมว่าเป็นคุณความดีไว้ได้ เมื่อจิตมีความดี กรรมที่ทำก็เป็นฝ่ายข้างดี เมื่อทำกรรมดีความดีย่อมให้ผล อุปถัมภ์ให้ตนมีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้น เพราะการกระทำนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น สิ่งที่บันดาลให้เกิดผลในปัจจุบัน จึงเป็นเรื่องของการกระทำอันเนื่องมาแต่จิต ที่อบรมในคุณธรรมที่เป็น ความดีและความชั่วนั้นเป็นเหตุ หาใช่อำนาจกรรมอันเป็นความเข้าใจฝักฝ่ายข้างพระเป็นเจ้าโดยปราศจากการกระทำมิได้.

วาสนา

ส่วนคำว่า วาสนา ศัพท์นี้ ตามปทานุกรมกระทรวงศึกษาธิการให้ความหมายในภาษาไทยว่า สิ่งที่ฝังอยู่ในจิตใจ ความรู้ที่ได้จากความจำหรือความรู้ หรือความประพฤติติดมาจากชาติก่อน บุญหรือบาป

ที่ได้อบรมมา จรรยาที่ประพฤติจนชิน ดังนี้ โดยนัยนี้ วาสนาก็คือ คุณชาติที่จิตสั่งสมไว้ ทั้งที่เป็นส่วนดีและส่วนชั่ว ทั้งที่ล่วงมาแล้วและกำลังเป็นอยู่ แล้วแลบังคับทวารทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ ให้ประพฤติจนเป็นปกติ" นั้นเอง.

ส่วนความหมายในภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาเดิมของศัพท์นี้ว่า วาสนาศัพท์นี้ ตามอภิธานัปปทีปิกาและสูจิ แก้ว่า เป็นวสธาตุใช้ในอรรถว่าอยู่ว่าอบ เช่น อบดอกไม้ หรืออบรมศีลธรรม และว่า "เข้าไปคบ" ยุปัจจัย สำเร็จเป็นรูป อิตถีลิงค์.

มีเชิงอรรถในคัมภีร์นั้นว่า วาสนามี ๓ อย่าง คือ กุศล อกุศล อพฺยากต ที่เป็นกุศล อพฺยากต ไม่เป็นธรรมพึงละ เป็นธรรมพึงบำเพ็ญ ที่เป็นอกุศลเป็นอธรรมพึงละ และที่เป็นอกุศล จัดเป็น ๒ อย่าง คือเป็นเหตุแห่งกายประโยค เป็นเหตุแห่งวจีประโยค เป็นเหตุแห่งความเข้าถึงอบาย อกุศล วาสนาทั้ง ๒ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าละได้เด็ดขาด ได้ในบาลีนวหรคุณว่า

อารกตฺตา กิเลเสหิ สวาสเนหิ โส มุนิ
สพฺพปูชารหตฺตา จ วิทิโต วรหํ อิติ

ส่วนพระอริยบุคคลนอกจากพระพุทธเจ้าแล้ว ละได้เฉพาะอกุศลวาสนาอันเป็นเหตุเข้าถึงอบายอย่างเดียว ได้ในบาลีว่า น สิยา สพฺเพ สเมว อริยานํ อปายุปฺปตฺติ เหตุกาย วาสนาย ปหีนตฺตา แปลว่า "ความเข้าถึงอบายของพระอริยเจ้าทั้งหลาย หมด ไม่มีเลย

เพราะอกุศลวาสนาอันเป็นเหตุแห่ง อปายุปฺปตฺติ เป็นกิเลสชาติที่ท่านละได้แล้ว" แต่อกุศลวาสนที่เป็นกายประโยควจีประโยค พระอริยเจ้ายังละไม่ได้ ข้อนี้ได้ในบาลีว่า พุทฺธาว สวาสเน กิเลเส ปชหิ ตุํ สกฺโกนฺติ นาญฺเญ และมตของท่านว่า คำว่า วาสนา ได้แก่ ภาวะความเคยเป็นมา เป็นอยู่และที่จะเป็นต่อไปของชีวิตหนึ่ง ๆ อันยังอยู่ในอำนาจแห่งคน และพอใจแปลเป็นภาวสาธนะว่า กิริยาที่มีอยู่เป็นอยู่ และกรณสาธนะว่า ธรรมเครื่องเป็นอยู่ของชีวิตหนึ่ง ๆ.

โดยนัยนี้ วาสนา ก็คือ คุณชาติที่จิตได้สั่งสมไว้ และความที่จิตบังคับทางทวารทั้ง ๓ ให้เป็นไปในภพ เพราะคุณชาตินั้นเป็นเหตุนั้นเอง.

อธิบายว่า เมื่อจิตสั่งสมยึดถือเอาคุณชาตที่เป็นความดีและความชั่วเข้าไว้แล้วก็บังคับกายวาจาให้ประพฤติไปตามถ้าเป็นอย่างมากก็บังคับกายวาจาให้ประพฤติเป็นปกติ คือจรรยาที่ประพฤติจนชิน ความที่จิตมีคุณความดี และความชั่ว แล้วบังคับกายวาจา ให้ประพฤติเป็นไปตามอำนาจแห่งตนนั้น เรียกว่า วาสนา วาสนานั้น ที่เป็นส่วนกุศล และอกุศลอันเป็นเหตุแห่งความเข้าถึงอบาย ย่อมตกแต่งนำจิตสู่ปฏิสนธิในไตรภพสำเร็จเป็นชนกกรรม เป็นวิสัยแห่งปุถุชนและพระอริยบุคคลผู้ยังมีกิเลส ถ้าเป็นเพียงเหตุแห่งกายประโยค วจีประโยคคือความทำ ความพูด ที่ปราศจากเจตนา โดยความเป็นกิริยาที่ประพฤติจนชิน ก็สำเร็จเป็นพื้นนิสัยติดมาสู่ภพเป็นฝักฝ่ายแห่งชนกกรรม ครั้นเกิดมาแล้วก็

ประพฤติอาการกิริยานั้น ๆ โดยปราศจากเจตนาอันหาโทษมิได้ เป็นวิสัยแห่งสรรพสัตว์ทั่วไป แม้พระอริยเจ้าผู้สิ้นกิเลสาสวะแล้ว ก็ยังละไม่ได้ ละได้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำพวกเดียว โดยใจความก็อย่างเดียวกับความหมายในภาษาไทยนั้น แม้วาสนา ศัพท์นี้ ก็ใช่อำนาจที่จะบังคับผลให้เกิดโดยปราศจากเหตุอันเป็นฝักฝ่ายข้างพระเป็นเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลไม่.

ฉะนั้น คำว่า กรรม และ วาสนา จึงเป็นคุณเครื่องทำสัตว์ให้ปรากฏในภพ โดยอาการอำนวยความเป็นอยู่ สูง ต่ำ ดี เลว ตามกำลังแห่งความที่สัตว์กระทำมาแล้วและกำลังทำอยู่ มีอรรถตรงกันข้ามกับฝ่ายที่เข้าใจว่า กรรมและวาสนา เป็นคุณเครื่องบันดาลผลโดยปราศจากการกระทำเป็นมูลเหตุ สมด้วยอุทเทศบาลีที่พระผู้มีพระภาคตรัสประกาศแก่เวไนยสัตว์ว่า

กมฺมสฺสโกมฺหิ กมฺมทายาโท กมฺมโยนิ กมฺมพนฺธุ กมฺม-ปฏิสรโณ เป็นอาทิ ความว่าสัตว์มีกรรมเป็นสมบัติของตน มีกรรมเป็นเครื่องให้ผลมีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยดังนี้ อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมคือการกระทำเป็นสมบัติของตนและมีกรรมเป็นเครื่องให้ผลอำนวยความเป็นอยู่ คือว่าสัตว์ผู้จะเกิดมาก็ด้วยอำนาจกรรม คือกุศลากุศล และเมื่อเกิดมาแล้วจำต้องมีปัจจัยเครื่องอาศัยเป็นอยู่ กล่าวคือ อาหาร บ้านเรือนที่พักอาศัย และผ้าผ่อนเป็นต้น สำหรับเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต

และป้องกันแดดลมหนาวและร้อน โดยควรแก่อัตตภาพในภพ ก็วัตถุเหล่านี้ล้วนสำเร็จมาแต่กรรมคือการทำนั้นแล จึงชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นเครื่องให้ผลอำนวยความเป็นอยู่ จะดีชั่ว เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ก็แล้วแต่การกระทำของตน อนึ่ง ความดี ความชั่ว สุข ทุกข์ นั้นเป็นสิ่งที่แจกแบ่งซื้อขายกันไม่ได้ ผู้ใดทำก็เกิดมีแก่ผู้นั้น จึงชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นสมบัติของตน ด้วยคำสอนเพียงเท่านี้ ก็พอจะเป็นวิถีทางให้ผู้มีปัญญาพิจารณาทราบได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนด้วยเหตุผล ชี้สิ่งที่บุคคลอาจมองเห็นได้ เมื่อสัตวโลกยังต้องการวัตถุเครื่องอาศัย กล่าวคืออาหารและที่อยู่เป็นต้น อยู่ตราบใดอนุศาสนีข้อนี้จะไม่มีเวลาเก่าเกินสมัย เคยให้ผลปรากฏเป็นความจริงสองพันปีเศษล่วงมาแล้วอย่างไร อนาคตต่อไปก็จะเป็นโอวาทที่ใหม่ให้ผลเป็นความจริงอยู่ตราบนั้น อนึ่ง เมื่อกล่าวตามหลัก คือ ปริยัติการศึกษา เรียนรู้คำสอนในศาสนา "ปฏิบัติ" การดัดกาย วาจา ใจให้ดำเนินไปตามคำสอนที่ได้ศึกษาแล้ว เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของกรรมคือการกระทำ ดังนั้น จึงจะบรรลุปฏิเวธ อันเป็นผลที่มุ่งหมายได้โดยใจความก็คือพระศาสดาทรงสอนคนให้ตื่นจากหลับ กล่าวคือความเกียจคร้าน ให้เป็นผู้ขยันพากเพียรในการงานอันเป็นภาวะที่จะให้ผลแก่ตนไม่นั่งผิ้นนั่นแล.

เหตุนั้นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงอนาวรณญาณเห็นการณ์ไกล เมื่อพระองค์จะทรงโปรดเวไนยสรรพสัตว์ เพื่อให้ละเสีย

ซึ่งความเชื่อถือ อันปราศจากสาระแก่นสาร จึงโปรดประทานอนุศาสนี โดยวารพระบาลีว่า อตฺโถ อตฺถสฺส นกฺขตฺตํ กึ สนฺติ ตารกา ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์ ดวงดาวจะทำอะไรได้ อธิบายว่า ความเตรียมพร้อมแห่งเหตุคือ วัตถุเครื่องอุปกรณ์ และการกระทำ เป็นทางนำความไพบูลย์แห่งผลให้เกิดมา ถ้าปราศจากเหตุแล้ว ผลหามีไม่ ส่วนฤกษ์คือดวงดาวซึ่งนักปราชญ์ในทางนั้นกล่าวว่า เมื่อ พระอาทิตย์หรือพระจันทร์ จรคาม จักรราศี ถึงดาวลูกนั้น ๆ กลุ่มนั้น ๆ เรียกว่า ฤกษ์นั้น คืออย่างนั้น ชั่วอย่างนั้น ๆ ข้อนั้นก็เป็นเรื่อง ฤกษ์ของดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ และดวงดาวประจวบกันหาใช่เป็นฤกษ์ ของการกระทำกับกิจการประจวบกันอันจะยังผลให้สำเร็จสมประสงค์ แก่บุคคลผู้ปรารถนาไม่ เมื่อดวงดาวประจวบกับผล คือ ความดีความชั่วก็ต้องเป็นเรื่องของดวงดาวต่างหาก หาทำอะไรกับมนุษย์ผู้เตรียมพร้อมได้ไม่ มนุษย์นรชนผู้จำนงต่อผลจึงไม่ควรปล่อยเวลารอฤกษ์ จากดวงดาว ให้เป็นสำคัญยิ่งกว่าการกระทำ เพราะว่าบุคคลผู้นับถือ ฤกษ์ยาม แล้วทิ้งการกระทำเสีย ย่อมจะไม่ประสพต่อผลประโยชน์ที่ ตนปรารถนา ได้ในบาลีว่า อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมนฺเต อตฺถา อจฺเจนฺติ มาณเว ประโยชน์ทั้งหลายย่อมล่วงเลยมาณพผู้ทิ้งการงานเสีย นกฺขตฺตํ ปฏิมาเนนฺตํ อตฺโถ พาลํ อุปจฺจคา ประโยชน์ทั้งหลายย่อมล่วง เลยคนอ่อนแอผู้นับถือฤกษ์ไปดังนี้.

เหตุนั้น ผู้มีปัญญาจำนงประโยชน์อันเป็นสาระแก่ตนจงใคร่ครวญแล้วถือเอาสิ่งที่เป็นแก่นสารในวัตถุที่นับถือโดยสมควร แก่ชีวภาพแห่งตนเทอญ.

พระมหาอำนาจ อินฺทสาโร

วัดมหาธาตุ พระนคร

๗ ธันวาคม ๒๕๐๗

พุทธภาษิตตรัสบอกว่าทุกคนจะต้องตาย

ทหรา จ มหนฺตา จ เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา
สพฺเพ มจฺจุวสํ ยนฺติ สพฺเพ มจฺจุปรายนา.

ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนพาล ทั้งบัณฑิต ล้วนไปสู่อำนาจแห่งความตาย ล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า.

หมายเหตุ :- เมื่อคำนึงถึงว่า ความตายย่อมเกิดมีแก่บุคคลทุกชั้นทุกวัยไม่เลือกว่าผู้ใหญ่หรือผู้เยาว์คนเขลาหรือฉลาด ล้วนต้องตกอยู่ในอำนาจแห่งมรณภัยแล้ว ก็จะเกิดความสลดสังเวช เพิ่มพูนอัปปมาทธรรมเร่งสร้างกุศลากุศล ดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาท ต้องตามพระบรมพุทโธวาท ซึ่งเป็นปัจฉิมโอวาท ตรัสครั้งสุดท้าย เมื่อวันเวลาใกล้จะเสด็จปรินิพพานว่า :-

หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา
อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ.

ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้รู้ว่า สังขารคือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและคนอื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด.

*การกำหนดการเผื่อตาย
หรือการทำพินัยกรรม

ชนใดในโลกล้วน　　อนิจจัง
เกิดแก่เจ็บตายฝั่ง　　ห่อนเว้น
แม้หมอก็มรณง　　คงอยู่ ได้ฤๅ
มัจจุราชมุ่งคาดเค้น　　ชีพให้ม้วยมรณ์

ความตายของมนุษย์เป็นสิ่งที่แน่นอนที่สุด หามีมนุษย์คนใดที่สามารถจะหลีกเลี่ยงรอดพ้นไปได้ ดังปฤษณาที่ว่า

"พญายักษ์หนึ่งนา มีนัยตาสองข้าง ข้างหนึ่งสว่างข้างหนึ่งริบหรี่ มีปากสิบสองปาก มีฟันไม่มากปากละสามสิบซี่ กินสัตว์ทั่วปฐพี ยักษ์ตนนี้คือใคร ?"

ตอบ คือพระกาล กาลแปลว่าเวลา หมายถึงวันเดือน ปี ตาสองข้างคือ ข้างขึ้น ข้างแรม ปาก ๑๒ ปาก คือ ๑๒ เดือน ฟัน ๓๐ ซี่ คือ เดือนหนึ่งมี ๓๐ วัน กินสัตว์ทั่วปฐพีคือ กลืนสัตว์ทั่วแผ่นดิน.

เมื่อเรารู้เช่นนี้ เราก็ควรจะกำหนดการเผื่อตายเสียโดยถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่หัวหน้าครอบครัวทุกคน ควรจะต้องปฏิบัติ เพื่อความผาสุก

---

* เป็นของ "ศิษย์พุทธ" ซึ่งเคยได้พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจมาแล้ว และได้ขออนุญาตพิมพ์แจกเป็นกุศลวิทยาทานขึ้นอีก ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

และความสามัคคีระหว่างบุตรหลานซึ่งเป็นทายาทของท่าน ภายหลังจากที่ท่านได้ตายไปแล้ว.

การกำหนดการเผื่อตาย (In Contemqlation Of Death) ตามความหมายในที่นี้ คือ การยกทรัพย์สมบัติของท่านให้แก่บุตรธิดา หรือทายาท ซึ่งท่านเห็นสมควรจะให้เสีย ก่อนที่ท่านตายนั่นเอง การยกให้ดังกล่าวนี้ มีอยู่ด้วยกัน ๒ วิธี

ก. การยกทรัพย์สมบัติให้ในระหว่างที่ผู้ให้มีชีวิตอยู่ และ

ข. การยกทรัพย์สมบัติให้โดยมีผลต่อเมื่อผู้ให้ได้ตายไปแล้ว.

สำหรับการยกให้ในประการแรก ไม่ใคร่จะมีปัญหาอะไรมาก เมื่อต้องการยกทรัพย์สมบัติให้แก่ใคร ก็ส่งมอบให้เขาไป หรือถ้าเป็นทรัพย์สินบางอย่าง ที่กฎหมายกำหนดไว้ว่า การยกให้หรือการโอนให้ ต้องทำเป็นหนังสือหรือจดทะเบียน ก็ต้องปฏิบัติตามกฎหมายกำหนด เมื่อได้ทำกันโดยถูกต้องตามกฎหมาย กล่าวคือได้ทำเป็นหนังสือหรือจดทะเบียนการยกให้เรียบร้อยแล้ว ทรัพย์สมบัติที่ยกให้นั้น ก็โอนไปเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้รับ ตามความประสงค์.

ส่วนการยกให้ตามวิธีหลัง หรือการยกให้ชนิดที่จะมีผลต่อเมื่อผู้ให้ได้ตายไปแล้วนั้น ต้องทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้เสมอ มิฉะนั้นการยกให้จะไม่สมบูรณ์เต็มที่ หรือเสียเปล่าไม่ได้ผลสมความประสงค์.

การยกให้ตามแบบนี้ คือทำเป็นรูปที่เรียกว่า "พินัยกรรม" และการทำ "พินัยกรรม" นั้น หากท่านจะสนใจเพียงเล็กน้อย ก็อาจจะทำกันได้เอง โดยไม่ต้องอาศัยทนายความ หรือผู้รู้กฎหมายช่วยทำให้ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมแบบและวิธีทำ "พินัยกรรม" ซึ่งเห็นว่าเราควรจะศึกษากันไว้สัก ๔–๕ แบบ เพื่อประโยชน์ดังกล่าวแล้วข้างต้น หากท่านชอบหรือสะดวกแบบใด ก็ทำตามแบบนั้น สำหรับแบบอื่น ๆ ที่เราไม่ค่อยจะได้ใช้ หรือไม่จำเป็นจะต้องใช้ ก็จะของดไม่นำมาชี้แจงไว้ในที่นี้.

แบบของพินัยกรรม

การทำพินัยกรรม จะต้องทำให้ถูกต้องตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นไม่ถือว่าเป็นพินัยกรรม พินัยกรรมมีหลายแบบด้วยกัน ซึ่งผู้ทำพินัยกรรมอาจเลือกทำแบบใดแบบหนึ่งก็ได้ ดังต่อไปนี้

๑. พินัยกรรมแบบธรรมดา แบบนี้ต้องมีพยานอย่างน้อยสองคน

๒. พินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ ไม่ต้องมีพยาน แต่จะมีด้วยก็ได้

๓. พินัยกรรมแบบเอกสารฝ่ายเมือง คือไปขอให้กรมการอำเภอเป็นผู้จัดทำให้

๔. พินัยกรรมแบบเอกสารลับ คือ เขียนข้อความเป็นพินัยกรรม แล้วผู้ทำพินัยกรรมนำไปมอบและลงชื่อไว้ต่อกรมการอำเภอ โดยไม่ให้กรมการอำเภอทราบข้อความในพินัยกรรม

๕. พินัยกรรมแบบทำด้วยวาจา

๖. พินัยกรรมทำในต่างประเทศ

๗. พินัยกรรมทำในระหว่างสงคราม.

๑. พินัยกรรมแบบธรรมดา

พินัยกรรมแบบนี้ ตามกฎหมายไม่ได้เรียกชื่ออย่างนั้น แต่เรามาเรียกกันเอง ว่าเป็นพินัยกรรมแบบธรรมดาหรือแบบสามัญ เพราะเป็นแบบที่ใช้กันมากโดยปกติ.

หลักสำคัญในการทำพินัยกรรมตามแบบนี้คือ

๑. ต้องทำเป็นหนังสือ โดยจะพิมพ์หรือเขียนก็ได้ และจะให้ใครพิมพ์ หรือเขียนก็ได้

๒. ต้องลง วัน เดือน ปี ขณะที่ทำพินัยกรรมนั้น

๓. ต้องมีข้อความแสดงให้เห็นว่าเป็นพินัยกรรม เช่น มีข้อความว่า "ข้าพเจ้าขอทำพินัยกรรมยกทรัพย์ทั้งหมดให้แก่นายบุญธรรม" หรือ "ข้าพเจ้ายกทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้นายกุศลในเมื่อข้าพเจ้าถึงแก่กรรมแล้ว แต่จะเขียนว่า "ข้าพเจ้ายกทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้นายบุญส่ง" เช่นนี้ไม่เป็นข้อความที่แสดงว่าเป็นพินัยกรรม เพราะไม่มีข้อกำหนดว่า ยกทรัพย์ให้เมื่อตายแล้ว

๔. ผู้ทำพินัยกรรมต้องเซ็นชื่อ หรือ พิมพ์ลายนิ้วมือไว้ต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคนพร้อมกัน

สำหรับผู้ที่เซ็นชื่อไม่ค่อยจะเป็น มักจะเซ็นชื่อไม่ใคร่เหมือนกับที่เคยเซ็นไว้ อาจเป็นการลำบากในการพิสูจน์ จึงควรพิมพ์ลายมือไว้ด้วย

๕. พยานอย่างน้อยต้องมี ๒ คน เซ็นรับรองลายมือชื่อของผู้ทำพินัยกรรมไว้ในขณะนั้น (ผู้เป็นพยานต้องเซ็นชื่อไว้จะใช้ตราประทับ หรือพิมพ์ลายนิ้วมือ หรือแกงได หรือเครื่องหมายอื่นแทนการเซ็นชื่อไม่ได้) พยานต้องเซ็นชื่อในขณะนั้น จะเซ็นในเวลาอื่นไม่ได้ ไม่ใช่ว่าผู้ทำพินัยกรรมลงลายมือชื่อวันนี้ รุ่งขึ้นพยาน ๒ คนจึงลงลายมือชื่อรับรอง หรือเมื่อผู้ทำพินัยกรรมลงลายมือชื่อต่อหน้าพยานแล้ว แต่มีพยานลงลายมือชื่อรับรองเพียงคนเดียว พยานอีกคนหนึ่งเกิดปวดท้อง จึงได้ลงลายมือชื่อรับรองในวันรุ่งขึ้น ก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน

ต้องเขียนข้อความบ่งไว้ว่าเป็นพยานด้วย ซึ่งโดยปกติควรเขียนคำว่าพยานไว้ท้ายลายเซ็นชื่อ หากผู้ทำพินัยกรรมพิมพ์ลายนิ้วมือ ก็ควรมีข้อความรับรองว่าเป็นลายนิ้วมือของผู้ทำพินัยกรรมไว้ด้วย

พยานไม่ต้องรู้ข้อความในพินัยกรรมก็ได้ แต่ต้องรู้ว่า หนังสือนั้นเป็นพินัยกรรม

๖. ต้องเซ็นชื่อผู้เขียน และมีข้อความว่าผู้นั้นเป็นผู้เขียนไว้ท้ายลายเซ็น

๗. ถ้ามีการขูดลบ ตกเติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น

ในพินัยกรรม จะต้องลง วัน เดือน ปี และลงลายมือชื่อผู้ทำพินัยกรรม ต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคนพร้อมกัน และพยานทั้งสองคนนั้น ต้องลงลายมือชื่อในขณะนั้นด้วย มิฉะนั้นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะไม่สมบูรณ์ ถ้าผู้อื่นเป็นผู้เขียน ต้องลงชื่อผู้เขียนไว้ด้วย หรือจะพูดง่าย ๆ ก็คือ ต้องทำเหมือนอย่างทำพินัยกรรมนั่นเอง

การทำไม่ถูกต้องตาม ข้อ ๑–๕ แม้แต่ข้อใดข้อหนึ่ง ถือว่าไม่เป็นพินัยกรรม และการทำไม่ถูกตามข้อ ๖ ก็ไม่น่าจะทำให้พินัยกรรมนั้นเสียไป ทางที่ดีหรือตัดปัญหายุ่งยากก็ควรทำเสียให้ถูกต้องดังกล่าว ส่วนการทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๗ นั้น คงใช้ไม่ได้เฉพาะที่มีการขูดลบ ตก เติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลง เพราะการกระทำเช่นนั้น ถือเสมือนหนึ่งว่า ไม่มีการขูด ลบ ตก เติม แก้ไข เปลี่ยนแปลงอย่างใด.

ตัวอย่างพินัยกรรมแบบธรรมดา

วันที่ .... เดือน .... พ.ศ. ....

ข้าพเจ้าขอทำพินัยกรรมยกทรัพย์ทั้งหมดให้นาย ....

(ลงชื่อ) .... ผู้ทำพินัยกรรม

(ลงชื่อ) .... พยาน

(ลงชื่อ) .... พยานและผู้เขียน

ตามตัวอย่างข้างบนนั้นก็ใช้ได้แล้ว แต่ถ้าจะให้ชัดเจนดีขึ้นก็ควรเขียนดังนี้คือ

หนังสือพินัยกรรม

บ้านเลขที่..............................

วันที่ ...... เดือน.................. พ.ศ. ....

ข้าพเจ้า .... อายุ .... ปี ขอทำพินัยกรรมไว้ว่า เมื่อข้าพเจ้าได้ถึงแก่กรรมแล้ว ให้ทรัพย์สินของข้าพเจ้าทั้งหมด ได้แก่.................................. .... พี่ชายของข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว และให้จัดการศพของข้าพเจ้าด้วย

พินัยกรรมนี้ได้ทำขึ้น ๒ ฉบับ มีข้อความตรงกัน

ผู้เขียนได้อ่านข้อความในพินัยกรรม ให้ข้าพเจ้าฟังสองครั้งแล้ว ข้อความตรงกับความตั้งใจของข้าพเจ้า จึงได้ลงชื่อไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน.

(ลงชื่อ)...................................... ผู้ทำพินัยกรรม

(ลงชื่อ)............................ ....พยาน

(ลงชื่อ)...................................... พยานและผู้เขียน

ตัวอย่างพินัยกรรมที่พิมพ์ลายนิ้วมือ

วันที่ .... เดือน .... พ.ศ.. ....

ข้าพเจ้าขอทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินทั้งหมดให้แก่นาย.............

(ลงชื่อ)...................... .... ผู้ทำพินัยกรรม

(ลายพิมพ์นิ้วมือนาย ....)

ข้าพเจ้าขอรับรองว่านาย.. ....
ผู้ทำพินัยกรรมได้พิมพ์ลายนิ้วมือต่อหน้าข้าพเจ้า.

(ลงชื่อ) ....พยาน

(ลงชื่อ)...................................... .. พยานและผู้เขียน

ถ้าจะให้ชัดเจนทำดังนี้–

หนังสือพินัยกรรม

บ้านเลขที่......................................

วันที่.........เดือน .... พ.ศ....................

ข้าพเจ้า .... อายุ ...... ปี ขอทำพินัยกรรมไว้ว่า เมื่อข้าพเจ้าได้ถึงแก่กรรมแล้ว ให้ทรัพย์สินทั้งหมดของข้าพเจ้าได้แก่นาย... ......พี่ชายของข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว และให้นาย .... จัดการศพข้าพเจ้า

พินัยกรรมนี้ได้ทำขึ้น ๒ ฉบับข้อความตรงกัน

ผู้เขียนได้อ่านข้อความในพินัยกรรม ให้ข้าพเจ้าฟัง ๒ ครั้งแล้ว ข้อความตรงกับความตั้งใจของข้าพเจ้ามีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ จึงได้ลงชื่อไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน.

(ลงชื่อ) ....ผู้ทำพินัยกรรม

(ลายพิมพ์นิ้วหัวแม่มือขวานาย ....)

ข้าพเจ้าผู้มีนามข้างท้ายนี้ ขอรับรองว่า ได้อ่านข้อความในพินัยกรรมนี้ให้นาย .... ผู้ทำพินัยกรรมฟังสองครั้ง นาย .... แจ้งว่าตรงกับความตั้งใจของนาย...... ....แล้วจึงได้ลงนามรับรองลายพิมพ์นิ้วมือของนาย...... ....และลงนามเป็นพยานพินัยกรรมไว้ข้างท้ายนี้.

(ลงชื่อ).................. ... . พยาน

(ลงชื่อ) .... พยานและผู้เขียน

ตัวอย่างพินัยกรรมยกทรัพย์ให้หลายคน

หนังสือพินัยกรรม

บ้านเลขที่................................

วันที่.........เดือน .... พ.ศ. ....

ข้าพเจ้านาย .... อายุ .... .. ปี ขอทำพินัยกรรมดังต่อไปนี้คือ

๑. ที่ดินของข้าพเจ้าโฉนดที่.......... ตำบล..... .... อำเภอ ....จังหวัด .... พร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้าง ขอยกให้นาย .... น้องชาย

๒. ที่ดินของข้าพเจ้าโฉนดที่ .... ตำบล .... อำเภอ ....จังหวัด... .... ซึ่งเป็นที่ปลูก

บ้านอยู่เวลานี้ พร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้างยกให้แก่นาย..........................
พี่ชาย

๓. เงินสดที่อยู่ในธนาคารศรีอยุธยา ในวันที่ข้าพเจ้าถึงแก่กรรม ยกให้ .... น้องสาว

๔. ทรัพย์สินที่เหลือจากนั้นให้แก่นาย ....และ นาง............. .... คนละเท่า ๆ กัน แต่ให้หักเงินไว้ทำศพข้าพเจ้าก่อนที่จะแบ่งให้นาย .... และนาง .... และให้นาย ....เป็นผู้จัดการศพ

พินัยกรรมนี้ทำไว้ ๓ ฉบับ มีข้อความตรงกัน

ผู้เขียนได้อ่านข้อความในพินัยกรรมให้ข้าพเจ้าฟัง ๒ ครั้งแล้ว มีข้อความตรงกับความตั้งใจของข้าพเจ้า จึงได้ลงชื่อไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน.

ลงชื่อ.. .... ผู้ทำพินัยกรรม

ลงชื่อ .... พยาน

ลงชื่อ .... พยานและผู้เขียน

อนึ่ง ท่านจะทำพินัยกรรมให้พิสดารอย่างไรก็ได้ แต่อย่าลืมหลักสำคัญดังกล่าวไว้ข้างต้น

๒. พินัยกรรมเขียนเองทั้งฉบับ

หลักสำคัญในการทำพินัยกรรมแบบนี้ คือ

๑. ต้องทำเป็นหนังสือ

๒. ต้องลง วัน เดือน ปี

๓. ต้องมีข้อความเป็นพินัยกรรม

๔. ต้องเขียนข้อความทั้งหมด ตลอดจน วัน เดือน ปี ด้วยมือของตนเอง จะให้คนอื่นเขียนแทนไม่ได้ แม้แต่ส่วนหนึ่งส่วนใดหรือจะพิมพ์ก็ไม่ได้

๕. ต้องลงลายมือชื่อผู้ทำพินัยกรรม คือ เซ็นชื่อ จะใช้ตราประทับหรือพิมพ์นิ้วมือ หรือลงแกงได หรือใช้เครื่องหมายอื่นแทนการเซ็นชื่อไม่ได้

๖. ถ้ามีการขูด ลบ ตกเติม หรือแก้ไข เปลี่ยนแปลงอย่างใดผู้ทำพินัยกรรมต้องทำด้วยมือตนเอง และเซ็นชื่อกำกับไว้ มิฉะนั้นการขูด ลบ ตกเติม หรือการแก้ไขเปลี่ยนแปลงนั้นไม่สมบูรณ์

การทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๑ ถึงข้อ ๕ แม้แต่ข้อใดข้อหนึ่ง ถือว่าไม่เป็นพินัยกรรม ส่วนการทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๖ ถือว่าใช้ไม่ได้เฉพาะการขูดลบ ตกเติมหรือแก้ไข เปลี่ยนแปลงเท่านั้น คือถือเสมือนว่าไม่มีการกระทำดังกล่าวนั้น

พินัยกรรมแบบนี้ไม่ต้องมีพยาน แต่จะมีก็ไม่เสียหาย กลับจะมีผลดีมากขึ้นคือ หากจะมีผู้คัดค้านว่าไม่ใช่พินัยกรรมที่ผู้ตายทำไว้ นอกจากพิสูจน์ลายมือของผู้ทำพินัยกรรมแล้ว ยังมีพยานรู้เห็นในเวลาเขียนด้วย ย่อมเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เห็นจริงขึ้นอีก

อนึ่ง ผู้เป็นพยานไม่ต้องรู้ข้อความในพินัยกรรมก็ได้ รู้แต่ว่าเป็น

พินัยกรรมก็พอ พินัยกรรมแบบนี้อาจเขียนหลายวัน ในระยะต่างกันได้ กฎหมายไม่ได้บังคับว่าต้องเขียนทีเดียวจบ เหมือนพินัยกรรมแบบธรรมดา โดยปกติพินัยกรรมแบบเขียนเองทำไว้ฉบับเดียว แต่ถ้าผู้ทำพินัยกรรมเขียนไว้หลายฉบับ มีข้อความเหมือนกับคู่ฉบับนั้นก็มีความสมบูรณ์เหมือนกับพินัยกรรมฉบับเดียวกัน

ตัวอย่างพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๗

ข้าพเจ้าขอทำพินัยกรรมยกทรัพย์ทั้งหมด ให้แก่ นายบุญรวม เวทยาวิทย์

(ลงชื่อ) จำกัด เวทยาวิทย์

ถ้าจะให้ชัดเจนและดีขึ้น ก็ทำตามตัวอย่างพินัยกรรมแบบธรรมดาหรือแบบสามัญ ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ทุกอย่างต้องเขียนด้วยลายมือของตนเอง

๓. พินัยกรรมแบบเอกสาร "ฝ่ายเมือง"

พินัยกรรมแบบนี้มีเจ้าพนักงาน เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และมีวิธีปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑. ผู้ทำพินัยกรรมต้องไปแจ้งข้อความที่ตนประสงค์จะให้ใส่ไว้ในพินัยกรรมของตน แก่กรมการอำเภอ ต่อหน้าพยานอีกสองคนอย่างน้อยพร้อมกัน

๒. กรมการอำเภอต้องจดข้อความที่ผู้ทำแจ้งให้ทราบนั้นลงไว้ และอ่านข้อความนั้นให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานฟัง

๓. เมื่อผู้ทำพินัยกรรมและพยานทราบแน่ชัดว่า ข้อความที่กรมการอำเภอจดนั้น เป็นการถูกต้องตรงกันกับที่ผู้ทำพินัยกรรมแจ้งไว้แล้ว ให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญ (ผู้ทำพินัยกรรมเซ็นชื่อหรือพิมพ์ลายนิ้วมือก็ได้ แต่พยานต้องเซ็นชื่อ จะพิมพ์ลายนิ้วมือไม่ได้)

๔. ข้อความที่กรมการอำเภอจดไว้นั้น ให้กรมการอำเภอลงลายมือชื่อ และลงวัน เดือน ปี ทั้งจดไว้ด้วยตนเอง เป็นข้อความสำคัญว่า พินัยกรรมนั้น ได้ทำขึ้นถูกต้องตามแบบบัญญัติ อนุมาตรา ๑ ถึง ๓ ข้างต้น แล้วประทับตราตำแหน่งไว้เป็นสำคัญ

๕. การขูดลบ ตกเติมหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลง ซึ่งพินัยกรรมนั้นไม่สมบูรณ์ เว้นแต่ผู้ทำพินัยกรรม, พยานและกรมการอำเภอจะได้ลงลายมือชื่อกำกับไว้

การทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๑ ถึง ข้อ ๔ แม้แต่ข้อหนึ่งข้อใดก็ถือว่าไม่เป็นพินัยกรรม การทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๕ ถือว่าไม่สมบูรณ์เฉพาะที่ขูดลบ ตกเติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงนั้น ดังกล่าวแล้ว

เมื่อกรมการอำเภอ ได้ทำพินัยกรรมเป็นเอกสารฝ่ายเมืองขึ้นแล้ว กรมการอำเภอก็จะได้รักษาไว้ หรือส่งมอบให้ผู้ทำพินัยกรรมไป แต่ก่อนส่งมอบ ก.ม. บัญญัตไว้ว่า ให้กรมการอำเภอคัดสำเนา

พินัยกรรมไว้ แล้วลงลายมือชื่อตำแหน่งไว้เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเป็นพยานหลักฐานตรวจสอบกันได้ในภายหลัง หรือผู้ทำพินัยกรรมตายจะได้รู้ว่าพินัยกรรมนั้นถูกแก้ไขแห่งใดบ้างหรือไม่ อันอาจจะรู้ได้โดยง่าย

ผู้ทำพินัยกรรมจะร้องขอให้กรมการอำเภอ ไปทำนอกที่ว่าการอำเภอก็ได้

๔. พินัยกรรมแบบเอกสารลับ

มีวิธีทำดังนี้ คือ

๑. ต้องมีข้อความเป็นพินัยกรรม และลงลายมือชื่อผู้ทำพินัยกรรม

๒. ผู้ทำพินัยกรรมต้องผนึกซองใส่พินัยกรรม แล้วลงลายมือชื่อคาบรอยผนึก

๓. ผู้ทำพินัยกรรม ต้องนำซองพินัยกรรมที่ผนึกนั้นไปแสดงต่อกรมการอำเภอ และพยานอีกอย่างน้อย ๒ คน และให้ถ้อยคำต่อบุคคลทั้งหมดเหล่านั้นว่าเป็นพินัยกรรมของตน ถ้าพินัยกรรมนั้น ผู้ทำพินัยกรรมมิได้เขียนเองโดยตลอด ผู้ทำพินัยกรรมต้องแจ้งนามและภูมิลำเนาของผู้เขียนให้ทราบด้วย

๔. เมื่อกรมการอำเภอ จดถ้อยคำของผู้ทำพินัยกรรม และ วัน เดือน ปี ที่ทำพินัยกรรมแสดงไว้ในซองนั้น และประทับตราตำแหน่ง

แล้วให้กรมการอำเภอ ผู้ทำพินัยกรรม และพยาน ลงลายมือชื่อบนซองนั้น

๕. การขูดลบ ตกเติมแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นในพินัยกรรมย่อมไม่สมบูรณ์ เว้นแต่ผู้ทำพินัยกรรมจะได้ลงลายมือชื่อกำกับไว้

การทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๑. ถึง ข้อ ๔ แม้ข้อใดข้อหนึ่งถือว่าไม่เป็นพินัยกรรม

การทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๕. ถือว่าไม่สมบูรณ์เฉพาะที่ขูดลบตกเติม หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้ว

อนึ่งพินัยกรรมนี้ ไม่ต้องลงวันเดือนปี เพราะกฎหมายไม่ได้บังคับไว้ ที่ไม่บังคับให้ลงวันเดือนปี ก็เพราะว่าวันเดือนปี ย่อมปรากฏในภายหลัง เมื่อกรมการอำเภอบันทึกไว้ที่หน้าซอง ขณะที่ผู้ทำพินัยกรรมนำไปแสดงแล้ว

๕. พินัยกรรมทำด้วยวาจา

พินัยกรรมแบบนี้ เป็นบทพิเศษยกเว้นจากหลักทั่วไป กฎหมายผ่อนผันให้ทำได้ต่อเมื่อมีกรณีพิเศษ ซึ่งบุคคลไม่สามารถจะทำพินัยกรรมแบบอื่นได้ เช่นตกอยู่ในอันตรายใกล้ความตาย หรือเวลามีโรคระบาด หรือสงคราม บุคคลนั้นจะทำพินัยกรรมด้วยวาจาก็ได้

พินัยกรรมแบบทำด้วยวาจา มีวิธีทำดังนี้ คือ

๑. ผู้ทำพินัยกรรมต้องบอกข้อความ ที่เป็นพินัยกรรมต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คน ซึ่งอยู่พร้อมกัน ณ ที่นั้น

๒. พยานอย่างน้อย ๒ คนนั้น ต้องไปหากรมการอำเภอ โดยไม่ชักช้า และแจ้งข้อความที่ผู้ทำพินัยกรรมสั่งไว้ ทั้งต้องแจ้งวันเดือนปี สถานที่ ซึ่งผู้ทำพินัยกรรมได้แจ้งข้อความไว้นั้น และแจ้งถึงเรื่องที่เป็นพฤติการณ์พิเศษไว้ด้วย

๓. ให้กรมการอำเภอจดข้อความ ที่พยานแจ้งไว้นั้น และพยาน ๒ คนนั้นต้องเซ็นชื่อ ถ้าเซ็นไม่ได้ก็พิมพ์ลายนิ้วมือได้ (ถือเสมือนพยานเป็นผู้ทำพินัยกรรม จึงยอมให้พิมพ์นิ้วมือได้) โดยให้มีพยานลงชื่อรับรองลายนิ้วมือนั้น ๒ คน

๔. ความสมบูรณ์แห่งพินัยกรรม ซึ่งทำขึ้นดังกล่าวแล้ว ย่อมสิ้นไปเมื่อพ้นกำหนด ๑ เดือน นับแต่ผู้ทำพินัยกรรมอยู่ในฐานะที่สามารถจะทำพินัยกรรมแบบอื่นได้

การทำไม่ถูกต้องตามข้อ ๑ ถึงข้อ ๓ แม้แต่ข้อใดข้อหนึ่ง ถือว่าไม่เป็นพินัยกรรม

หลักอย่างอื่นในการทำพินัยกรรมที่ควรทราบ

๑. พินัยกรรมจะมีผลต่อเมื่อผู้ทำได้ถึงแก่กรรมแล้ว

๒. ผู้ทำพินัยกรรม จะยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลงเมื่อไรก็ได้ แล้วแต่ใจชอบโดยทำพินัยกรรมฉบับใหม่ ระบุว่ายกเลิกพินัยกรรมฉบับก่อน ๆ

อนึ่ง ถ้าพินัยกรรมฉบับใหม่ มีข้อความขัดแย้งกับข้อความใดในพินัยกรรมฉบับเก่า ก็ต้องให้เป็นไปตามพินัยกรรมฉบับใหม่

๓. เมื่อผู้ทำพินัยกรรม จำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์ ตามที่ได้ระบุไว้ในพินัยกรรมไปแล้ว พินัยกรรมที่เกี่ยวกับทรัพย์นั้น ก็เป็นอันไม่มีผล ถ้าทรัพย์ตามพินัยกรรมนั้นสูญหาย หรือทำลายไป โดยไม่ได้ทรัพย์อื่นมาแทน พินัยกรรมเกี่ยวกับทรัพย์นั้น ก็สิ้นผล ถ้าได้ทรัพย์อื่นมาแทน ทรัพย์ที่ได้มาก็แทนทรัพย์ที่ได้ระบุไว้ในพินัยกรรม

๔. เมื่อผู้รับพินัยกรรมตายก่อนผู้ทำ ข้อกำหนดในพินัยกรรมที่เกี่ยวกับคนนั้น เป็นอันไม่มีผล บุตรหรือทายาทจะรับแทนไม่ได้

๕. พินัยกรรมยกทรัพย์ให้เด็ก แต่ไม่อยากให้พ่อแม่หรือผู้ปกครอง มาแตะต้องทรัพย์ที่ตนยกให้เด็กนั้น ก็ระบุในพินัยกรรมตั้งผู้อื่นเป็นผู้ปกครองทรัพย์นั้นไว้ให้เด็กแทน คนวิกลจริต ซึ่งต้องรักษาในโรงพยาบาล หรือคนที่ถูกศาลสั่งเป็นคนไร้ความสามารถ ก็ทำได้ในทำนองเดียวกัน

๖. บิดาหรือมารดา ถ้าคนใดตายทีหลัง ก็มีสิทธิทำพินัยกรรมตั้งผู้ปกครองบุตร ซึ่งยังเป็นเด็กคืออายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีได้.

คติธรรมควรรำลึกเมื่อใกล้จะตาย

---

๑. ชีวิตนี้เป็นอยู่ เพราะความพร้อมมูลของกายใจหรือรูปนาม.

๒. บัดนี้รูปมันจะแตก นามมันจะดับ เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ช่างมันเถิด ช่างมันเถิด ช่างมันเถิด.

๓. เปล่า ไม่มีใครแก่ ไม่มีใครเจ็บ ไม่มีใครตาย, รูปมันจะแตก นามมันจะดับ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา เป็นธรรมชาติ ธรรมดา ธรรมฐิติ ธรรมนิยาม เป็นสภาวธรรมอันหนึ่ง ๆ เกิดขึ้น, ตั้งอยู่, ดับไป = เป็นสภาวธรรม.

๔. ๏ ธรรมดา เกิดมา มิช้าดับ
แล้วหวลกลับ เกิดใหม่ วิสัยหล้า
ทุกมนุษย์ สุดแต่กรรม ที่ทำมา
อนัตตา อย่าหวัง จริงจังเลย.

ความเมตตากรุณา ความมีสัจจะ ความกตัญญู
ของจงปฏิบัติกันเถิด จะมีผลลัพภ์กลับมาภายหลัง

บุญเจริญงอกงามแก่ทายกผู้ให้อยู่ เวรย่อมไม่สืบต่อแก่บุคคลผู้ระงับเวรเสียได้ คนฉลาดเท่านั้นละบาปเสียได้แล้วก็นิพพาน เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ โทสะ และโมหะ เราจะต้องพลัดพรากจากของรัก ของชอบใจทั้งสิ้น.

สุรัติ สิริเวชพันธ์

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๘/๒/๒๕๐๘

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 23111
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๘